

Informacja Rzecznika Praw Dziecka o działalności za rok 2003 oraz uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka

Spis treści

- **Wstęp**
- **Informacja Rzecznika Praw Dziecka o działalności za rok 2003**
 1. **Prawo do życia i ochrony zdrowia**
 2. **Prawo do życia w rodzinie**
 3. **Prawo do godziwych warunków socjalnych**
 4. **Prawo do nauki**
 5. **Prawo do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbywaniem oraz innym złym traktowaniem**
 6. **Prawa dzieci niepełnosprawnych**
 7. **Działania Rzecznika na rzecz implementacji międzynarodowych standardów ochrony praw dziecka**
 8. **Współpraca z jednostkami organizacyjnymi w kraju oraz z zagranicą**
 9. **Popularyzacja praw dziecka**

Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka

Aneks

Zestawienia statystyczne

Wstęp

Konstytucja RP nadała prawom dziecka wysoką rangę, przewidując instytucję Rzecznika Praw Dziecka. Ustawa Zasadnicza (art. 72 ust. 4¹), nie określając kompetencji i sposobu powoływania Rzecznika, odsyła do ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka, co wskazuje na znaczną swobodę ustawodawcy w kreowaniu statusu instytucji.

Rzecznika Praw Dziecka ustanowiono ustawą z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka² dla stania na straży praw dziecka określonych w Konstytucji RP, Konwencji o Prawach Dziecka³ i innych przepisach prawa, z poszanowaniem odpowiedzialności, praw i obowiązków rodziców. W rozumieniu ustawy dzieckiem jest każda istota ludzka od poczęcia do osiągnięcia pełnoletności (art. 2 ust. 1). Rzecznik działa na rzecz ochrony praw dziecka, a w szczególności:

- prawa do życia i ochrony zdrowia,
- prawa do wychowania w rodzinie,
- prawa do godziwych warunków socjalnych,
- prawa do nauki (art. 3 ust.2).

Zgodnie z ustawą wszystkie podejmowane przez Rzecznika działania mają na celu zapewnienie dziecku pełnego i harmonijnego rozwoju, powinny być prowadzone z poszanowaniem jego godności i podmiotowości (ust. 1). Aby zapewnić dziecku takie możliwości, należy je chronić przed wszelkimi przejawami przemocy, okrucieństwa, wyzysku, a także przed demoralizacją, zaniedbaniem i innymi formami niewłaściwego traktowania.

Rzecznik szczególną troską otacza dzieci niepełnosprawne (ust. 4).

Przy wykonywaniu swoich uprawnień Rzecznik kieruje się:

- dobrem dziecka - wszystkie działania podejmowane są w najlepiej pojętym interesie dziecka, biorąc pod uwagę, że naturalnym środowiskiem rozwoju dziecka jest rodzina;
- zasadą równości - troska o ochronę praw każdego dziecka;
- poszanowaniem praw, obowiązków i odpowiedzialności rodziców.

Rzecznik podejmuje działania przewidziane w ustawie z własnej inicjatywy, biorąc pod uwagę napływające do niego informacje wskazujące na naruszenie praw lub dobra dziecka (art. 9).

¹Dz. U. Nr 78, poz. 483, sprost.: Dz. U. z 2001 r. Nr 28, poz. 319.

²Dz. U. Nr 6, poz. 69.

³Dz. U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526, ze zm.

Rzecznik Praw Dziecka jest niezależną instytucją, wyposażoną w uprawnienia o charakterze kontrolnym, ostrzegawczym i inicjującym, podejmuje i wspiera wysiłki zmierzające do maksymalnej ochrony praw dziecka. Rzecznik dysponuje uprawnieniami, które wzbogaciły istniejące dotychczas w Polsce instrumentarium ochrony praw dziecka. Są one analogiczne do tych, którymi dysponują inni rzecznicy praw dziecka w Europie.

Uprawnienia, które można zaliczyć do kategorii kontrolnych (art. 10 ust. 1 pkt 1), pozwalają zwrócić się do organów władzy publicznej, organizacji lub instytucji o złożenie wyjaśnień i udzielenie niezbędnych informacji, a także o udostępnienie akt i dokumentów. Rzecznik Praw Dziecka nie może zastąpić organów i instytucji, którym ustawodawca powierza różnego typu zadania z dziedziny pomocy rodzinie i dziecku. Z tego też powodu art. 10 ust. 1 pkt 2 ustawy określa, iż Rzecznik może zwrócić się do właściwych organów w sprawach należących do ich kompetencji, w tym do Rzecznika Praw Obywatelskich, o podjęcie działań na rzecz dziecka. Punkt 2 tego artykułu stanowi zaś, że Rzecznik Praw Obywatelskich podejmuje sprawy skierowane przez Rzecznika Praw Dziecka.

Ustawa przyznaje Rzecznikowi (art. 11 ust. 1) kompetencję przedstawiania właściwym organom władzy publicznej, organizacjom i instytucjom ocen oraz wniosków zmierzających do skutecznej ochrony praw i dobra dziecka, a także usprawnienia trybu załatwiania spraw w tym zakresie. Może on również (art. 11 ust. 2) występować do właściwych organów z wnioskami o podjęcie inicjatywy ustawodawczej bądź o wydanie lub zmianę innych aktów prawnych.

Stanowisko Rzecznika zajmuje Paweł Jaros, który złożył ślubowanie i rozpoczął pięcioletnią kadencję 16 lutego 2001 r.

Poniższe opracowanie stanowi wypełnienie art. 12 ustawy, zgodnie z którym Rzecznik corocznie przedstawia Sejmowi i Senatowi informację o swojej działalności i uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka. Informacja Rzecznika jest podawana do wiadomości publicznej.

1. Prawo do życia i ochrony zdrowia

Prawo do życia i ochrony zdrowia jest elementarnym prawem człowieka. Prawo to w polskim systemie prawnym jest chronione przez Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej, konwencje i umowy międzynarodowe oraz znajduje odniesienie w szeregu ustaw.

Podstawowe znaczenie w tym zakresie posiada Konstytucja RP, która gwarantuje:

- prawną ochronę życia (art. 38),
- prawo do ochrony zdrowia, w tym równy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych, w granicach określonych zapisami ustawy.

Podkreślenia wymaga zapis obligujący władze publiczne do zapewnienia szczególnej opieki zdrowotnej dzieciom (art. 68). Z przepisów zawartych w Konstytucji wywodzą się także normy określające prawa przysługujące pacjentowi.

Konwencja o Prawach Dziecka⁴ gwarantuje dziecku niezbywalne prawo do życia (art. 6) oraz prawo do najwyższego poziomu zdrowia i udogodnień w zakresie leczenia chorób (art. 24).

Konwencja zobowiązuje państwa-strony w szczególności do:

- zmniejszenia śmiertelności wśród noworodków i dzieci,
- zwalczania chorób i niedożywienia,
- udzielenia koniecznej pomocy oraz opieki zdrowotnej wszystkim dzieciom,
- zapewnienia matkom właściwej opieki zdrowotnej w okresie przed urodzeniem dziecka i po nim,
- zapewnienia rodzicom i dzieciom dostępu do informacji i oświaty zdrowotnej,
- rozwoju profilaktycznej opieki zdrowotnej, poradnictwa w zakresie planowania rodziny.

W obecnej sytuacji, w szczególności w obliczu niedofinansowania służby zdrowia i ciągłych zmian w systemie opieki zdrowotnej, egzekwowanie prawa do ochrony zdrowia dziecka wymaga szczególnie intensywnych i wielokierunkowych działań. Odnosi się to nie tylko do momentu wystąpienia choroby (leczenie ambulatoryjne i stacjonarne oraz ewentualna rehabilitacja), ale także do prowadzonych działań profilaktycznych, a ponadto opieki nad matką, przed urodzeniem dziecka i po nim.

Dotychczasowe doświadczenia Rzecznika Praw Dziecka w kontaktach z adresatami wystąpień, w sposób oczywisty wskazują na potrzebę realizacji praw dzieci w zakresie ochrony zdrowia przez wszystkie instytucje publiczne i organizacje społeczne, które działają w sferze ochrony zdrowia, edukacji i pomocy socjalnej na rzecz dzieci oraz ich rodzin.

⁴ Dz. U. Z 1991 r., nr 120, poz. 526 ze zm.

Rzecznik Praw Dziecka akcentuje pozytywne rozwiązania i jednocześnie ujawnia skutki zdrowotne oraz społeczne niedostatków w zakresie ochrony zdrowia dzieci i młodzieży a także proponuje pożądane kierunki zmian.

Inicjatywy Rzecznika Praw Dziecka – wystąpienia generalne

- **W związku z utrzymującym się zjawiskiem zachorowań noworodków na retinopatię Rzecznik Praw Dziecka ponownie skierował do Ministra Zdrowia wystąpienie, w którym zwrócił się o precyzyjne przeanalizowanie przyczyn zjawiska oraz wskazał na istotne problemy związane z zapewnieniem należytej opieki zdrowotnej nad dziećmi dotkniętymi tą chorobą⁵.**

Rzecznik zwrócił się o podanie wyjaśnień dotyczących funkcjonowania systemu monitorowania, diagnozowania i leczenia retinopatii u wcześniaków. Poprosił również o analizę faktycznej skuteczności prowadzonego leczenia. Wyraził ponadto zainteresowanie sposobem postępowania diagnostyczno-leczniczego, stopniem zapewnienia okulistycznych badań u dzieci, liczby ośrodków wyposażonych w możliwość leczenia metodą fotokoagulacji laserowej lub krioterapii, liczby lekarzy okulistów przeszkolonych w diagnostyce i leczeniu tej choroby, finansowania intensywnej terapii noworodków oraz realizacji programu „Optymalizacja Opieki Okołoporodowej”.

W odpowiedzi Minister Zdrowia poinformował, iż **rozwój opieki perinatalnej, w tym wdrożenie i konsekwentne realizowanie jej zasad, poprawiło zdecydowanie sytuację w zakresie obniżenia wskaźnika umieralności niemowląt⁶**. Jednocześnie rozwój intensywnej terapii przyczyniający się do przeżycia wielu noworodków z niską wagą urodzeniową spowodował wzrost częstości występowania retinopatii. Powołując się na opinie neonatologów i okulistów wskazano, że odsetek wyleczeń zależy od podjętej w odpowiednim czasie interwencji terapeutycznej.

Wyjaśniono ponadto, iż w Polsce przestrzegany jest Program Trójstopniowej Opieki Perinatalnej. Nadzór nad jego realizacją ma wykonywać Biuro do Spraw Organizacji Narodowego Funduszu Zdrowia. W ocenie Ministra Zdrowia, podjęte działania dają podstawę do przyjęcia, że po wejściu w życie ustawy o Narodowym Funduszu Zdrowia sytuacja finansowa oddziałów intensywnej terapii noworodka ulegnie poprawie. Stwierdzono

⁵ Pismo z dnia 14 lutego 2003 r. nr GR 320-3/03/PJ

⁶ Pismo nr PZ-RC-PROG/23/03

ponadto, iż program „Optymalizacji Opieki Okołoporodowej” w dotychczasowej formule przestał spełniać oczekiwania związane z jego realizacją.

Na obecnym etapie brak jest pełnych danych na temat realizacji opieki okołoporodowej w 2002 r., ponieważ sprawozdania merytoryczne są składane przez realizatorów do końca pierwszego kwartału za rok poprzedni. Odnotować należy, iż do końca marca 2004 r. Ministerstwo Zdrowia nie nadesłało pełnych danych o skali omawianego zjawiska.

- **Rzecznik Praw Dziecka skierował wystąpienie do Ministra Zdrowia, wskazując na trudności w uzyskaniu przez zakłady opieki zdrowotnej refundacji kosztów udzielanych przez nie świadczeń zdrowotnych dzieciom objętym dyspozycją art. 197 ust. 2 pkt. 2 ustawy dnia 23. 01. 2003 r. o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia (Dz. U. Nr 45, poz. 391 z późn. zm.)⁷. Zwrócił się o niezwłoczne wydanie rozporządzenia wykonawczego.**

Rzecznik zwrócił uwagę, że kierowników zakładów opieki zdrowotnej stawia się przed dylematem wyboru pomiędzy przeznaczeniem środków na udzielanie świadczeń zdrowotnych dzieciom, a np. ratowaniem zdrowia w nagłych przypadkach. Taka sytuacja stanowi zagrożenie realizacji zasady powszechnej dostępności do świadczeń zdrowotnych dla wszystkich dzieci – bez względu na podstawę prawną ich udzielania. Brak stosownego rozporządzenia wykonawczego pogłębia chaos decyzyjny w procesach zarządzania placówkami medycznymi. Może to doprowadzić do sytuacji, w której zakład opieki zdrowotnej odmawia udzielania świadczeń medycznych potrzebującym dzieciom.

W odpowiedzi na powyższe, **Minister Zdrowia poinformował, że wejście w życie ustawy z dnia 23 stycznia 2003 roku o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia w żaden sposób nie ogranicza finansowania z budżetu państwa świadczeń zdrowotnych⁸**. Jednocześnie stwierdził, że trwają zaawansowane prace legislacyjne w celu wydania rozporządzenia określającego sposób i tryb finansowania z budżetu państwa świadczeń zdrowotnych udzielanych osobom nieposiadającym uprawnień z tytułu ubezpieczenia zdrowotnego.

- **Rzecznik Praw Dziecka wystąpił do Ministra Zdrowia, zwracając uwagę na powszechne zjawisko naruszania praw dzieci przebywających w zakładach opieki zdrowotnej, do**

⁷ Pismo z dnia 23 marca 2003 r. nr GR-500-11/03/MD

dodatkowej opieki pielęgnacyjnej sprawowanej przez osoby bliskie i do kontaktu z rodziną oraz wskazał na brak skutecznych rozwiązań prawnych w tym zakresie⁹.

Rzecznik wyraził zaniepokojenie sytuacją chorych dzieci - pacjentów, których pozbawia się prawa do stałego kontaktu z najbliższymi. Analizy wskazują, iż nagminnie mają miejsce sytuacje, gdy arbitralną decyzją kierownika zakładu opieki zdrowotnej lub ordynatora oddziału odmawia się lub ogranicza rodzicom możliwość przebywania z chorym dzieckiem, pozbawiając go prawa do dodatkowej opieki oraz kontaktu z rodziną. Wskazano także na problem pobierania opłat za pobyt w zakładzie opieki zdrowotnej bliskiej dziecku osoby, która chce sprawować nad nim opiekę. W obecnej sytuacji, aby móc stale opiekować się chorym dzieckiem, jego najbliżsi zmuszeni są ponosić różnego typu opłaty (w różnych placówkach w różnej wysokości i za różne rodzaje usług), co dodatkowo utrudnia, a niekiedy pozbawia dziecko możliwości stałego kontaktu z osobą bliską. Problem ten, co szczególnie niepokojące, dotyczy także matek karmiących piersią.

W wystąpieniu stwierdzono, iż opisany stan rzeczy narusza prawa dziecka zagwarantowane w Konstytucji - przede wszystkim prawo do szczególnej opieki zdrowotnej. Zjawisko to pozostaje w sprzeczności z ustawą o zakładach opieki zdrowotnej, która wyraźnie formułuje prawo pacjenta do dodatkowej opieki pielęgnacyjnej sprawowanej przez osoby bliskie oraz do kontaktu z rodziną.

W ocenie Rzecznika Praw Dziecka, przyczyną wskazanych praktyk jest brak odpowiednich regulacji prawnych, które w sposób należyty zabezpieczyłyby realizację praw dziecka-pacjenta. Aktualnie obowiązująca ustawa o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia nie przewiduje możliwości pokrywania kosztów pobytu w zakładzie opieki zdrowotnej osoby bliskiej, sprawującej opiekę nad chorym dzieckiem. Koszty te nie mogą, z uwagi na zapisy ustawy o zakładach opieki zdrowotnej, obciążać tego zakładu. W takiej sytuacji cały ciężar finansowy spoczywa na rodzicach. Podkreślono, iż rodziców często nie stać na pokrywanie kosztów stałego pobytu przy hospitalizowanym dziecku.

Rzecznik uważa, że konieczna jest nowelizacja ustawy o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia poprzez wprowadzenie zapisów umożliwiających pokrywanie kosztów pobytu w szpitalu rodzica lub opiekuna ze środków Funduszu. W szczególności należy zagwarantować prawo dziecka i jego karmiącej matki do korzystania z oddzielnej sali. Konieczne jest także wprowadzenie skutecznych metod egzekwowania tego prawa.

⁸ Pismo nr UZ — 21084-1809-072-29/03/BR

⁹ Pismo z dnia 4 kwietnia 2003 r. nr GR-500-5/02/MD. Podniesiony problem był przedmiotem wcześniejszych wystąpień Rzecznika Praw Dziecka, w których informuje się o istniejącym stanie rzeczy i prosi o podjęcie niezbędnych działań. Niestety jednak problem ten nadal pozostaje nierozwiązany, nie podjęto bowiem inicjatyw,

W odpowiedzi Minister Zdrowia poinformował, że w związku z sygnałami o nieprawidłowościach dotyczących respektowania praw pacjenta **Minister powołał zespół, który ma przygotować projekt ustawy o zmianie ustawy o zakładach opieki zdrowotnej**¹⁰. Minister przewiduje, że otrzyma delegację do wydania rozporządzenia określającego szczegółowy katalog praw pacjenta oraz zasady realizacji tych praw.

- **Rzecznik Praw Dziecka skierował do Ministra Zdrowia wystąpienie w sprawie określenia zasad finansowania leczenia u dzieci głuchoty metodą wszczepiania implantów ślimakowych.**¹¹

W wystąpieniu zwrócono uwagę, iż do Rzecznika napływają informacje na temat problemów dotyczących ustalenia zasad finansowania przez Ministerstwo Zdrowia leczenia u dzieci głuchoty metodą wszczepiania implantów ślimakowych. W związku z powyższym zwrócono się z prośbą o udzielenie szczegółowych informacji dotyczących przyznawania publicznych środków finansowych na programy zdrowotne obejmujące leczenie tą metodą.

W odpowiedzi **Minister Zdrowia stwierdził, iż głuchota to problem niezwykle istotny ze względów społecznych, medycznych i finansowych.** Dotychczas koszty implantów ślimakowych pokrywane były w ramach świadczeń zdrowotnych finansowanych z budżetu państwa. Podstawą finansowania były postanowienia art. 31 a ust. 1 pkt 7 ustawy z dnia 6 lutego 1997 r. (Dz. U. Nr 28, poz. 153 z późn. zm.) o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym. Zgodnie z tym przepisem, z budżetu państwa były finansowane „świadczenia zdrowotne, leki i lecznicze środki techniczne”. Wejście w życie ustawy o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia uniemożliwiło dalsze finansowanie zakupu implantów. W związku z tym, w 2003 roku został wdrożony program polityki zdrowotnej p.n. „Leczenie głuchoty metodą wielokanałowych wszczepów implantów ślimakowych i pniowych”, którego celem jest objęcie diagnostyką i odpowiednim postępowaniem medycznym jak największej grupy osób, w tym przede wszystkim dzieci, w jak najmłodszym wieku. W ramach tego programu, na zakup implantów ślimakowych przeznaczono środki w wysokości 7.355.000 zł.

o które wnioskowano w wystąpieniach - z dnia 11 lipca 2001 r. Nr BRPD/890/01 oraz z dnia 15 stycznia 2002 r. Nr RPD/GR - 42/02/MD.

¹⁰ Pismo z dnia 17 kwietnia 2003 r. nr 020-2515-073-50/03/AB

- **Rzecznik Praw Dziecka skierował do Ministra Zdrowia wystąpienie, w którym wskazał na problem braku należytej opieki zdrowotnej nad dziećmi chorymi na mukopolisacharydozę (MPSI),¹² oraz zwrócił się o pilne podjęcie działań zmierzających do objęcia ich programem wczesnej interwencji.**

Do Rzecznika docierają sygnały o utrudnionym dostępie do kompleksowej opieki zdrowotnej dzieci chorych na mukopolisacharydozę. Wiedza na temat tej choroby nie jest rozpowszechniona wśród lekarzy podstawowej opieki zdrowotnej. Stwarza to trudności w postawieniu prawidłowej diagnozy, a tym samym uniemożliwia optymalne leczenie chorego dziecka. Niezbędne staje się więc wyodrębnienie ośrodków medycznych, które będą posiadać wysoko wyspecjalizowany personel, będący w stanie zapewnić dzieciom dotkniętym tą chorobą należyty poziom opieki. Konieczne jest także podjęcie wszechstronnych działań w celu ułatwienia dostępu chorym dzieciom do specjalistycznych badań.

Zdaniem Rzecznika, należy również wprowadzić rozwiązania w kierunku wczesnego wykrywania choroby, np. poprzez przeprowadzanie odpowiednio wczesnych badań przesiewowych (w okresie noworodkowym). Wczesne rozpoznanie i właściwe leczenie daje bowiem szansę poprawy stanu klinicznego dziecka z mukopolisacharydozą.

Dla optymalizacji opieki medycznej nad chorymi dziećmi należy umieścić mukopolisacharydozę w akcie normatywnym określającym wykaz chorób oraz wykaz leków i materiałów medycznych, które chorym na tę chorobę mogłyby być przepisywane bezpłatnie, za opłatą ryczałtową lub częściową odpłatnością. Rozwiązanie to poprawiłoby dostęp do środków medycznych potrzebnych dzieciom.

W ocenie Rzecznika, szczególna sytuacja dzieci dotkniętych chorobą wymaga dodatkowego wsparcia ze strony władz publicznych poprzez odpowiednie programy zdrowotne.

W odpowiedzi **Minister Zdrowia wyjaśnił, że aktualnie pod opieką Kliniki i Poradni Chorób Metabolicznych Instytutu Pomnika – Centrum Zdrowia Dziecka w Warszawie znajduje się czworo dzieci w różnym wieku z rozpoznaną mukopolisacharydozą¹³.** Wyjaśnił, że ta ciężka i wielopostaciowa choroba jest łatwo wykrywana przez pediatrów w okresie niemowlęcym na podstawie objawów klinicznych. W Polsce nie prowadzi się badań przesiewowych w kierunku wykrywania MPSI z uwagi na:

¹¹ Pismo z dnia 23 marca 2003 r. nr GR-500-7/03/MD

¹² Pismo z dnia 4 kwietnia 2003 r. nr GR –500-4/02/MD

¹³ Pismo z dnia nr OZU-076-25 16-01/03/MD

- rzadkość występowania tej wady genetycznej uwarunkowanej obecnością recesywnego genu u obojga rodziców - występuje raz na 200 000 do 400 000 przypadków urodzeń na świecie, w Polsce średnio jeden przypadek w roku,
- okoliczność, iż objawy kliniczne występujące w okresie noworodkowym pozwalają na wczesne wykrycie choroby,
- okoliczność, iż do chwili obecnej brak jest możliwości skutecznego leczenia choroby, które uzasadniałoby prowadzenie skriningu.

Jedyną szansą na skuteczną pomoc chorym dzieciom jest, zdaniem Ministra, zapewnienie im substytucyjnego podawania brakującego enzymu. Roczny koszt leczenia jednego pacjenta to około 500 000 złotych, przy czym należy pamiętać, że lek substytucyjny musi być podawany do końca życia pacjenta.

Minister Zdrowia rozważy możliwość uruchomienia, w ramach środków finansowych na programy polityki zdrowotnej, programu leczenia substytucyjnego MPSI.

- **W wystąpieniu do Ministra Zdrowia Rzecznik Praw Dziecka podniósł problem narastającej tendencji do hospitalizowania dzieci na oddziałach internistycznych dla dorosłych, chirurgii dorosłych, a także na oddziałach urologii, ortopedii, neurochirurgii, kardiologii dla dorosłych¹⁴.**

W wystąpieniu tym Rzecznik poprosił o podanie przyczyn wskazanego zjawiska oraz o podjęcie zdecydowanych kroków zaradczych. Stwierdził, że konieczne jest dokonanie całościowej analizy sytuacji w zakresie lecznictwa szpitalnego dzieci w ostatniej dekadzie, w tym jakości świadczeń szpitalnych oraz przedstawienie kierunków działań, które Ministerstwo Zdrowia ma zamiar podjąć w tym zakresie w najbliższym czasie oraz w perspektywie wieloletniej.

Powyższe wystąpienie było wynikiem ujawnienia zjawisk, na jakie zwrócili uwagę podczas odbywającego się w Warszawie w dniach 23 - 24 maja 2003 r. Ogólnopolskiego Szczytu w Sprawach Dzieci, występujący na nim wybitni specjaliści zajmujący się ochroną zdrowia dzieci. Zgodnie z danymi opublikowanymi przez GUS, nastąpił wzrost liczby łóżek dziecięcych z ośmiu w 1998 r. do 152 w 2002 r. na oddziałach internistycznych dla dorosłych. Liczba hospitalizacji dzieci na oddziałach chirurgii i oddziałach specjalistycznych dla dorosłych nie jest znana. Z najnowszych danych GUS wynika, że w latach 1995 - 2002 o 32

proc. zmalała liczba łóżek dla dzieci do lat 14 przy stałym wzroście liczby hospitalizowanych dzieci. W tym samym czasie o 28 proc. zmniejszyła się liczba łóżek na oddziałach chirurgii dziecięcej, a jednocześnie o 12 proc. wzrósł odsetek hospitalizacji dzieci (z 206120 do 231477).

Zachodzi zatem uzasadniona wątpliwość co do sensu ograniczania liczby łóżek pediatrycznych i chirurgii dziecięcej, skoro jednocześnie narasta liczba hospitalizacji dzieci na oddziałach wewnętrznych i chirurgii dorosłych.

W odpowiedzi Minister Zdrowia poinformował, że w Polsce powszechnym problemem jest przerost istniejącej bazy szpitalnej i niewłaściwe, nieefektywne wykorzystanie istniejących zasobów¹⁵.

Optymalna liczba łóżek pediatrycznych na 10 tysięcy mieszkańców to trzy. Taki stan bazy medycznej pozwala na efektywne wykorzystanie istniejących zasobów i jednocześnie gwarantuje zapewnienie bezpieczeństwa zdrowotnego małym obywatelom. Tymczasem według danych na koniec 2001 roku istniało 15 271 łóżek opieki pediatrycznej (w tym chirurgii dziecięcej), co daje liczbę 3,9 łóżek na 10 tysięcy mieszkańców. Obok samej liczby łóżek należy brać także pod uwagę poziom ich wykorzystania. Optymalny wskaźnik powinien kształtować się na poziomie 85 proc., a na koniec 2001 roku osiągnął poziom 65,9 proc. na oddziałach chirurgii dziecięcej i 63,5 proc. na oddziałach pediatrycznych. Wskazał, iż Ministerstwo Zdrowia nie dysponuje danymi dotyczącymi liczby dzieci hospitalizowanych na oddziałach dla dorosłych. Jednocześnie zapewniono, że zebrane zostaną wszechstronne informacje dotyczące opieki nad dziećmi, co pozwoli na dokładną analizę i podjęcie odpowiednich działań.

Odnotować należy, iż do końca marca 2004 r. Ministerstwo Zdrowia nie posiadało żadnych danych o skali omawianego zjawiska.

- **Rzecznik Praw Dziecka, w wystąpieniu skierowanym do Ministra Zdrowia, wskazał na problem zachorowań dzieci i młodzieży na choroby weneryczne¹⁶.**

W wystąpieniu wskazano, że wg danych GUS, opublikowanych w maju 2003 r., na podstawie informacji Instytutu Wenerologii AM w Warszawie w roku 2001 niepokojąco wzrosła liczba zachorowań na kiłę w porównaniu do roku poprzedniego. Ogółem zanotowano wzrost liczby

¹⁴ Pismo z dnia 18 lipca 2003 r. nr GR-8/03/MD

¹⁵ Pismo z dnia 16 sierpnia 2003 r. nr OZP-076-60-4931/2003/EW

¹⁶ Pismo z dnia 13 sierpnia 2003 r. nr GR-500-9/03/MD

zachorowań na kiłę z 33 do 56 przypadków, co zwiększyło wskaźnik procentowy na 100 000 ludności z 0,3 do 0,5. W odniesieniu do młodzieży w wieku 15-19 lat wskaźnik na 100 000 zwiększył się z 0,8 do 1,3. Szczególnie niepokojący jest prawie dwukrotny wzrost zachorowań na kiłę wśród młodych dziewcząt.

Mając powyższe na uwadze, zwrócono się o udostępnienie danych za rok 2002 w celu ustalenia, czy trend wzrostowy zachorowań na kiłę wśród młodzieży w Polsce utrzymuje się. Ponadto zwrócono się o przedstawienie aktualnych działań w zakresie zapobiegania chorobom wenerycznym u dzieci i młodzieży, przyczyn narastania zagrożenia tymi chorobami, a także istniejących możliwości wczesnego wykrywania i leczenia oraz opieki nad tymi dziećmi.

Podkreślono także, że nadal nie została unormowana kwestia opieki medycznej nad dziećmi, co ewidentnie może mieć negatywny wpływ na sytuację dzieci chorujących na choroby weneryczne.

W odpowiedzi **Minister Zdrowia wyjaśnił, że w roku 2002 było 40 przypadków kiły w grupie osób od 15 do 19 roku życia**¹⁷. W ocenie Ministra Zdrowia trudno mówić o jakimkolwiek trendzie wzrostowym ponieważ takich zachorowań było w 1998 roku - 47, 1999 - 58, 2000 - 26, 2002 - 45, co mieści się w granicach błędu statystycznego przy tych liczebnościach. Zauważono, iż wyraźnie mniej było chorych w tej grupie wiekowej w ciągu ostatnich 4 lat (1999 - 2002) - 169 zachorowań, niż w poprzednim czteroleciu (1995 - 1998), w którym zarejestrowano 285 przypadków.

Minister Zdrowia wskazał ponadto, iż stale są prowadzone programy informacyjne dla młodzieży szkolnej o zagrożeniu chorobami przenoszonymi drogą płciową, w tym profilaktyka AIDS. W ocenie Ministra Zdrowia, głównym zagrożeniem dla rozwoju kiły w Polsce jest prostytucja z krajów byłego ZSRR, gdzie wskaźniki chorobowe są wielokrotnie wyższe (dotyczy to np. ruchu ciężarowego do tych krajów, jak i prostytucji obywaterek tych krajów w Polsce)¹⁸.

- **W wystąpieniu do Prezesa Rady Ministrów Rzecznik Praw Dziecka zwrócił uwagę na problem występowania zdarzeń świadczących o niewystarczającym zabezpieczeniu imprez sportowych i rekreacyjnych, odbywających się z udziałem dzieci.**¹⁹ W związku z tym Rzecznik zwrócił się z prośbą o niezwłoczne wydanie przez Radę Ministrów rozporządzeń wykonawczych przewidzianych w art. 50 ust. 2 i 2a ustawy z dnia 18 stycznia 1996 r. o kulturze fizycznej.

¹⁷ Pismo z dnia 29 września 2003 r. nr ZPS-076-47/3699/03mf

¹⁸ W związku z treścią powyższej odpowiedzi oraz narastającym zagrożeniem epidemiologicznym wśród dzieci Rzecznik Praw Dziecka skierował w dniu 30 stycznia 2004 r. oddzielne wystąpienie do Prezesa Rady Ministrów.

Wskazał, że zdarzające się przypadki utraty zdrowia przy okazji udziału dzieci w zajęciach wychowania fizycznego, zajęciach rekreacyjnych i zawodach sportowych świadczą o niewywiązywaniu się władz publicznych z roli organizatora i nadzorca tego typu aktywności. Imprezy sportowe, z uwagi na swoją specyfikę, niosą ze sobą ryzyko utraty zdrowia, a nawet życia. Stwierdzono, iż należy bezwzględnie wyeliminować te zagrożenia, tak by wszystkie przedsięwzięcia sportowe posiadały stosowne do potrzeb zabezpieczenie medyczne. Tolerowanie takiego stanu rzeczy wiąże się z poważnymi negatywnymi konsekwencjami dla zdrowia i życia dzieci. Jednocześnie zauważył, że w tej sprawie miały już miejsce wcześniejsze interwencje²⁰. Mimo otrzymanego w listopadzie 2002 r. od Ministra Edukacji Narodowej i Sportu zapewnienia o niezwłocznym wydaniu stosownych rozporządzeń²¹, nie zostało ono zrealizowane. Brak stosownych rozporządzeń wykonawczych sprawia, że zapisy ustawowe dotyczące opieki medycznej nad osobami uczestniczącymi w imprezach sportowych oraz warunków sanitarno-higienicznych obiektów sportowych, nie mogą być realizowane.

Odpowiedzi na powyższe wystąpienie udzielił **Minister Edukacji Narodowej i Sportu, który stwierdził, że projekt stosownego rozporządzenia jest w trakcie uzgodnień wewnątrzresortowych²².**

- **Rzecznik Praw Dziecka skierował wystąpienie do Ministra Zdrowia, w którym odnosi się do przyczyn i przewidywanych skutków zdrowotnych decyzji o zaprzestaniu finansowania przez Narodowy Fundusz Zdrowia świadczeń udzielanych w ramach tzw. szkół rodzenia.²³ W związku z powyższym zwrócił się do Ministra Zdrowia z prośbą o podjęcie działań korygujących decyzję NFZ.**

W wystąpieniu podniesiono, że ten bulwersujący opinię publiczną i środowiska medyczne zamiar powstał w sytuacji kumulowania się niekorzystnych uwarunkowań socjodemograficznych dla zdrowia młodego pokolenia. Wskazano, iż skoordynowane działania na rzecz poprawy opieki nad kobietą ciężarną, rodzącą i nad noworodkiem podejmowane od lat 80. i utrzymane w następnej dekadzie znalazły szerokie wsparcie w działalności organizacji pozarządowych (m.in. Fundacji Wielkiej Orkiestry Świątecznej

¹⁹ Pismo z dnia 26 listopada 2003 r. nr GR-500-12/03/MD

²⁰ Pismo z dnia 8 października 2002 r. l.dz. RPD/GR30-51/02/MD

²¹ Pismo z dnia 19 listopada 2002 r. l. dz. DSP/020-1029/02/AS

²² Pismo z dnia 10 stycznia 2004 r. nr DSP-803/ /04/LP

²³ Pismo z dnia 19 grudnia 2003 r. nr ZBA-500-41/03/JS

Pomocy, Fundacji Polsat, Caritasu) i w zaangażowaniu mediów (np. akcja „Rodzić po ludzku” Gazety Wyborczej). Wskaźnik wcześniactwa spadł, a współczynnik umieralności okołoporodowej obniżył się. W tym samym okresie współczynnik umieralności niemowląt zmniejszył się z 19,3 do 7,7 na 1000 urodzeń żywych. Te dobre efekty uzyskano m.in. dzięki rozwojowi szkół rodzenia, które umożliwiają odpowiednie przygotowanie rodziców do porodu i mają nieocenione znaczenie w zapobieganiu czynnikom ryzyka i problemom okresu okołoporodowego.

Zdaniem Rzecznika Praw Dziecka, podjęta decyzja o zaprzestaniu finansowania świadczeń w ramach szkół rodzenia dowodzi słuszności opinii o niedocenianiu działań zapobiegawczych w opiece nad matką i dzieckiem przez twórców i realizatorów polityki zdrowotnej państwa. Ograniczanie działalności szkół rodzenia jest decyzją szkodliwą z medycznego, ekonomicznego i moralnego punktu widzenia.

W odpowiedzi **Minister Zdrowia wyjaśnił, iż ustawa o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia gwarantuje wszystkim ubezpieczonym świadczenia służące ratowaniu, przywracaniu oraz poprawie zdrowia, udzielane w przypadku choroby, urazu oraz w celu zapobieżenia chorobom i promocji zdrowia**²⁴. Powyższa ustawa stwierdza jednocześnie, że świadczenia zdrowotne finansowane są przez Fundusz „w ramach posiadanych środków finansowych” (art. 37 ust. 2 oraz art. 49 ustawy). W ubiegłych latach tylko w kilku województwach kasy chorych zapewniały kontraktowanie szkół rodzenia. Środki przeznaczone na ten cel nie zapewniały dostępu do tego rodzaju świadczeń wszystkim kobietom. Wyjaśnił również, że możliwość i sposób kontraktowania świadczeń z zakresu szkoły rodzenia są przewidziane do realizacji w ramach programów profilaktycznych. Podjęto działania w celu określenia problemów zdrowotnych na terenie poszczególnych województw, które wymagają realizacji programów profilaktycznych.

Celem skoordynowania działań dyrektorzy oddziałów wojewódzkich NFZ zostali zobowiązani do przeprowadzenia negocjacji w tym zakresie z urzędami wojewody i marszałka województwa. Jak wyjaśniono, w najbliższym czasie Narodowy Fundusz Zdrowia przedstawi pakiet podstawowych programów profilaktycznych, które będą realizowane we wszystkich oddziałach wojewódzkich, wg ujednoliconych zasad. Ponadto, każdy z oddziałów wojewódzkich będzie miał możliwość realizacji także innych programów profilaktycznych,

przy czym ich przedmiot i zakres będzie uzależniony od lokalnych priorytetów zdrowotnych. Wskazano dodatkowo, iż Ministerstwo Zdrowia podjęło w roku 2003 działania związane z wypracowaniem spójnej koncepcji i strategii opieki nad matką oraz dzieckiem w zakresie opieki przedkoncepcyjnej, jak i okołoporodowej. Po zakończeniu prac nad przygotowaniem programu informacje o planowanych zadaniach w zakresie opieki nad matką i dzieckiem w 2004 roku zostaną opublikowane.

- **Rzecznik Praw Dziecka w wystąpieniu do Ministra Zdrowia przedstawił problemy i zaniechania w realizowaniu stomatologicznej opieki zdrowotnej nad dziećmi²⁵.**

Rzecznik, dzieląc zaniepokojenie środowiska pediatrów i stomatologów, zwrócił się o udzielenie informacji dotyczących: aktualnej oceny stanu zdrowia jamy ustnej dzieci i młodzieży, wraz z analizą potrzeb dzieci i młodzieży w zakresie kompleksowej opieki stomatologicznej, planowanego sposobu organizacji i finansowania stomatologicznych świadczeń profilaktycznych i leczniczych dla dzieci i młodzieży w wieku przedszkolnym i w wieku obowiązkowego nauczania w szkołach podstawowych, gimnazjach oraz szkołach ponad-gimnazjalnych, z uwzględnieniem w szczególności publicznych środków finansowych przeznaczonych na ten cel. Wyniki badań epidemiologicznych opracowane na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego i opublikowane w 2001 roku wskazywały na poważne zaniedbania stanu zdrowia jamy ustnej wśród dzieci i młodzieży, szczególnie w środowisku wiejskim i w rodzinach o gorszym statusie materialnym. Wśród 4,5 mln dzieci do 14 roku życia, niekorzystających - w okresie 3 miesięcy poprzedzających badanie - z porady stomatologa, aż u 750 tys. dzieci taka potrzeba istniała, a nie mogła być zrealizowana z powodu utrudnionego dostępu do świadczeń lub braku pieniędzy. O ograniczonej dostępności do stomatologa świadczył odsetek dzieci w wieku 10 - 14 lat z brakami w uzębieniu stałym - 13,9 proc. Sytuacja młodzieży była jeszcze gorsza. Zjawiskiem rozpowszechnionym była i nadal pozostaje próchnica zębów, choć podjęte przez Ministerstwo Zdrowia działania zaradcze, w tym finansowanie profilaktyki stomatologicznej wśród uczniów ze środków budżetowych, stanowiły krok w dobrym kierunku.

²⁴ Pismo z dnia 29 stycznia 2004 r. nr UZ 21791/076/-3-03/KN

²⁵ Pismo z dnia 19 grudnia 2003 r. nr ZBA-500-39/03/JS

Niepokój budzą informacje pochodzące ze środowisk stomatologicznych, m.in. z województwa mazowieckiego, o znacznym pogorszeniu stanu zdrowia jamy ustnej populacji i dalece niewystarczających środków na leczenie dzieci i młodzieży przewidzianych w Krajowym Planie Zabezpieczenia Świadczeń Zdrowotnych. Biorąc pod uwagę skalę potrzeb dzieci w zakresie opieki stomatologicznej szczególnie niepokojące są sygnały pochodzące z oddziałów NFZ o planowanym od 1 stycznia 2004 roku wstrzymaniu finansowania profilaktyki stomatologicznej wśród dzieci ze środków budżetowych Ministerstwa Zdrowia.

W odpowiedzi **Minister Zdrowia wyjaśnił, że system ciągłego monitorowania stanu zdrowia jamy ustnej młodzieży umożliwia gromadzenie porównywalnych danych, niezbędnych do oceny funkcjonującego systemu opieki zdrowotnej oraz wskazania kierunków jego usprawnień**²⁶. Zadanie takie prowadzi na zlecenie Ministerstwa Zdrowia Zakład Stomatologii Zachowawczej Akademii Medycznej w Warszawie oraz Katedra Higieny i Epidemiologii Uniwersytetu Medycznego w Łodzi. Badania prowadzone w ramach programu „Monitorowanie stanu zdrowia jamy ustnej populacji polskiej” wykazały, że w okresie przekształceń systemu opieki zdrowotnej, którym towarzyszyło załamanie tradycyjnie ukierunkowanej szkolnej opieki stomatologicznej, nie doszło do trwałego pogorszenia się obserwowanego w końcu lat 80. bardzo złego stanu uzębienia dzieci i młodzieży. Przeciwdziałały temu funkcjonujące w szkołach programy edukacji prozdrowotnej. Stwierdzono także, iż programy profilaktyczne nie były dostępne dla dzieci w wieku siedmiu lat uczęszczających do szkół w większości regionów w kraju — tj. w woj. dolnośląskim, lubuskim, mazowieckim, opolskim, podkarpackim, pomorskim, śląskim, świętokrzyskim i wielkopolskim. W pozostałych województwach odsetek dzieci korzystających z systematycznej opieki prewencyjnej był bardzo zróżnicowany i wahał się od 0,6 w woj. kujawsko-pomorskim do 100 proc. w woj. zachodniopomorskim.

W ocenie Rzecznika Praw Dziecka z przekazanych informacji wynika, iż stan stomatologicznej opieki zdrowotnej nad dziećmi nie jest satysfakcjonujący.

- **Rzecznik Praw Dziecka w wystąpieniu kierowanym do Ministra Zdrowia wyraził zdecydowany sprzeciw wobec działań prowadzących do obniżenia dopłat do insuliny stosowanej dotychczas w procesie leczenia dzieci**²⁷. W związku z tym

²⁶ Pismo z dnia 19 stycznia 2004 r. nr UZ-271/078/178/04/KN

²⁷ Pismo z dnia 19 grudnia 2003 r. nr ZBA –500-42/03/JS

zwrócił się o pilne podjęcie działań w celu rozwiązania przedstawionego problemu, a w szczególności o wprowadzenie na listę leków refundowanych preparatów insulinowych, gwarantujących najwyższą skuteczność i komfort leczenia dzieci chorych na cukrzycę.

W wystąpieniu wyraził głębokie zaniepokojenie sytuacją, która powstała w wyniku obniżenia dopłat do insuliny stosowanej dotychczas w procesie leczenia dzieci. Wprowadzone w tym zakresie ograniczenia w najbliższej perspektywie mogą wywołać negatywne konsekwencje dla zdrowia dzieci chorujących na cukrzycę insulinozależną. Możliwość dopuszczenia do powstania takiego stanu rzeczy wzbudza zdecydowany sprzeciw Rzecznika Praw Dziecka.

Powstaje bowiem uzasadniona obawa, wyrażana także przez środowiska medyczne, iż postacie insuliny, które zostały objęte refundacją, nie dają pełnej gwarancji należytej skuteczności leczenia cukrzycy. Sytuacja ta spowoduje pogorszenie jakości leczenia dzieci i młodzieży chorych na cukrzycę. Zważyć bowiem należy, iż rodzaj insuliny podawanej pacjentowi i rodzaj wstrzykiwacza wymaga odpowiedniego dostosowania do potrzeb dziecka i warunków jego życia. Wprowadzone zmiany powodują znaczne ograniczenia. Opieranie się wyłącznie na równoważności biologicznej preparatów insulin ludzkich dla określenia ich ceny refundacyjnej, uznać należy za niewłaściwe. Kryterium to nie uwzględnia całego szeregu aspektów istotnych w procesie leczenia. Zmiana rodzaju podawanej insuliny wymaga m.in. dodatkowych licznych wizyt lekarskich i zmiany utrwalonego dotąd procesu edukacyjnego, co szczególnie dla chorego dziecka i jego rodziców wiąże się z dodatkowymi trudnościami. Kolejny problem to pominięcie sposobu wstrzykiwania insuliny. Preparaty insulinowe dotychczas stosowane, które były objęte refundacją, są zaopatrzone w stosowne wstrzykiwacze dostosowane do potrzeb i wymagań dzieci. Preparaty, które obecnie zostają objęte refundacją, warunkowo tego nie spełniają. Sytuacja, gdy dzieci zostaną zmuszone do stosowania wstrzykiwaczy niedostosowanych do ich specyficznych potrzeb zdecydowanie pogorszy możliwości wyrównania cukrzycy i utrudni proces kompleksowego leczenia. Może to zwiększyć ryzyko powstania przewlekłych powikłań z negatywnymi konsekwencjami dla procesu terapeutycznego oraz konsekwencjami ekonomicznymi nie tylko dla finansów publicznych, ale i rodzin żyjących z problemem cukrzycy. Wskazano także na niebudzący wątpliwości fakt, iż wiele rodzin dzieci chorych na cukrzycę nie będzie stać na wydatki związane z koniecznością pokrycia kosztów preparatów, które stosowano dotychczas, a które nie zostały objęte refundacją, a także na dodatkowe koszty związane z powikłaniami choroby.

W odpowiedzi **Minister Zdrowia wyjaśnił, iż sprawy dotyczące insuliny stosowanej u dzieci, sposobu jej podawania, wstrzykiwaczy dostosowanych do potrzeb dzieci, są obecnie konsultowane ze specjalistami²⁸**. Wątpliwości dot. wstrzykiwaczy do insuliny dla dzieci zostaną rozstrzygnięte, jak zapewniono, po uzyskaniu opinii specjalistów z zakresu diabetologii.

- **Rzecznik Praw Dziecka wystąpił do prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów²⁹ oraz do Głównego Inspektora Sanitarnego³⁰ o udzielenie informacji na temat zapewnienia bezpieczeństwa zdrowotnego dzieci jako konsumentów oraz o zajęcie stanowiska w sprawie wykorzystywania do czynnej reklamy instytucji zajmujących się merytorycznym opiniowaniem produktów przeznaczonych dla dzieci.**

W wystąpieniach wskazano na doświadczenia krajów wysoko uprzemysłowionych, które pokazują, iż dziecko jako konsument nadal wymaga szczególnej ochrony przed szkodliwymi lub niebezpiecznymi produktami żywnościowymi, przedmiotami przeznaczonymi do codziennego użytku, środkami do pielęgnacji lub zabawkami.

Problemem budzącym troskę Rzecznika jest także sytuacja na rynku opiniowania i reklamowania wyrobów przeznaczonych dla dzieci. Z punktu widzenia bezpieczeństwa zdrowotnego i rozwojowego dzieci należy pozytywnie odnieść się do zabiegów producentów, aby takie opinie uzyskiwać i zamieszczać stosowne informacje na opakowaniu. Wątpliwości budzi jednak angażowanie się jednostek opiniujących w czynną reklamę produktów.

Rzecznik wyraża obawę, czy jednostka opiniodawcza zainteresowana czynną reklamą produktu określonego producenta, może wypełniać ustawowy obowiązek informowania prezesa UOKiK o stwierdzonych zagrożeniach związanych z badanymi produktami, zarówno w momencie ich badania, jak i w toku monitorowania jakości produktu w okresie sprzedaży. Powstają przy tym uzasadnione wątpliwości, co do zgodności tych praktyk z prawem obowiązującym w Unii Europejskiej.

²⁸ Pismo z dnia 12 stycznia 2004 r. PL. R.I/450/I-3/2004

²⁹ Pismo z dnia 23 grudnia 2003r nr ZBA-500-42/03/JS

³⁰ Pismo z dnia 23 grudnia 2003r nr ZBA-500-43/03/JS

W odpowiedzi **prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów wyjaśnił, iż uznanie prawa do bezpieczeństwa ma dla konsumentów znaczenie przede wszystkim prewencyjne**³¹. Pozwala bowiem na uruchomienie środków i mechanizmów, których zadaniem jest wykluczenie stanu zagrożenia. Ponadto umożliwia ochronę konsumenta abstrakcyjnego przed powstaniem stanu grożącego szkodą.

Jednocześnie prezes UOKiK wyraził pełne poparcie i chęć współpracy w zakresie zapewniania bezpieczeństwa dzieci — grupy konsumentów szczególnie narażonej na negatywne zjawiska rynkowe.

Główny Inspektor Sanitarny wskazał, iż opiniowanie przydatności i wydawanie opinii użytkowych o wszystkich wyrobach przeznaczonych dla niemowląt i dzieci należy do statutowych obowiązków instytutów naukowo-badawczych³². Działalność ta spełnia dodatkową gwarancję bezpieczeństwa i jakości zdrowotnej żywności wprowadzanej na rynek i oferowanej konsumentowi, w szczególności dzieciom. Poprzez opiniowanie żywności zostają zaostrzone kryteria dopuszczenia środków spożywczych do żywienia dzieci.

W opiniowaniu tym są wykorzystywane aktualne, zobiektywizowane naukowo wyniki badań i obserwacji specjalistów z zakresu pediatrii, gastroenterologii, ginekologii i położnictwa. Jak natomiast wskazano, opierając się na wyjaśnieniach Dyrektora Instytutu Matki i Dziecka, Instytut ten nie ma wpływu na strategię i politykę reklamową firm, wykorzystujących znak graficzny i napis: „Opinia Instytutu Matki i Dziecka”.

- **Rzecznik Praw Dziecka, dążąc do ułatwienia dzieciom dostępu do świadczeń zdrowotnych finansowanych ze środków publicznych, wystąpił do Ministra Zdrowia o objęcie dzieci do ukończenia 18 roku życia bezpłatną opieką zdrowotną**³³.

Podniesiono, że normy wynikające z art. 71 ust. 1-4 ustawy o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym w NFZ przewidują generalny obowiązek przedstawiania karty ubezpieczenia zdrowotnego w sytuacji ubiegania się przez osobę ubezpieczoną, w tym dziecko, o świadczenie z ubezpieczenia zdrowotnego. W razie nieprzedstawienia karty ubezpieczenia w odpowiednim terminie lub w przypadku, gdy ubezpieczony nie opłacił składki na ubezpieczenie zdrowotne przez okres dłuższy niż miesiąc, świadczenie zostaje udzielone na

³¹ Pismo nr L.dz. DDK1 — 076 — 1 —04 - LAS

³² Pismo z dnia 16 lutego 2004 r. nr GIS-HŻ-423-434-5/BO/03/04

koszt ubezpieczonego. Zapis ust. 9 art. 71 wskazanej ustawy przewiduje wyjątek, z którego wynika, iż obowiązku przedstawiania karty ubezpieczenia zdrowotnego nie stosuje się w przypadku, gdy świadczenia zdrowotne udzielane są dzieciom do ukończenia szóstego miesiąca życia. Takie rozwiązanie, choć bardzo korzystne i potrzebne, ma bardzo ograniczony zakres podmiotowy.

Rzecznik uważa, że dla dobra dzieci niezwykle potrzebne i korzystne byłoby objęcie wskazaną normą wszystkich dzieci aż do ukończenia 18 roku życia. Podkreślono jednocześnie, iż wprowadzenie proponowanych rozwiązań zapewniłoby wzajemną spójność z normą art. 197 ust. 2 wskazanej ustawy, z której wynika, że dzieciom do ukończenia 18 roku życia świadczenia zdrowotne są udzielane bezpłatnie niezależnie od uprawnień z tytułu ubezpieczenia zdrowotnego. W tym kontekście wydaje się, że nakładanie obowiązku przedstawiania karty ubezpieczenia zdrowotnego przez dzieci w wieku od ukończenia sześciu miesięcy do ukończenia 18 roku życia jest nieuzasadnione.

W odpowiedzi **Minister Zdrowia stwierdził, iż ustawa z dnia 23 stycznia 2003 r. o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia określa zasady podlegania ubezpieczeniu zdrowotnemu**³⁴. Art. 6-11 cytowanej ustawy wskazują osoby, w tym również dzieci, podlegające obowiązkowemu ubezpieczeniu zdrowotnemu. Podstawą udzielania świadczeń zdrowotnych w ramach powszechnego ubezpieczenia zdrowotnego jest posiadanie statusu ubezpieczonego, co uwarunkowane jest zgłoszeniem do ubezpieczenia i opłacaniem składki na ubezpieczenie zdrowotne. Minister Zdrowia stwierdził, że **proponowana zmiana przepisu art. 71 ust. 9 ustawy, mająca na celu objęcie wyżej wymienioną normą dzieci do czasu ukończenia 18 roku życia, mogłaby spowodować sytuację niedopełniania obowiązku zgłaszania dzieci do ubezpieczenia oraz konieczność finansowania wszystkich świadczeń zdrowotnych udzielanych dzieciom ze środków budżetu państwa**. Minister Zdrowia stwierdził także, iż regulacje zawarte w ustawie o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia, które mocą wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 stycznia 2004 roku zachowują ważność do dnia 31 grudnia 2004 roku — powodują, że żadne dziecko, nawet to nie posiadające tytułu do ubezpieczenia zdrowotnego, nie zostanie wyłączone z systemu ochrony zdrowia, finansowanego ze środków publicznych, którymi są obok składek na ubezpieczenie zdrowotne, również środki pochodzące z budżetu.

³³ Pismo z dnia 31 grudnia 2003 r. nr GR-500-14/03/MD

- **Rzecznik Praw Dziecka, uznając argumenty i postulaty środowisk zatroskanych sytuacją demograficzną Polski, zwrócił się do Prezesa Rady Ministrów³⁵ z prośbą o zainicjowanie stosownych działań zaradczych dotyczących istotnych problemów w opiece nad matką i dzieckiem, m. in.:**

- poprawy jakości opieki profilaktyczno-leczniczej nad kobietą ciężarną, rodzącą i noworodkiem,
- zapobiegania zakłóceniom zdrowia matki i dziecka,
- promocji zdrowego stylu życia,

by przeciwdziałać tak niepokojącym zjawiskom jak: wcześniactwo, wady wrodzone, zakażenia, zwiększanie się częstości urodzeń dzieci z małą masą ciała.

W wystąpieniu podniesiono, iż z danych Głównego Urzędu Statystycznego wynika, że Polska znalazła się w niekorzystnej fazie rozwoju demograficznego - maleje liczba urodzeń żywych, poziom dzietności ulega poważnemu ograniczeniu, spada przyrost naturalny.

Rzecznik Praw Dziecka uznając argumenty i postulaty środowisk zaniepokojonych sytuacją demograficzną Polski, zwrócił uwagę na istotną okoliczność odnoszącą się do ochrony zdrowia matki i dziecka: zmniejszenie liczby urodzeń powinno z przyczyn oczywistych wiązać się z poprawą jakości opieki profilaktyczno-leczniczej nad kobietą ciężarną, rodzącą i nad noworodkiem. Nie ma żadnego uzasadnienia, także ekonomicznego, by posiadany potencjał, dotychczasowe doświadczenia i osiągnięcia w opiece nad matką i dzieckiem wypracowane w okresie, gdy rodziło się znacznie więcej (w latach 80. dwukrotnie więcej) dzieci, nie mogły być obecnie spożytkowane dla optymalizacji ochrony zdrowia nieporównywalnie mniej licznej populacji. Zdaniem Rzecznika Praw Dziecka, fakt, że w Polsce rodzi się coraz mniej dzieci, wynika nie tylko z małej liczby poczęć, ale również ze strat populacyjnych w okresie okołoporodowym.

Mając na uwadze obserwowany w latach 90. spadkowy trend wskaźnika wcześniactwa, napawają niepokojem dane świadczące o tym, iż w ostatnich latach doszło w Polsce do zwiększenia się częstości urodzeń dzieci z małą masą ciała. Część noworodków umiera po urodzeniu – czego główną przyczyną jest wcześniactwo, wady wrodzone i zakażenia. Wysokość tego wskaźnika jest uznanym miernikiem poziomu zdrowia reprodukcyjnego populacji oraz jakości opieki okołoporodowej.

³⁴ Pismo z dnia 27 stycznia 2004 r. nr UZ — 223-073-OI/04/BR

³⁵ Pismo z dnia 19 grudnia 2003 r., sygn.: ZBA-500-38/03/JS

Pomimo dwukrotnego spadku wskaźnika zgonów okołoporodowych w ostatniej dekadzie, zdaniem wielu autorytetów, wyrażonym w dokumentach I Kongresu Demograficznego, w opracowaniach Rządowej Rady Ludnościowej oraz dokumentach Ogólnopolskiego Szczytu w Sprawach Dzieci, w codziennej praktyce lekarskiej zbyt mało uwagi poświęca się zapobieganiu zakłóceniom zdrowia matki i dziecka oraz promocji zdrowego stylu życia.

W ocenie Rzecznika Praw Dziecka, opieka nad kobietą przed ciążą i podczas jej trwania powinna być łatwo dostępna, kompetentna i udzielana w stosownym czasie, bez opóźnień. Promocja zdrowia i profilaktyka zagrożeń oraz problemów zdrowotnych powinna uzyskać rzeczywisty priorytet.

W związku z powyższym, Rzecznik zwrócił się o przedstawienie oceny stanu realizacji przyjętego przez Radę Ministrów Narodowego Programu Zdrowia, a następnie o podjęcie działań zaradczych w zakresie poprawy opieki nad matką i dzieckiem oraz zapewnienie jakości prokreacji i harmonijnego rozwoju młodego pokolenia Polek i Polaków.

Powyższe wystąpienie pozostało bez odpowiedzi.

Sprawy skierowane do Rzecznika

W zakresie prawa do życia i ochrony zdrowia do Rzecznika wpłynęło 535 spraw, w tym 146 pisemnych, przeprowadzono 344 rozmowy telefoniczne, a na podstawie bezpośrednich rozmów w siedzibie Rzecznika Praw Dziecka, podjęto 45 spraw.

Zgłaszane sprawy dotyczyły najczęściej:

- udzielenia pomocy (w tym pomocy finansowej) w uzyskaniu świadczeń rehabilitacyjnych, na przeprowadzenie skomplikowanych operacji, na zakup leków i leczniczych środków technicznych, na leczenie za granicą;
- dodatkowej opieki pielęgnacyjnej świadczonej przez rodziców dzieci przebywających w placówce leczniczej, opłat związanych z pobytem rodziców oraz odmów pobytu matki w szpitalu w związku z hospitalizacją dziecka;
- dochodzenia roszczeń i zadośćuczynienia z tytułu szkód na zdrowiu odniesionych przez dzieci w związku z korzystaniem ze świadczeń zdrowotnych;
- organizacji i warunków socjalno-bytowych w placówkach służby zdrowia.

- **Objęcie powszechnym ubezpieczeniem zdrowotnym i zakres świadczeń zdrowotnych**

Część skierowanych do Rzecznika spraw dotyczyła zmian w zakresie prawa do świadczeń zdrowotnych finansowanych ze środków publicznych, związanych z wejściem w życie przepisów ustawy z dnia 23 stycznia 2003 r. o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia³⁶. W odpowiedzi na tego rodzaju pisma, Rzecznik informował o sytuacjach, w których dziecko jest objęte powszechnym ubezpieczeniem zdrowotnym, o prawach do świadczeń zdrowotnych dzieci nieobjętych powszechnym ubezpieczeniem zdrowotnym, a także o zakresie świadczeń finansowanych z budżetu państwa³⁷. Zgłoszone sprawy dotyczyły też możliwości objęcia ubezpieczeniem zdrowotnym dzieci cudzoziemskich. Wpływające pisma dotyczyły również świadczeń medycznych z zakresu opieki stomatologicznej.

Do Rzecznika zwracali się rodzice dzieci wymagających kontynuacji leczenia specjalistycznego w palcówkach, które nie mają podpisanej umowy z NFZ. Rzecznik występował do właściwych oddziałów NFZ z prośbą o wyjaśnienie przyczyn odmowy pokrycia kosztów leczenia dzieci. Rzecznik informował zainteresowanych rodziców o sytuacjach, w których ubezpieczonym przysługuje prawo do refundacji przez Fundusz wydatków poniesionych w związku z uzyskaniem świadczenia zdrowotnego u świadczeniodawcy, niezwiązanego umową z NFZ. W indywidualnych sprawach Rzecznik informował również o prawie do wniesienia odwołania od decyzji organów NFZ.

- **Dostęp do leków**

Sprawy te wiązały się z trudnościami w pokryciu kosztów leczenia drogimi lekami, nieobjętymi wykazem leków refundowanych. W tych sprawach zwracali się w szczególności rodzice dzieci zakażonych wirusowym zapaleniem wątroby oraz chorych na celiakię i fenyloketonurię, występując o możliwość uzyskania pomocy w przeprowadzeniu zaleconej dziecku kuracji farmakologicznej. Na ogół rodzice zwracali się o pomoc w związku z odmową refundacji kosztów leczenia przez NFZ. Rzecznik występował do dyrektorów właściwych oddziałów NFZ o rozważenie możliwości sfinansowania kuracji w drodze indywidualnych decyzji lub o przyspieszenie przekazania niezbędnych środków. W indywidualnych sprawach zawierających prośby o wsparcie finansowe w związku z wysokimi kosztami leków, Rzecznik udzielał informacji o organizacjach i fundacjach, których statutowym celem jest pomoc w nabyciu leków lub pokryciu kosztów leczenia. W niektórych sytuacjach, związanych ze szczególnie ciężkimi

³⁶ Dz. U. z 2003 r., Nr 45, poz. 391 z późn. zm.

³⁷ Zagadnienia to stało się przedmiotem wystąpienia Rzecznika do Ministra Zdrowia z sprawie bezpłatnych świadczeń zdrowotnych z dnia 31 grudnia 2003 r.

warunkami materialno-bytowymi, występował do właściwych ośrodków pomocy społecznej o udzielenie pomocy rodzinie.

- **Leczenie poza granicami kraju**

Do Rzecznika zwracali się rodzice dzieci ubiegających się o pokrycie kosztów leczenia poza granicami kraju. Rzecznik informował szczegółowo o możliwościach leczenia dziecka na koszt państwa uregulowanych w rozporządzeniu Ministra Zdrowia z dnia 12 maja 2003 roku w sprawie kierowania ubezpieczonych na leczenie lub badania diagnostyczne poza granicami kraju³⁸. W przypadkach, gdy toczyło się postępowanie w sprawie, Rzecznik występował do Biura Rozliczeń Międzynarodowych z prośbą o przekazanie informacji nt. sytuacji chorego dziecka.

Przy braku zgody na tę formę leczenia dziecka, Rzecznik wnioskował o wskazanie finansowanych przez NFZ placówek, w których przeprowadzane są niezbędne w poszczególnych przypadkach świadczenia zdrowotne. Rzecznik informował też rodziców o stowarzyszeniach i fundacjach udzielających pomocy finansowej.

- **Prawo dziecka do dodatkowej opieki pielęgnacyjnej sprawowanej przez rodziców lub inne bliskie dziecku osoby**

Skierowane do Rzecznika sprawy dotyczyły odmowy pobytu rodziców w szpitalu w związku z hospitalizacją dziecka, sposobu ustalania opłat pobieranych przez szpitale z tego tytułu, a także możliwości zwolnienia z tych kosztów. Wpływały także sygnały dotyczące warunków, jakie szpitale oferują rodzicom pragnącym całonocowo lub w pewnych godzinach przebywać z chorym dzieckiem. Opiekunowie i rodzice hospitalizowanych dzieci prosili też o interwencje w sprawie zawyżonych opłat pobieranych od nich przez szpitale.

Rzecznik interweniował u dyrektorów szpitali w celu wyjaśnienia sytuacji lub informował rodziców o możliwości zwrócenia się do dyrekcji szpitala o zwolnienie z tych kosztów w przypadku, gdy rodzice pobierają zasiłek dla bezrobotnych lub znajdują się w szczególnie trudnej sytuacji materialnej.

Jedna z rozpatrywanych skarg dotyczyła ustanowionego przez dyrekcję szpitala zakazu wstępu dzieci w wieku poniżej lat 12 na oddział położniczy, co spowodowało, że małe dzieci zostały całkowicie pozbawione kontaktu z hospitalizowanymi mamami. Po interwencji Rzecznika zakaz ten został zniesiony³⁹.

Z analizy rozpatrywanych spraw wynika, że realizacja prawa do kontaktu z rodziną oraz dodatkowej opieki pielęgnacyjnej świadczonej przez osoby bliskie dziecku jest nadal poważnie ograniczona.

³⁸ Dz. U. z 2003 r., Nr 88, poz. 817.

³⁹ Pismo z dnia 27.05.2003 r. ZII-403-7/03/MH

- **Organizacja, likwidacja i warunki socjalno-bytowe w placówkach służby zdrowia**

W sprawach dotyczących likwidacji i restrukturyzacji zakładów opieki zdrowotnej Rzecznik każdorazowo występował do organów założycielskich placówek z prośbą o informacje o przyczynach podjętych decyzji oraz wyjaśnienia, czy zmiany nie spowodują znaczących utrudnień w dostępie do świadczeń zdrowotnych. Część pism dotyczyła zmian w organizacji szpitali, w tym zmiany lokalizacji oddziałów dziecięcych. Rzecznik interweniował też w Ministerstwie Edukacji Narodowej i Sportu w sprawie redukcji kadry pedagogicznej w sanatoryjnych placówkach szkolnych⁴⁰.

- **Błędy lekarskie, dochodzenie roszczeń i wynagrodzenia doznanych szkód na zdrowiu dziecka związanych z udzielaniem świadczeń zdrowotnych**

Do Rzecznika wpływały skargi rodziców dzieci, które podczas pobytu w szpitalu zostały zakażone (najczęściej wirusem żółtaczki lub gronkowcem złocistym), lub zastrzeżenia dotyczące diagnozy i sposobu terapii dziecka.

Rzecznik informował o możliwości dochodzenia praw pacjenta na drodze administracyjnej lub sądowej, a także o przesłankach odpowiedzialności karnej, deliktowej i zawodowej, w zakresie roszczeń, okresie, w którym można ich dochodzić, podmiotach zobowiązanych do naprawienia szkody, a także o koniecznych elementach pozwu lub skargi.

Rzecznik, reagując na indywidualne prośby dotyczące wsparcia działań w związku z roszczeniami z tytułu doznanej szkody na zdrowiu, występował do organów założycielskich zakładów opieki zdrowotnej celem wyjaśnienia – potwierdzenia bądź zaprzeczenia – faktu spowodowania uszczerbku na zdrowiu dziecka. W przypadku, gdy prowadzono postępowanie w przedmiocie skargi na naruszenie praw małych pacjentów w okręgowej izbie lekarskiej lub okręgowej izbie pielęgniarek i położnych przed rzecznikiem odpowiedzialności zawodowej, Rzecznik występował o przekazanie wyjaśnień nt. toku postępowania.

⁴⁰ Pismo z dnia 7.05.2003 r., ZII-403-6/03/MH

2. Prawo do życia w rodzinie

Rodzina jest uznawana za naturalną, pierwotną w stosunku do innych i podstawową komórkę społeczną, a ponadto stanowi naturalne środowisko rozwoju dziecka. Znajduje to pełen wyraz w normach Konwencji o prawach dziecka, a zwłaszcza w przepisach art. 5, 9 i 18. Już w preambule Konwencji stwierdzono, że rodzina jako „podstawowa komórka społeczna oraz naturalne środowisko rozwoju i dobra wszystkich jej członków, a w szczególności dzieci [...] powinna być otoczona niezbędną ochroną i wsparciem”. Państwa-strony powinny szanować odpowiedzialność, prawa i obowiązki rodziców (art. 5), w tym prawo dziecka do wychowania przez rodziców (art. 7 i 18). W myśl zasady pomocniczości, obowiązkiem państwa jest wspieranie rodzin w realizacji ich obowiązków (art. 18 ust. 2). Konwencja kładzie szczególny nacisk na uszanowanie wynikającego z naturalnego porządku prymatu rodziców w sprawowaniu pieczy i wychowaniu dzieci.

Prawo dziecka do wychowania w rodzinie to przede wszystkim:

- uznanie podmiotowości dziecka w wymiarze prawnym, jak i praktycznym,
- istnienie obowiązków rodziców względem dziecka,
- zobowiązanie Państwa, by w drodze odpowiedniego ustawodawstwa, w realizacji prorodzinnej polityki prawnej, społecznej i gospodarczej stwarzało warunki do urzeczywistnienia prawa dziecka do wychowania w rodzinie.

Konstytucja RP ochronę rodzicielstwa i rodziny uznała za zasadę konstytucyjną (art. 18), a wśród podstawowych praw i wolności znalazły się: prawo rodziców do wychowania dziecka, którego ograniczenie lub pozbawienie może nastąpić tylko w przypadkach określonych ustawą i na podstawie prawomocnego wyroku (art. 48), prawa dziecka i ich konstytucyjna ochrona oraz pierwszeństwo pieczy rodzicielskiej (art. 72), obowiązek szczególnej pomocy władz publicznych dla matki przed urodzeniem dziecka i po nim (art. 71).

Uznając zasadę autonomii i prymatu rodziny, Konstytucja RP dopuszcza możliwość ingerencji w sferę władzy rodzicielskiej (art. 48 ust 2). Także Konwencja o Prawach Dziecka, akcentując autonomię rodziny od wpływów zewnętrznych, dopuszcza jednak możliwość ingerencji w celu zapobieżenia niekorzystnej dla dziecka sytuacji (art. 9 ust. 1), a w przypadkach uzasadnionych poprzez odseparowanie dziecka od rodziny (art. 20).

Problematykę tę reguluje szczegółowo Rezolucja nr 77(33) w sprawie umieszczenia dzieci poza rodziną przyjęta przez Komitet Ministrów Rady Europy 3 listopada 1977 r. Rezolucja w polityce społecznej zaleca udzielanie pomocy całej rodzinie, akcentując rangę profilaktyki i pomocy wobec rodzin dysfunkcyjnych, traktując trwałe odseparowanie dziecka jako środek ostateczny i wyjątkowy, warunkując dopuszczalność umieszczenia dziecka poza rodziną z jednoczesnym podjęciem pracy socjalnej na rzecz rodziny oraz poszanowaniem więzi uczuciowych dziecka.

Inicjatywy Rzecznika Praw Dziecka – wystąpienia generalne

Rzecznik Praw Dziecka zwrócił się do Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej o określenie w standardach opieki nad dzieckiem obligatoryjnych procedur postępowania w sytuacjach wyjątkowych stanowiących zagrożenie dla zdrowia i życia wychowanków, bądź osób trzecich⁴¹.

Wizytacja placówek opiekuńczych oraz analiza przypadków przemocy, w tym wykorzystania seksualnego wskazały na brak uregulowań systemowych określających procedury postępowania w takich przypadkach. Procedury te, zdaniem Rzecznika, powinny nakładać obowiązek przeprowadzania postępowania wyjaśniającego i dokumentowania wydarzeń oraz określać działania osób bezpośrednio odpowiedzialnych za bezpieczeństwo dzieci, a także działania przedstawicieli organu prowadzącego oraz nadzoru pedagogicznego.

Wystąpienie to pozostało bez odpowiedzi.

- **W związku z licznymi skargami w sprawie wydłużającego się okresu oczekiwania na przeprowadzenie badań psychologiczno-pedagogicznych w sprawach rodzinnych przez biegłych sądowych, zatrudnionych w Rodzinnych Ośrodkach Diagnostyczno-Konsultacyjnych, Rzecznik Praw Dziecka wystąpił do Ministra Sprawiedliwości o podjęcie działań zmierzających do usprawnienia trybu załatwiania spraw w tym zakresie oraz zapewnienia skutecznej ochrony praw i dobra dziecka w toku postępowania sądowego.⁴²**

W wystąpieniu podniesiono, iż w sprawach rodzinnych, sądy korzystają z ekspertyz biegłych sądowych, zatrudnionych w Rodzinnych Ośrodkach Diagnostyczno-Konsultacyjnych.

⁴¹ Pismo z dnia 13 lutego 2003 r., sygn.: ZBA -500-4/03/MK

⁴² Pismo z dnia 22 grudnia 2003 r. nr GR-500-13/03/DJ

Badanie psychologiczno-pedagogiczne ma na celu ustalenie faktycznych związków emocjonalnych istniejących pomiędzy rodzicami i ich małoletnimi dziećmi oraz rozpoznanie predyspozycji opiekuńczo-wychowawczych rodziców. Zadaniem biegłych jest zatem wydanie obiektywnej opinii o sytuacji rodzinnej małoletniego dziecka oraz zaproponowanie najbardziej korzystnych dla dziecka rozwiązań w zakresie sprawowanej władzy rodzicielskiej. Cel powyższy ma szansę realizacji tylko w sytuacji, kiedy czas badania małoletniego dziecka i jego rodziców w Rodzinnym Ośrodku Diagnostyczno-Konsultacyjnym nie jest zbyt odległy od momentu wystąpienia jednego z rodziców z wnioskiem do sądu. Wydłużający się okres oczekiwania na przeprowadzenie badań ma niekorzystny wpływ na ustalenie faktycznych związków pomiędzy dzieckiem a rodzicami oraz wskazanie, który z rodziców posiada większe predyspozycje opiekuńczo-wychowawcze. Jak wynika z wpływającej do Rzecznika korespondencji, okres oczekiwania na badanie w RODK może wynosić nawet od 7 do 9 miesięcy. W czasie oczekiwania na badanie w RODK, małoletnie dziecko pozostając pod opieką jednego z rodziców, często staje się przedmiotem manipulacji, będąc wykorzystywane w sporze z partnerem. Długi okres oczekiwania na badanie w RODK utrudnia dokonanie rzetelnej oceny związków pomiędzy dziećmi a ich rodzicami. Tym samym istnieje duże niebezpieczeństwo, iż badanie przeprowadzone po długim okresie czasu nie będzie faktycznym odwzorowaniem stosunków pomiędzy rodzicami i dziećmi, będzie natomiast odwzorowaniem konfliktu istniejącego pomiędzy małżonkami. Często wrogie wobec współmałżonka postawy rodzica, który sprawuje pieczę nad dzieckiem, wpływają na zniekształcenie relacji dziecka z odizolowanym rodzicem. Szkodliwość wydłużającego się czasu oczekiwania na badania w RODK – wpływając na psychikę małoletniego dziecka, może przejawiać się w negatywnych postawach dziecka w stosunku do jednego z rodziców lub zachowaniach nieakceptowanych społecznie.

Wystąpienie to pozostało bez odpowiedzi.

- **Rzecznik Praw Dziecka wystąpił do Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej⁴³ z wnioskiem o rozważenie zasadności likwidacji funduszu alimentacyjnego.**

W swoim wystąpieniu Rzecznik zwrócił uwagę, że rozwiązania ustawy o świadczeniach rodzinnych – zakładające likwidację funduszu alimentacyjnego i zastąpienie go stałym świadczeniem dla osób samotnie wychowujących dzieci – zagrażają dobru dziecka i dobru

⁴³ Pismo z dnia 12 listopada 2003 r., sygn.: ZBA-500-30/03/MK

rodziny oraz w sposób istotny obniżają dotychczasowe standardy zabezpieczenia interesów dziecka.

Rzecznik uznał, że proponowane w ustawie o świadczeniach rodzinnych rozwiązanie:

- odchodzi od idei udzielania przez państwo pieniężnej pomocy osobom uprawnionym do alimentacji,
- pomija potrzebę skutecznego oddziaływania wobec dłużników alimentacyjnych,
- ignoruje konstytucyjną zasadę pomocniczości państwa – samo tylko niezawarcie związku małżeńskiego powoduje automatycznie otrzymanie świadczenia socjalnego,
- gwarantuje stałe świadczenie pieniężne, co może przyczynić się do promocji konkubinatu i niezawierania małżeństw,
- pozbawia świadczeń na dzieci znaczną część osób dotychczas pobierających świadczenia alimentacyjne – tym samym pogarsza sytuację wielu tysięcy polskich dzieci.

W uzasadnieniu wniosku Rzecznik opowiedział się za podjęciem działań legislacyjnych na rzecz lepszej skuteczności dotychczas istniejącego funduszu alimentacyjnego. Wśród postulowanych kierunków zmian Rzecznik zaproponował m.in.:

- wzmocnienie aparatu egzekucyjnego,
- przekazanie obsługi funduszu alimentacyjnego samorządom,
- upoważnienie dysponenta funduszu do występowania o alimenty wobec osób zobowiązanych w dalszej kolejności.

Zdaniem Rzecznika, szczególna ochrona dziecka i rodziny w polskim systemie prawnym wymaga rozpatrzenia najpierw wszelkich innych działań, w tym oszczędnościowych, a w przypadku uzasadnionej konieczności podjęcia działań najmniej uciążliwych.

Sejm przyjął projekt ustawy o świadczeniach rodzinnych nie uwzględniając wniosku Rzecznika.

- **W wystąpieniu do Marszałka Senatu Rzeczypospolitej Polskiej Rzecznik Praw Dziecka wyraził głębokie zaniepokojenie trybem prac nad ustawą o świadczeniach rodzinnych⁴⁴.**

⁴⁴ Pismo z dnia 19 listopada 2003 r., sygn.: GR-060-13/03

Rzecznik podzielił obawy licznych środowisk, stowarzyszeń, organizacji pozarządowych oraz osób indywidualnych, że nowe rozwiązanie prawne przyniesie niekorzystne skutki dla setek tysięcy dzieci. Wyraził jednocześnie przekonanie, że reguły państwa demokratycznego nakładają na ustawodawcę obowiązek uzgodnień społecznych i zasięgnięcia opinii środowisk oraz instytucji odpowiedzialnych za sprawy dzieci, w tym Rzecznika Praw Dziecka. Przyspieszony tryb prac nad ustawą o świadczeniach rodzinnych uniemożliwił szerokie konsultacje społeczne, a to rodzi obawy o obiektywizm i racjonalność proponowanych rozwiązań. Na zakończenie Rzecznik zaapelował o wnikliwe rozważenie przedłożonych argumentów i uwzględnienie ich w podejmowanej przez Senat decyzji.

- **Po uchwaleniu ustawy o świadczeniach rodzinnych przez Parlament RP, Rzecznik Praw Dziecka zwrócił się do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁵ z prośbą o jej niepodpisywanie.**

W wystąpieniu do Prezydenta RP Rzecznik przedstawił zagrożenia związane z likwidacją Funduszu Alimentacyjnego⁴⁶ oraz wskazał na niekorzystne społecznie skutki rozwiązań przyjętych w ustawie o świadczeniach rodzinnych, w postaci:

- występowania o uchylenie zasądzonych alimentów,
- odstępowania od dochodzenia należnych dziecku alimentów,
- niezawierania małżeństw przez pary, które w innej sytuacji by to uczyniły (a przecież łatwo wykazać, że pożycie małżeńskie rodziców lepiej chroni interesy i prawa dziecka),
- występowania z przyczyn ekonomicznych o rozwód,
- poważnego zagrożenia znacznym osłabieniem zainteresowania losem i sprawami dziecka ze strony ojców lub matek żyjących poza rodziną i małżeństwem.

W wystąpieniu Rzecznik przedstawił konstruktywne propozycje na rzecz usprawnienia działania funduszu alimentacyjnego.

Prezydent RP, nie podzielając argumentów Rzecznika, podpisał ustawę o świadczeniach rodzinnych likwidującą fundusz alimentacyjny.

- **W związku z szeregiem niepokojących sygnałów związanych z naruszaniem praw dzieci przebywających w zakładach opieki zdrowotnej do dodatkowej opieki**

⁴⁵ Pismo z dnia 4 grudnia 2003 r., sygn.: ZBA-500-33/03/MK

pielęgnacyjnej sprawowanej przez osoby bliskie oraz do kontaktu z rodziną, Rzecznik Praw Dziecka wystąpił do Ministra Zdrowia wskazując na powszechność tego zjawiska i domagając się skutecznych rozwiązań prawnych w tym zakresie⁴⁷.

Problem został omówiony szczegółowo w rozdziale „Prawo do życia i ochrony zdrowia”.

Z prawem dziecka do życia w rodzinie wiąże się także szereg wystąpień kierowanych do Ministra Zdrowia, m. in. w sprawach:

- pobierania opłat za świadczenie dodatkowej opieki pielęgnarskiej wykonywanej przez rodzica, opiekuna prawnego dziecka umieszczonego w szpitalu,
- przyczyn i przewidywanych negatywnych skutków zdrowotnych decyzji o zaprzestaniu finansowania przez Narodowy Fundusz Zdrowia świadczeń udzielanych w ramach tzw. szkół rodzenia,
- obligatoryjnego objęcia wszystkich dzieci ubezpieczeniem zdrowotnym.

Wystąpienia te są szczegółowo omówione w rozdziale „Prawo do życia i ochrony zdrowia”.

- **Rzecznik Praw Dziecka wystąpił do Ministra Edukacji Narodowej i Sportu o podjęcie natychmiastowych działań zmierzających do prawidłowego zabezpieczenia miejsc zatrzymania dla nieletnich, wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych i resocjalizacyjnych.**

Jak wskazuje napływająca do Rzecznika Praw Dziecka korespondencja, dyrektorzy placówek interwencyjnych odmawiają przyjmowania wychowanków powyżej 13 roku życia wymagających natychmiastowej opieki. Zgodnie z obowiązującymi przepisami nie mogą ich także przyjmować policyjne izby dziecka. Istnieje zatem grupa nieletnich, do których należą głównie uciekinierzy z placówek opiekuńczo-wychowawczych typu socjalizacyjnego i resocjalizacyjnego, których funkcjonariusze policji nie mają gdzie umieścić do czasu wyjaśnienia okoliczności ich pobytu w miejscach publicznych oraz w celu udzielenia im natychmiastowej opieki. Nawet w przypadku ustalenia, iż nieletni jest zbiegiem z placówki resocjalizacyjnej, a następnie powiadomienia o tym fakcie dyrektora placówki, z której nieletni zbiegł — przekazanie nieletniego osobom odpowiedzialnym trwa kilka dni, a nawet tygodni i miesięcy (problemy finansowe placówek powodują niechęć do odbierania wychowanków, którzy stwarzają poważne problemy wychowawcze).

⁴⁶ Problemy te zostały wymienione w powyżej komentowanym wystąpieniu do Marszałka Sejmu RP

Sprawy skierowane do Rzecznika

W zakresie prawa do życia w rodzinie do Rzecznika wpłynęło 3348 spraw, w tym 1202 pisemnych, przeprowadzono 1840 rozmów telefonicznych oraz na podstawie bezpośrednich rozmów w Biurze Rzecznika Praw Dziecka podjęto 306 spraw.

- **Postępowanie rozwodowe**

W powyższych sprawach wnioskodawcy w szczególności wskazywali na przewlekłość trwających postępowań sądowych. Przejawiało się to w długotrwałym oczekiwaniu na posiedzenia sądowe, powoływaniu biegłych sądowych z rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych, którzy wydają opinie psychologiczne ze znacznym opóźnieniem, co przyczynia się do narastania konfliktów w rodzinie. W tych przypadkach Rzecznik Praw Dziecka występował do kierowników powyższych ośrodków o przyspieszenie przeprowadzenia badania psychologicznego i wydania opinii dla dobra dzieci. Powodem długotrwałego oczekiwania na wydanie opinii sądowo-psychologicznej, była często duża liczba spraw przesyłanych do zaopiniowania. Z tego powodu Rzecznik wystąpił do Ministra Sprawiedliwości o podjęcie rozwiązań systemowych związanych z przyspieszeniem wydawania opinii.

Wielu rodziców zgłaszało zastrzeżenia do Rzecznika Praw Dziecka, że w wyrokach rozwodowych sąd nie określał szczegółowo treści obowiązków i uprawnień małżonka, któremu nie powierzono wykonywania władzy rodzicielskiej. W tych przypadkach Rzecznik Praw Dziecka wskazywał stronom na możliwość dokonania sądowej interpretacji orzeczenia, zgłoszenia wniosku o uzupełnienie wyroku, bądź skorzystania z procedury odwoławczej.

- **Ustalenie kontaktów z dziećmi i ich egzekucja**

Wśród wpływających do Rzecznika Praw Dziecka skarg w sprawach opiekuńczych liczną grupę stanowią sprawy o uregulowanie kontaktów z rodzicami. Zgodnie z art. 48 ust. 2 Konstytucji, rodziców można pozbawić władzy rodzicielskiej jedynie na podstawie orzeczenia sądu i w przypadkach przewidzianych w ustawie.

W sprawach rozwodowych sądy przyznają opiekę nad dzieckiem jednemu z rodziców, natomiast prawo do spotkań w określonych terminach drugiemu. W wielu rodzinach na tym tle dochodzi do konfliktów. W tych sprawach Rzecznik Praw Dziecka wyjaśniał zgłaszającym ich sytuację prawną, informował o przysługujących uprawnieniach i środkach prawnych. Zaznaczyć należy, że rodzice

⁴⁷ Pismo z dnia 4 kwietnia 2003 r., sygn.: GR-500-5/02/MD

mający prawomocne orzeczenie regulujące kontakty z dzieckiem, często nie wiedzą, że to do nich należy złożenie wniosku o wszczęcie postępowania egzekucyjnego. W szczególności, ze względu na daleko idącą niezajomość przepisów prawnych, Rzecznik wskazywał sposób inicjowania i uczestnictwa w postępowaniu egzekucyjnym. W sprawach tych Rzecznik występował do sądów, kuratorów i instytucji pozarządowych pośredniczących w realizacji kontaktów rodziców i innych krewnych z dziećmi, domagając się informacji o stanie postępowania. Uzyskiwane wyjaśnienia pozwalały na weryfikowanie zarzutów stawianych przez skarżących. Ujawnione nieprawidłowości były zgłaszane prezesom sądów nadrzędnych w celu rozważenia ustanowienia instytucji nadzoru lub podjęcia innych środków.

Ze skarg wpływających do Rzecznika wynika, że sądy w przypadku przedłużającego się postępowania w sprawach o ustalenie kontaktu z dzieckiem, mimo składanych w tym względzie wniosków, nie zabezpieczają ich na czas trwania postępowania.

Należy dodać, że przewlekłość spraw rozwodowych, o ustalenie kontaktów z małoletnimi przyczynia się do wzrostu napięć między małżonkami i często prowadzi do nasilenia przemocy w rodzinie, zwłaszcza gdy małżonkowie mieszkają wspólnie w czasie trwania procesu. Sytuacja taka zmusza osoby do opuszczenia własnego domu i schronienia się u rodziny, przyjaciół lub tam, gdzie to możliwe.

W powyższych przypadkach Rzecznik Praw Dziecka występował do prezesów sądów wyższej instancji o objęcie nadzorem administracyjnym przedłużających się postępowań sądowych.

- **Postępowania dotyczące władzy rodzicielskiej**

Najczęściej zgłaszanymi sprawami były wnioski składane przez małżonków – rodziców dziecka, w czasie toczącego się postępowania rozwodowego, w których małżonkowie wnosili o ograniczenie władzy rodzicielskiej drugiego rodzica nad dzieckiem w wyroku rozwodowym, jednocześnie domagając się powierzenia opieki nad dzieckiem przez czas trwania postępowania. W sytuacjach tych zgłaszający zwracali się najczęściej o pomoc, polegającą na poparciu przed sądem wniosku w celu wydania orzeczenia określonej treści.

W sprawach tych Rzecznik udzielał odmownej odpowiedzi, wskazując na konstytucyjne zasady regulujące niezawisłość sędziowską i niezależność sądu.

W zgłaszanych przypadkach Rzecznik uwzględniając interesy stron, a przede wszystkim dobro dziecka, informował o przesłankach, które decydują o ograniczeniu władzy rodzicielskiej. Dodatkowo w sytuacjach, gdy strony nie korzystały z pomocy pełnomocników procesowych Rzecznik wskazywał na możliwość uzyskania zwolnienia od kosztów sądowych i ustanowienia pełnomocnika z urzędu.

Rozpatrzenie zgłoszenia poprzedzone było zebraniem przez Rzecznika wyczerpujących informacji o danej sprawie rodzinnej, a przede wszystkim o sytuacji dziecka. W przypadkach, gdy w sprawie

wydane było już orzeczenie Rzecznik informował osobę, która przedstawiła sprawę, o możliwościach, trybie i warunkach formalnych, jakie muszą być spełnione przy wnoszeniu zaskarżenia.

Często do Rzecznika napływały sprawy zgłaszane przez dziadków dostrzegających nieprawidłowości w wykonywaniu władzy rodzicielskiej przez rodziców dziecka i rozważających wniesienie lub wnoszących do sądu wnioski o ograniczenie władzy rodzicielskiej albo o pozbawienie władzy rodziców wobec dziecka. W takich sprawach Rzecznik wskazywał zainteresowanym na możliwość wystąpienia z wnioskami o wszczęcie postępowań przed sądem rodzinnym, a w przypadkach, gdy zachodziły ku temu przesłanki, zgłoszenia spraw do organów ścigania. W sytuacjach, gdy postępowanie zostało już zakończone przed sądem Rzecznik, dostrzegając potrzebę zmiany wadliwych orzeczeń, informował strony i uczestników postępowań o możliwościach zaskarżenia wydanych orzeczeń oraz trybie ich wnoszenia.

Do Rzecznika zgłaszane były często zastrzeżenia co do prawidłowości prowadzonego postępowania sądowego. Uwagi te dotyczyły między innymi przewlekłości postępowania, nieuwzględnienia przez sąd zgłaszanych wniosków dowodowych, nieuwzględnienia opinii biegłych psychologów, niewysłuchania dziecka, konieczności wyłączenia z orzekającego składu poszczególnych sędziów, czy wpływu na decyzje sądu jednej ze stron. Wszystkie te zarzuty były wstępnie badane przez Rzecznika i przekazywane właściwym prezesom sądów, a w przypadkach uzasadnionych Rzecznik występował z wnioskami o objęcie toczącego się postępowania nadzorem administracyjnym. Długotrwały tok postępowania był powodowany głównie licznie składanymi przez zainteresowanych wnioskami i środkami zaskarżenia. Prawo do składania wniosków o wyłączenie sędziego oraz o zmianę zarządzeń tymczasowych często powodowało wydłużenie postępowania. Zainteresowani, którzy podnosili zarzuty dotyczące toku postępowania i treści orzeczeń, domagali się interwencji Rzecznika bądź wniesienia zaskarżenia.

Często zgłaszający domagali się uczestnictwa w postępowaniu sądowym przedstawicieli Rzecznika Praw Dziecka. W wyjątkowych sytuacjach przedstawiciel Rzecznika Praw Dziecka uczestniczył w postępowaniu sądowym w charakterze obserwatora.

Sprawy zgłaszane po orzeczeniu rozvodu dotyczyły przede wszystkim nieprawidłowości w kontaktach z dzieckiem. Przykładami takich naruszeń były: niestawianie się z dzieckiem w umówionym miejscu, przedłużające się spotkania, próby uprowadzenia dzieci w czasie spotkań, uniemożliwianie prawidłowego przebiegu kontaktów na skutek interwencji i obecności osób trzecich. Typowym przykładem spraw zgłaszanych do Rzecznika, dotyczących kwestii zawieszenia władzy rodzicielskiej, były sprawy dotyczące czasowego opuszczenia terytorium Polski przez jednego z małżonków.

Kolejna kategoria spraw dotyczyła osób pozbawionych wolności, wobec których sąd zawiesił władzę rodzicielską. Najczęściej zgłaszającymi te sprawy były osoby osadzone w zakładach karnych, domagające się udzielenia stosownych porad prawnych w zakresie możliwości przywrócenie władzy rodzicielskiej lub już występujące do sądu z takim wnioskiem. W tych przypadkach działania

Rzecznika ograniczały się do wskazania w formie pisemnej informacji o przesłankach zawieszenia władzy rodzicielskiej, wskazania właściwych miejscowo sądów powołanych do orzekania w powyższych sprawach, a także o możliwości skorzystania z pomocy pełnomocnika procesowego.

Sprawy, w których zgłaszający domagali się pomocy w sytuacjach wymagających pozbawienia władzy rodzicielskiej należą do najbardziej skomplikowanych i wymagają szczególnie wnikliwej analizy.

Wśród zgłoszonych spraw pojawiły się takie, które dotyczyły uprowadzeń dzieci przez jednego z rodziców przed rozstrzygnięciem sądowym lub po wydaniu przez sąd orzeczenia. Do Rzecznika kierowane były również sprawy związane z sytuacjami patologicznymi w rodzinie, uzasadniającymi konieczność interwencji. Rzecznik, podobnie jak w postępowaniach dotyczących ograniczenia władzy rodzicielskiej, szczególną uwagę skupiał na badaniu poprawności prowadzonej procedury. Pozbawienie władzy rodzicielskiej często wiązało się z postępowaniem egzekucyjnym, którego celem było odebranie dziecka osobie nieuprawnionej.

Kwestie dotyczące powierzenia władzy rodzicielskiej zgłaszane były wyłącznie przez rodziców dziecka, którzy zostali pozbawieni władzy rodzicielskiej. W każdym przypadku udzielano wyczerpującej informacji o obowiązujących przepisach.

- **Postępowania alimentacyjne i egzekucja świadczeń alimentacyjnych:**

Wśród zgłaszanych problemów z zakresu spraw alimentacyjnych można wyróżnić kilka kategorii:

1. Jedną z najliczniejszych stanowią **sprawy dotyczące egzekucji świadczeń alimentacyjnych zasądzonych prawomocnym wyrokiem sądu**. Są to sprawy związane z uchylaniem się zobowiązanych od płacenia świadczeń alimentacyjnych. W sprawach tych Rzecznik wskazywał zainteresowanym przysługujące im środki działania. W razie niemożności egzekucji świadczeń alimentacyjnych od ojca, wskazywał na możliwość dochodzenia alimentów od pozostałych krewnych dziecka, np. dziadków.

2. **Sprawy dotyczące uzyskania świadczeń alimentacyjnych**. Były to prośby o wyjaśnienie przepisów prawnych dotyczących zasad i procedury przyznawania alimentów oraz, w przypadku, gdy egzekucja jest bezskuteczna (brak majątku po stronie zobowiązanego do płacenia alimentów, śmierć zobowiązanego) sprawy związane z procedurą wypłat tych świadczeń przez Fundusz Alimentacyjny, którego dysponentem jest Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Teoretycznie wypłaty z funduszu mają charakter zwrotny tzn. wypłacane

alimenty są ściągane od dłużnika. W praktyce jednak egzekucja alimentów jest nieskuteczna. Z roku na rok zwiększa się również liczba ubiegających się o to świadczenie.

3. Wśród spraw związanych z egzekucją alimentów rozróżnia się sprawy związane z trudnością bądź niemożnością **egzekucji świadczeń alimentacyjnych od osób zobowiązanych przebywających za granicą**. Osoby zwracające się w tego typu sprawach prosiły o wyjaśnienie procedury dochodzenia świadczeń i możliwości ich egzekucji. Przepisy regulujące dochodzenie tego typu roszczeń zawarte są w Konwencji o Dochodzeniu Roszczeń Alimentacyjnych Za Granicą, sporządzonej w Nowym Jorku 20 czerwca 1956 r.⁴⁸. W związku z tym możliwe jest dochodzenie roszczeń alimentacyjnych od zobowiązanego za granicą w trybie wskazanej Konwencji za pośrednictwem Sądu Okręgowego.

4. Najliczniejszą grupą zwracających się w sprawach alimentacyjnych były osoby zaniepokojone projektem ustawy o świadczeniach rodzinnych zakładającej m.in. **likwidację funduszu alimentacyjnego**. Jest to kategoria reprezentowana zarówno przez osoby prywatne, jak i stowarzyszenia osób zainteresowanych problemem i wyrażających swój protest przeciw planowanym zmianom regulacji prawnych. Ustawa wprowadza szereg zmian i nowych rozwiązań prawnych w zakresie świadczeń rodzinnych, o które pytali zainteresowani. Prace legislacyjne nad ustawą i proponowane zmiany stanowią przedmiot rozważań Rzecznika Praw Dziecka. Rzecznik zwrócił się o przeprowadzenie kompleksowej analizy finansowej związanej z planowanymi zmianami i jej przewidywanymi konsekwencjami dla poszczególnych typów rodzin – adresatów planowanych świadczeń.

W ramach podejmowanych działań Rzecznik Praw Dziecka wystąpił do Marszałka Sejmu, stwierdzając m.in., że rozpatrywany projekt ustawy zagraża dobru dziecka i dobru rodziny oraz w sposób istotny obniża dotychczasowe standardy zabezpieczenia interesów dzieci. W swoim wystąpieniu Rzecznik postulował, aby w zamian likwidacji funduszu, podjęto działania na rzecz lepszej skuteczności jego funkcjonowania. W związku z przekazaniem kwestionowanego projektu ustawy do Senatu RP, Rzecznik Praw Dziecka niezwłocznie przekazał marszałkowi swoje głębokie zaniepokojenie trybem pracy nad ustawą. Po raz kolejny zwrócił uwagę na uzasadnione zaniepokojenie proponowanymi rozwiązaniami wyrażane przez liczne środowiska, stowarzyszenia, organizacje pozarządowe oraz osoby indywidualne. 4 grudnia br. Rzecznik Praw Dziecka zwrócił się do Prezydenta RP z prośbą o skorzystanie z prawa weta wobec ustawy o świadczeniach rodzinnych przyjętej przez Sejm 28

⁴⁸ Dz. U. 1961, nr 17, poz. 87

listopada 2003 r. Ostatecznie jednak w dniu 22 grudnia 2003 r. Prezydent podpisał kwestionowaną ustawę.⁴⁹

Pozostałe kategorie spraw związanych ze świadczeniami alimentacyjnymi:

- **Podwyższenie alimentów** – zasady i przesłanki upoważniające do starania się o podwyższenie zasądzonych przez sąd świadczeń;
- **Obniżenie świadczeń alimentacyjnych ze względu na trudną sytuację materialną zobowiązanego** i prośba o pomoc w **zwolnieniu ze świadczeń alimentacyjnych**. Osobami, które skierowały te sprawy, byli ojcowie zobowiązani do alimentacji;
- **Problem uzyskania alimentów w sytuacji braku ustalenia ojcostwa dziecka**. Sprawy te związane były z trudnością bądź niemożnością ustalenia ojcostwa dziecka. Wśród tej kategorii są sprawy, w których ojcostwo nie zostało ustalone z uwagi na poczęcie dziecka w wyniku gwałtu.

Skargi na działalność wymiaru sprawiedliwości i czynności komorników w sprawach alimentacyjnych.

Osobami kierującymi pisma były przede wszystkim matki samotnie wychowujące dzieci, na których rzecz pobierają alimenty. Wśród wnioskodawców były też dzieci, dziadkowie i ojcowie zobowiązani do świadczeń oraz rodzina i pracownicy pomocy społecznej. Wśród zainteresowanych wyrażających swój sprzeciw wobec ustawy o świadczeniach rodzinnych i likwidacji funduszu alimentacyjnego były też stowarzyszenia skupiające matki samotnie wychowujące dzieci.

- **Prawa nieletnich, sprawców czynów karalnych**

Do Rzecznika Praw Dziecka wpłynęły zgłoszenia dotyczące naruszania praw nieletnich w:

- postępowaniu sądowym,
- postępowaniu wyjaśniającym, prowadzonym przez funkcjonariuszy policji,

⁴⁹ W dniu 22 stycznia 2004 r. został powołany zespół prawników reprezentujących m.in. Rzecznika Praw Dziecka i Rzecznika Praw Obywatelskich, którego celem jest rozważenie możliwości i zasadności wystąpienia

- postępowaniu wykonawczym tj. w placówkach opiekuńczo-wychowawczych i zakładach poprawczych, wykonujących środki wychowawcze i poprawcze.

Wśród wymienionych, największa grupa to sprawy związane z prawami i uprawnieniami nieletnich i ich rodziców w postępowaniu przed sądem (np. składanie wniosków i ich uwzględnianie przez sąd, wyrażenie zgody na badanie psychologiczne nieletniego, składanie wyjaśnień przez nieletnich, tryb odwołania od postanowień sądu rodzaje środków wychowawczych orzekanych w postępowaniu sądowym oraz ich zmiany). W powyższych sprawach rodzice kwestionowali zasadność postanowień sądów orzekających środki wychowawczy lub poprawczy wobec ich dzieci. Rodzice przedstawiali argumenty świadczące o popełnionych przez sąd błędach w prowadzonym postępowaniu wyjaśniającym, polegających głównie na nieuwzględnieniu opinii rodziców o nienagannym zachowaniu ich dzieci. Cechą charakterystyczną tych spraw była niewielka znajomość procedury postępowania z nieletnimi wśród rodziców nieletnich.

W sprawach tych Rzecznik Praw Dziecka występował o informacje i wyjaśnienia do właściwych sądów rodzinnych. Ponadto rodzice byli informowani o przepisach prawnych wynikających z ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich. Odpowiedzi sądów na kierowaną do nich korespondencję, w większości nie potwierdzały zarzutów rodziców co do ograniczania lub łamania ich praw lub praw nieletnich.

Kolejną grupę problemów stanowiły sprawy dotyczące uprawnień funkcjonariuszy policji do podejmowania czynności w postępowaniu wyjaśniającym lub przygotowawczym wobec nieletnich (np. sposób zatrzymania nieletniego, przesłuchanie w komendzie policji, wymuszanie zeznań, stosowanie gróźb i przemocy przez funkcjonariuszy policji, nieinformowanie rodziców o zatrzymaniu nieletniego, przesłuchiwanie nieletniego bez obecności rodzica lub pedagoga, zabezpieczanie odcisków placów i fotografowanie w toku postępowania przygotowawczego). Sprawy te były składane w formie skarg na podjęcie przez policję czynności wykraczających poza przysługujące im uprawnienia.

W kierowanych do Rzecznika skargach rodzice wyrażali swoje oburzenie na brutalne zachowanie funkcjonariuszy wobec nich i ich dzieci. Formułowali pytania dotyczące uprawnień policjantów, zawartych w ustawie o policji, kodeksie postępowania cywilnego i kodeksie postępowania karnego.

W sprawach, które wymagały dokładnego ustalenia okoliczności zdarzeń, Rzecznik zwracał się o przeprowadzenie postępowań wyjaśniających do komend powiatowych, wojewódzkich i Komendy Głównej Policji. Informował także zainteresowanych o przysługujących im uprawnieniach.

Kolejna grupa problemów poruszanych w korespondencji dotyczyła podejmowanych działań wychowawczych i resocjalizacyjnych w ramach orzeczonych już środków wychowawczych i poprawczych z ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Sprawy te obejmowały głównie skargi rodziców i samych nieletnich na nieprzestrzeganie ich praw przez pracowników placówek resocjalizacyjnych. Zarzuty rodziców dotyczyły złego traktowania ich dzieci, polegającego na niesprawiedliwym karaniu, poniżaniu, biciu, utrudnianiu kontaktów z najbliższą rodziną, ograniczaniu kontaktów ze światem zewnętrznym itd. W kierowanej korespondencji zwracano uwagę na warunki socjalno-bytowe panujące w placówkach, wykorzystywanie nieletnich do prac remontowych, nieodpowiednią opiekę medyczną, zbyt długie i częste stosowanie środków przymusu bezpośredniego. Wpłynęły także listy od samych nieletnich skarżących się na znęcanie się nad nimi ze strony rówieśników oraz brak reakcji w takich sytuacjach pracowników placówki.

W powyższych sprawach Rzecznik występował do dyrektorów zakładów poprawczych i schronisk dla nieletnich oraz prezesów sądów okręgowych o informacje. Natomiast w przypadku skarg na stosowanie przemocy Rzecznik występował o przeprowadzenie postępowania wyjaśniającego. W jednym przypadku wystąpił do Ministerstwa Sprawiedliwości o podjęcie działań zabezpieczających prawa nieletnich w zakładzie poprawczym.

Nietypowymi w omawianej grupie były sprawy kierowane do Rzecznika przez rodziców nieletnich, którzy mimo zastosowanego środka wychowawczego (np. nadzoru kuratora, umieszczenia w placówce opiekuńczo-wychowawczej czy resocjalizacyjnej), nie wykazywali poprawy w zachowaniu, co zdaniem ich rodziców świadczyło o małej skuteczności zastosowanego środka. Pisma rodziców głównie zawierały opis negatywnych przejawów zachowania nieletniego, wyrażały niepokój dotyczący utraty kontroli nad postępowaniem dziecka oraz obawy o jego przyszłość. W sprawach tych, rodzice prosili o pomoc np. o zmianę środka na ostrzejszy, umieszczenie w placówce izolującej, udzielenie rady, jak postępować z dzieckiem, które nie chce ich słuchać. Kilku rodziców prosiło o wskazówki, jak postąpić z nieletnim, który po raz kolejny uciekł z placówki i nie chce do niej powrócić. Rodzice wyrażali swoją bezradność wobec postępowania dziecka, wielokrotnie wyrażali także obawy związane z lękiem o własne zdrowie.

Rzecznik występował do sądów o informacje i wyjaśnienia oraz przekazywał prośby i obserwacje rodziców dotyczące pogarszającej się sytuacji wychowawczej ich dzieci. Ponadto udzielał informacji dotyczących praw rodziców i możliwości składania przez nich wniosków do sądu o zmianę środka wychowawczego wobec dziecka. Rzecznik udzielał także rad, jak postępować w sytuacjach zagrożenia życia i zdrowia oraz wskazywał, gdzie można uzyskać pomoc w rozwiązywaniu problemów wychowawczych z własnymi dziećmi.

Napływająca do Rzecznika korespondencja potwierdza tezę, iż coraz młodsze dzieci stają się sprawcami czynów karalnych. Coraz częściej autorami wniosków składanych do sądów rodzinnych i

nioletnich są szkoły podstawowe i gimnazja, na których terenie dochodzi do popełniania czynów karalnych przez dzieci i młodzież.

Ogólna analiza problemów występujących w powyższych sprawach wskazuje, iż regulacje prawne zawarte w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich są mało znane rodzicom. Rodzice nie wiedzą, jak zachować się w sytuacji zatrzymania czy przesłuchiwania ich dziecka przez funkcjonariuszy policji. Sytuacja zaskoczenia i mała znajomość wskazanych przepisów prawnych przez rodziców – przyczynia się do nierespektowania praw nieletnich i ich rodziców w kontaktach z przedstawicielami policji czy wymiaru sprawiedliwości. Lepsze zabezpieczenie przestrzegania praw nieletnich wiąże się zatem m.in. z pogłębianiem świadomości prawnej rodziców.

- **Sprawy z udziałem cudzoziemców**

Do Rzecznika Praw Dziecka wpłynęły sprawy dotyczące trudności w wyegzekwowaniu na rzecz dzieci alimentów od obcokrajowców zamieszkałych za granicą, a także związane z trudnościami w uzyskaniu przez cudzoziemców będących w związkach małżeńskich z obywatelem polskim pozwolenia na pobyt stały w Polsce. W tego rodzaju sprawach Rzecznik informował o nowych rozwiązaniach prawnych przewidzianych w ustawie z dnia 13 czerwca 2003 r. o cudzoziemcach⁵⁰.

Do Rzecznika zgłaszano przypadki, w których cudzoziemski małżonek obywatela polskiego, w związku z nieprzedłużeniem mu pobytu w Polsce (odmową wydania pozwolenia na osiedlenie się), zmuszony był na podstawie decyzji o deportacji do opuszczenia Polski, a tym samym pozostawienia rodziny i dzieci. Zdaniem Rzecznika, taka praktyka organów administracji wskazuje na naruszenie art. 8 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, a także przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, z których wynika obowiązek i prawo rodziców do wychowywania dziecka pozostającego pod ich władzą rodzicielską. Obowiązek wychowywania swoich dzieci ściśle łączy się m. in. z koniecznością stałego z nimi kontaktu.

W sprawach tych Rzecznik wskazywał na możliwość wystąpienia do właściwego organu z prośbą o ponowne rozpatrzenie sprawy z uwzględnieniem wspomnianego przepisu Konwencji zapewniającego cudzoziemcowi prawo do poszanowania jego życia prywatnego i rodzinnego.

W dalszym ciągu Rzecznik zaniepokojony jest sytuacją cudzoziemskich dzieci, przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Przepisy prawa wewnętrznego nie zapewniają małoletnim cudzoziemcom wszystkich praw zagwarantowanych we wspomnianej umowie międzynarodowej. W szczególności chodzi tu o prawo do opieki zdrowotnej. Do Rzecznika Praw Dziecka zwracali się m.in. kierownicy placówek i dyrektorzy szpitali zaniepokojeni sytuacją małoletnich cudzoziemców porzuconych przez rodziców, którzy z uwagi na brak możliwości objęcia ich ubezpieczeniem zdrowotnym, nie mogą być leczeni w oparciu o przepisy ustawy z dnia 23 stycznia 2003 r. o

⁵⁰ Dz. U. Nr 128, poz. 1175

powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym⁵¹. W świetle powyższej ustawy, ubezpieczonymi w Funduszu są osoby posiadające obywatelstwo polskie i zamieszkujące na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz cudzoziemcy przebywający na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie wizej pobytowej w celu wykonywania pracy, zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony, zezwolenia na osiedlenie się, zgody na pobyt lub ci, którzy posiadają status uchodźcy. Przepisy ustawy nie obejmują sytuacji dzieci cudzoziemskich porzuconych przez rodziców, lub tych których rodzice przebywają w Polsce nielegalnie. Brak jest zatem podmiotu, który powinien pokryć koszty leczenia takich dzieci.

W 2003 roku nadal wpływały do Rzecznika skargi poruszające problematykę uprowadzeń dzieci za granicę. Najczęściej pisma kierowali rodzice, których dziecko zostało uprowadzone do innego kraju przez drugiego z rodziców oraz rodzice, którzy uprowadzili dziecko i orzeczeniem sądu zostali zobowiązani do wydania dziecka. W sprawach tych Rzecznik udzielał informacji zainteresowanym o możliwości wystąpienia do Ministra Sprawiedliwości w celu odzyskania dziecka, interweniował we właściwych ambasadach, a także współpracował w tym zakresie z Ministerstwem Sprawiedliwości i Ministerstwem Spraw Zagranicznych. Rzecznik otrzymywał także skargi od rodziców, którzy nie mogli się kontaktować ze swoim dzieckiem, ponieważ uniemożliwiał im to drugi z rodziców, mimo odpowiedniego orzeczenia sądu.

Napływające do Rzecznika sprawy przypadków naruszania Konwencji haskiej, dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę⁵², a także analiza akt sądowych, wskazują na konieczność dostosowania praktyki sądowej we wskazanej kategorii spraw do przepisów Konstytucji RP oraz Konwencji o Prawach Dziecka. W szczególności unormowania zawarte w art. 72 ust. 2 Konstytucji oraz w art. 12 Konwencji zapewniają dzieciom możliwość wypowiedania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym dotyczącym dziecka. Z korespondencji przesyłanej do Rzecznika wynika, że sądy w przyjętej praktyce rezygnują z wysłuchiwania dzieci.

- **Rodziny zastępcze, rodzinne domy dziecka**

Do Rzecznika napływały zgłoszenia kierowane przez rodziny zastępcze w związku z niewypłacaniem im należnych świadczeń bądź wypłacaniem ich zaliczkowo z wyrównaniem pod koniec roku. Osobami najczęściej wnoszącymi pisma byli ustanowieni przez sąd rodzice zastępczy, którzy wychowują dzieci niepełnosprawne i ponoszą wydatki w związku z chorobą dzieci. Niewypłacanie należnej pomocy stanowi naruszenie prawa, gdyż świadczenia te mają charakter obligatoryjny, zaś brak ich wypłaty pozostaje w sprzeczności z przepisami ustawy o pomocy społecznej, na co Rzecznik wielokrotnie wskazywał w korespondencji prowadzonej ze starostami, wojewodami, a także w wystąpieniach skierowanych do Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej. Rodziny zastępcze zwracały uwagę na nowe zasady ustalania pomocy pieniężnej na rzecz dzieci otrzymujących zasiłek

⁵¹ Dz. U. Nr 45, poz. 391

pielęgnacyjny. Wysokość pomocy dla tych dzieci uzależniona jest od ich wieku. Wiele dzieci uprawnionych do pobierania zasiłku po ukończeniu siódmego roku życia otrzymuje obecnie zasiłek pielęgnacyjny w niższej wysokości. Rzecznik Praw Dziecka w niektórych sprawach, zwłaszcza w sytuacji, gdy rodzice zastępczy wychowywali dziecko specjalnej troski i nie byli w stanie pokryć kosztów związanych z zabezpieczeniem bieżących potrzeb chorego dziecka, występował do starosty powiatu o rozważenie możliwości przyznania dodatkowej pomocy pieniężnej, o której mowa w § 16 ust. 2 rozporządzenia z dnia 29 września 2001 r. w sprawie rodzin zastępczych.

- **Adopcje**

Do Rzecznika Praw Dziecka napływały pisma od osób, najczęściej obcego pochodzenia, zainteresowanych adopcją polskiego dziecka. Osoby te zwracały się z prośbą o poinformowanie, gdzie mogą się zwrócić w celu przysposobienia dziecka. W tego rodzaju sprawach Rzecznik informował o możliwości wystąpienia w swoim miejscu zamieszkania za granicą do organizacji, które zajmują się adopcjami dzieci z Polski.

Do Rzecznika zwracały się także osoby zainteresowane adopcją dziecka posiadającego obce obywatelstwo, przebywającego w polskiej placówce opiekuńczo-wychowawczej. Rzecznik informował zainteresowanych, iż w przypadku braku zgody matki dziecka na przysposobienie, warunkiem adopcji jest uprzednie pozbawienie jej władzy rodzicielskiej lub udowodnienie, że porozumienie z nią napotyka na trudne do przezwyciężenia przeszkody. W postępowaniu dotyczącym pozbawienia władzy rodzicielskiej rodzica pochodzenia cudzoziemskiego, sąd musi stosować prawo kraju, którego obywatelem jest dziecko. Może to powodować przewlekłość postępowania.

- **Placówki opiekuńczo-wychowawcze**

Zgłoszeniodawcami większości spraw byli wychowankowie placówek opiekuńczo-wychowawczych. Piszący zwracali się z prośbą o przeprowadzenie kontroli lub podjęcie interwencji w związku z naruszaniem ich praw, stosowaniem przemocy i zaniedbaniem.

Rzecznik Praw Dziecka podejmował czynności wyjaśniające, zlecając kontrolę organom prowadzącym nadzór nad podległymi placówkami, a w uzasadnionych sytuacjach sam podejmował wizytacje.

W toku wizytacji przeprowadzano rozmowy z dyrektorami placówek, personelem pedagogiczno-psychologicznym oraz z wychowankami placówki. Badano stan przestrzegania praw dziecka w placówce, standardy opiekuńczo-wychowawcze oraz skuteczność działań

⁵² Dz. U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528

opiekuńczo-wychowawczych, w tym istniejące problemy wychowawcze i sposoby ich rozwiązywania. O wnioskach z wizytacji Rzecznik informował jednostki nadzorujące placówki.

Kolejną grupę problemów stanowiły sprawy dotyczące trudności w umieszczeniu uciekinierów z placówek opiekuńczo-wychowawczych w policyjnych izbach dziecka i placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu interwencyjnego. Jak wskazuje napływająca do Rzecznika korespondencja, dyrektorzy odmawiają przyjmowania wychowanków powyżej 13 roku życia wymagających natychmiastowej opieki do placówek interwencyjnych. Zgodnie z obowiązującymi przepisami, nie mogą ich także przyjmować policyjne izby dziecka. Istnieje zatem grupa nieletnich, do których należą głównie uciekinierzy z placówek opiekuńczo-wychowawczych typu socjalizacyjnego i resocjalizacyjnego, których funkcjonariusze policji nie mają gdzie umieścić do czasu wyjaśnienia okoliczności ich pobytu w miejscach publicznych oraz w celu udzielenia im natychmiastowej opieki. Nawet w przypadku ustalenia, iż nieletni jest zbiegiem z placówki resocjalizacyjnej, a następnie powiadomienia o tym fakcie dyrektora placówki, z której nieletni zbiegł — przekazanie nieletniego osobom odpowiedzialnym za niego trwa kilka dni, a nawet tygodni i miesięcy (problemy finansowe placówek powodują niechęć w odbieraniu wychowanków, którzy stwarzają poważne problemy wychowawcze). Rzecznik Praw Dziecka wystąpił do Ministra Edukacji Narodowej i Sportu o podjęcie natychmiastowych działań zmierzających do prawidłowego zabezpieczenia miejsc zatrzymania dla tej grupy nieletnich, wychowanków w/w placówek.

Następnym problemem poruszonym w korespondencji do Rzecznika były prośby kierowane przez dyrektorów placówek o możliwość przeniesienia zdemoralizowanych wychowanków do innych specjalistycznych ośrodków, gdyż sami nie radzą sobie z zaburzeniami zachowania tych wychowanków. Rzecznik po wnikliwej analizie sytuacji stwierdził brak wystarczającej liczby ośrodków leczniczych i leczniczo-resocjalizacyjnych dla dzieci z zaburzeniami zachowania.

Zwracano się również z prośbą o zaopiniowanie funkcjonujących w placówkach opiekuńczo-wychowawczych regulaminów oraz systemów kar i nagród. Rzecznik Praw Dziecka odpowiadał na pytania, wyjaśniał wątpliwości prawne, opiniował opracowywane regulaminy.

- **Pomoc w usamodzielnieniu wychowanków**

Wnioskodawcy wskazywali w szczególności na niewypłacanie lub wypłacanie z wielomiesięcznym opóźnieniem, świadczeń należnych wychowankom z tytułu usamodzielnienia. Interwencje dotyczyły także rozpatrywania i wypłacania tylko jednej z trzech, przysługujących wychowankom usamodzielnianym, form pomocy (pomoc pieniężna na kontynuowanie nauki, pomoc pieniężna na usamodzielnienie, pomoc rzeczowa).

Do Rzecznika zwracali się przeważnie sami zainteresowani prosząc o interpretację przepisów prawnych dotyczących usamodzielniania. W powyższych sprawach Rzecznik podejmował czynności mające na celu wyjaśnienie przepisów obowiązującego prawa, informując zainteresowanych o przysługujących im uprawnieniach. W niektórych przypadkach Rzecznik występował do właściwych organów z prośbą o udzielenie pomocy usamodzielnianym najczęściej z pozytywnym rezultatem.

3. Prawo do godziwych warunków socjalnych

Mimo że wszystkie dzieci mają prawo do szczególnej troski i pomocy, Konwencja o Prawach Dziecka wyróżnia te, które żyją w trudnych warunkach⁵³. Warunki te to trwale występująca sytuacja odbiegająca w znaczny sposób od przeciętnych warunków życia dzieci w danym państwie. Obowiązkiem każdego państwa jest udzielanie pomocy dzieciom wymagającym szczególnej troski. Pomoc socjalna na rzecz dzieci stanowi istotny element sprawozdań składanych przez każdy kraj przed Komitetem Praw Dziecka Organizacji Narodów Zjednoczonych⁵⁴, zgodnie z wymogami art. 44 Konwencji.

Rodzice mają prawo do wychowania dziecka i na nich spoczywa główna odpowiedzialność za dzieci. Państwo powinno szanować odpowiedzialność - prawo i obowiązek - rodziców za dziecko - tak stanowi art. 5 Konwencji. Zasada ta jest rozwinięta w art. 18 podkreślającym, że dziecko jest przedmiotem największej troski ze strony obojga rodziców, którzy ponoszą odpowiedzialność za jego wychowanie. Obowiązkiem rodziców jest także zapewnienie dziecku odpowiedniego standardu życia.

Konwencja określa nie tylko prawa dziecka, prawa i obowiązki rodziców, ale także zadania i obowiązki państwa wobec dzieci w dziedzinie pomocy dziecku i rodzinie, edukacji, opieki zdrowotnej, prawa do uczestnictwa i ochrony, jak również w sferze socjalnej⁵⁵.

Prawa socjalne zawarte w Konstytucji RP są wskazaniem ogólnym, jako cele działalności państwa, nakładając na nie obowiązek podejmowania działań prawnych, politycznych, gospodarczych, ekonomicznych, kulturalnych i innych na rzecz realizacji tych praw.

Konstytucyjna zasada pomocniczości oznacza, że państwo wspiera wysiłki rodziny, nie wyręczając jej w staraniach o zapewnienie godziwego poziomu życia.

Mówiąc o standardach polityki społecznej sprzyjających rozwojowi fizycznemu, psychicznemu i społecznemu dziecka, należy zwrócić uwagę na zobowiązania państwa do ochrony życia rodzinnego w ekonomicznym, prawnym i społecznym wymiarze, m.in. poprzez: system zasiłków rodzinnych, wsparcie dla młodych małżeństw, rodzin wielodzietnych, osób samotnie wychowujących dzieci. Na status socjalny rodziny,

⁵³ Ust. 11 preambuły Konwencji: „uznając, że we wszystkich krajach świata są dzieci żyjące w wyjątkowo trudnych warunkach i że wymagają one szczególnej troski”

⁵⁴ Rząd polski przedstawił w Komitecie Praw Dziecka ONZ w Genewie sprawozdanie za ostatnią dekadę w październiku 2002 r.

⁵⁵ Stosowne zasady odnoszące się do prawa dziecka do odpowiedniego poziomu życia zawarte są w kilku przepisach Konwencji, m.in. w art. 6 ust 2 oraz art. 26 ust. 1 i 2. Najpełniej prawa socjalne dziecka ujmuje art. 27 Konwencji

wyznaczający odpowiedni poziom życia dziecka, mają także wpływ: prawo do godziwego wynagrodzenia, ochrona macierzyństwa, świadczenia alimentacyjne⁵⁶.

W sytuacji braku zabezpieczenia społecznego rodziny, wynikającego z gospodarczych i społecznych uwarunkowań, takich jak: przemiany strukturalne na terenach postpegeerowskich, w regionach dotkniętych strukturalnym bezrobociem, niezaradność życiowa rodziców, nieprzewidziane wydarzenia losowe, największą cenę płacą dzieci. Dzieci nie powinny ponosić skutków sytuacji przez siebie niezawinionych. Dzieci nie mają na nie wpływu, są bezbronni i bezradni, dlatego też wymagają szczególnej troski i ochrony. Uwzględniają to prawa wynikające z Konwencji oraz takich aktów prawa międzynarodowego, jak np. Europejska Karta Socjalna z 1961 r., Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 1966 r. oraz konwencje Międzynarodowej Organizacji Pracy. Wszystkie te dokumenty zalecają ochronę poziomu życia rodzin wychowujących dzieci.

W wymiarze polityki społecznej państwa powinno to znaleźć odzwierciedlenie w prorodzinnym charakterze takich świadczeń, jak m.in.: zasiłek rodzinny, zasiłek porodowy, opiekuńczy, wychowawczy, zasiłek pielęgnacyjny na dziecko niepełnosprawne, zasiłek macierzyński, długość urlopu macierzyńskiego i wychowawczego.

Istnieje ściśle powiązanie polityki społecznej z polityką gospodarczą. Tymczasem w ostatnich trzech latach poziom i zakres wyżej wymienionych świadczeń oraz innych zasiłków społecznych uległ ograniczeniu.

Realizacja prawa dziecka do godziwych warunków socjalnych to również akcje i programy celowe, m.in. takie jak: dożywianie uczniów w szkołach, wyprawki szkolne dla pierwszoklasistów, systemy stypendialne dla najzdolniejszych, dla młodzieży ze środowiska wiejskiego podejmującej kształcenie na poziomie ponadgimnazjalnym realizowane z inicjatywy administracji rządowej we współpracy z samorządami. Programy te są potrzebne i zasługują na uznanie. Nie należy zapominać jednak o rzeczywistej skali potrzeb w tym zakresie. Wspomaganie potrzeb rozwojowych dzieci powinno dokonywać się z wykorzystaniem możliwości działania wszystkich partnerów społecznych, wszystkich instytucji i ludzi dobrej woli.

⁵⁶ Standardy regionalne pomocy dziecku i rodzinie wyznaczają akty prawne uchwalone przez organy Rady Europy, zwłaszcza Europejska Karta Społeczna z 1961 r. (cz. I art. 16; cz. II art. 4 i art. 8)

Inicjatywy własne Rzecznika Praw Dziecka - wystąpienia generalne

- **Przeciwdziałanie marginalizacji społecznej dzieci i młodzieży**

Forum 120 organizacji pozarządowych obradujących podczas Ogólnopolskiego Szczytu w Sprawach Dzieci (23-24 maja 2003r.), w dokumencie pt. „Problemy dzieci z rodzin i środowisk marginalizowanych”, za najważniejsze problemy ostatniej dekady uznało:

- wzrost liczby dzieci zaniedbanych i pozbawionych podstawowej opieki w środowisku rodzinnym,
- wzrost liczby dzieci bez zabezpieczenia socjalnego – poniżej minimum socjalnego,
- pogorszenie się stanu zdrowia i higieny dzieci ze środowisk marginalizowanych,
- wzrost liczby dzieci wypadających z systemu szkolnego,
- wzrost liczby dzieci kierowanych do placówek opiekuńczo-wychowawczych i resocjalizacyjnych,
- rozprzestrzenienie się i brutalizację form przemocy wśród dzieci i młodzieży,
- szybkie rozprzestrzenianie się i narastanie zagrożenia uzależnieniami,
- rozpowszechnienie się prostytucji dziecięcej⁵⁷.

Rzecznik Praw Dziecka po odbyciu cyklu spotkań z młodzieżą, przedstawicielami organizacji pracujących na rzecz młodzieży marginalizowanej, po spotkaniach i dyskusjach ze środowiskami naukowymi zajmującymi się problemem oraz po analizie szeregu doniesień medialnych o drastycznych przykładach funkcjonowania nieformalnych grup młodzieży w środowiskach miejskich: „buzokleje”, „dzieci bezprizorne”, „dzieci ulicy”, „bendy” i inne, podjął się realizacji programu „Likaon – przeciw bezradności młodzieży”. Program został przygotowany i zrealizowany przy współdziałaniu Stowarzyszenia „Asocjacje”, Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu⁵⁸ oraz Ministerstwa Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej⁵⁹. Celem programu jest redukcja zjawisk marginalizacji dzieci i młodzieży poprzez ukazanie możliwości tworzenia szerokich koalicji lokalnych, znalezienie dróg rozwiązań na poziomie samorządowym i lokalnym. Program w 2003 r. skierowany był do środowisk

⁵⁷ Stanowisko Forum Organizacji Pozarządowych wypracowane podczas obrad Ogólnopolskiego Szczytu w Sprawach Dzieci, Warszawa 23-24 maja 2003 roku.

⁵⁸ Pismo z dnia 31 lipca 2003 r., sygn.: RPD/ZBA-500-21/03/MK

wielkomięjskich: samorządowych, organizacji pozarządowych i osób zainteresowanych przeciwdziałaniem i ograniczaniem zjawiska marginalizacji dzieci i młodzieży. Elementami programu „Likaon” były:

- ogólnopolska konferencja zorganizowana w salach Parlamentu RP,
- wydawnictwo-numer specjalny miesięcznika „Dziękuję” przygotowany na tę konferencję i poświęcony zjawisku marginalizacji młodzieży, przykładom i propozycjom przeciwdziałania zjawisku.

Rzecznik Praw Dziecka, w piśmie skierowanym do Wiceprezesa Rady Ministrów⁶⁰, wśród propozycji do działania Komitetu Ekspertów na Rzecz Dzieci i Młodzieży Rady Europy za priorytet uznał przeciwdziałanie zjawisku marginalizacji młodego pokolenia. Zjawisko to przybiera coraz większe rozmiary, dlatego potrzebne są: wszechstronna pomoc udzielana młodzieży zagrożonej, właściwe programy terapeutyczne, edukacyjne, adekwatne do potrzeb wsparcie materialne. Tylko kompleksowe programy przeciwdziałania marginalizacji pozwolą na ponowną integrację młodzieży zmarginalizowanej.

● **Zjawisko biedy wśród dzieci**

Sytuacja dzieci w okresie transformacji, w tym problematyka biedy, była poruszana podczas obrad Ogólnopolskiego Szczytu w Sprawach Dzieci zorganizowanego przez Rzecznika Praw Dziecka w maju 2003 roku. Uczestnicy obrad wskazywali na dramatycznie poszerzający się zakres biedy: w dwóch województwach – świętokrzyskim i warmińsko-mazurskim – stopa biedy wśród dzieci przekroczyła 40 proc.⁶¹, w czterech – podkarpackim, kujawsko-pomorskim, podlaskim i lubuskim – stopa biedy przekroczyła 30 proc.⁶². Zjawisko koncentracji biedy rodzi niebezpieczeństwo utrwalania biedy międzypokoleniowej, co w przyszłości może być główną barierą rozwoju dotyczącą zwłaszcza dzieci.

⁵⁹ Pismo z dnia 31 lipca 2003 r., sygn.: RPD/ZBA-061-31/03/MK

⁶⁰ Pismo z dnia 22 grudnia 2003 r., sygn.: ZBA-061-14/03/MK

⁶¹ Stopa biedy mierzona przez badaczy jako procentowy wskaźnik dzieci korzystających ze świadczeń pomocy społecznej w stosunku do ogólnej populacji dzieci i młodzieży na danym terenie.

⁶² Patrz: W. Warzywoda-Kruszyńska, „Przeciwdziałanie międzypokoleniowej transmisji biedy”, [w:] „Polska dla Dzieci. Materiały i dokumenty”, Warszawa 2003 r.

Mając świadomość, że zasięg biedy wśród dzieci jest zdecydowanie większy niż wśród dorosłych⁶³ - uczestnicy Szczytu uznali, że potrzeba zapewnienia bezpieczeństwa socjalnego dziecka i rodziny wymaga: „opracowania i wdrożenia Narodowego Programu Zwalczenia Ubóstwa i Wykluczenia Społecznego Dzieci i Młodzieży”⁶⁴.

W wystąpieniu kierowanym do Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji Rzecznik zwrócił uwagę na sytuację dzieci wykorzystywanych do żebrania na ulicach polskich miast⁶⁵.

Na ulicach prawie każdego miasta, w miejscach szczególnie ruchliwych np. na skrzyżowaniach, placach, w okolicach centrów handlowych czy w środkach komunikacji miejskiej, można spotkać wykorzystywane do tego procederu dzieci. Zmuszane są one do samodzielnego żebrania lub towarzyszenia osobie dorosłej. Starsze dzieci często są pozbawione opieki i natarczywie domagają się od przechodniów wsparcia finansowego, odrzucając oferowaną żywność lub pomoc materialną. Młodsze dzieci są wykorzystywane w charakterze bodźca mającego wzbudzać współczucie i litość. Zdarza się, że rodzice wykorzystują niepełnosprawne dziecko, aby wzmóc lub wymusić odruchy pomocy. Szczególne zaniepokojenie wywołuje fakt, iż na terenie Polski działają zorganizowane grupy osób dorosłych, dla których żebractwo z wykorzystaniem dziecka stało się „sposobem na życie”. Dzieci są często zmuszane i przyuczane do symulowania niepełnosprawności fizycznej lub umysłowej. Kształcą się też w nich takie zachowania jak natarczywość, a nawet agresja w celu uzyskania datku.

W ocenie Rzecznika, zapobieganiu takim zjawiskom mogłaby służyć praktyka natychmiastowego informowania właściwych służb opiekuńczych i socjalnych, a także zintegrowane działania służb miejskich (straży miejskiej, policji i pomocy społecznej) oparte na zasadzie wyjaśniania przyczyn pobytu żebrzących dzieci na ulicach, z równoczesną propozycją pomocy socjalnej i specjalistycznej w przypadkach uzasadnionych. Rzecznik uważa, że wszędzie tam, gdzie przyczyną żebrania są niezaspokojone uzasadnione potrzeby dziecka i rodziny, należy udzielić pomocy z wykorzystaniem kompetencji właściwych służb społecznych. Natomiast w sytuacjach,

⁶³ Badania przeprowadzone na zlecenie RPD przez zespół badaczy pod kierunkiem prof. W. Warzywody-Kruszyńskiej w 2002 roku wykazały, że wśród dzieci na każde 100 osób 30 żyje w gospodarstwie domowym wspieranym przez pomoc społeczną, podczas gdy odsetek ten wśród dorosłych wynosi 16.

⁶⁴ Patrz: Sesja tematyczna „Dzieci w okresie transformacji – wyzwania demograficzne i społeczno-polityczne”, [w:] „Polska dla Dzieci. Materiały i dokumenty”, Warszawa 2003 r.

⁶⁵ Pismo z dnia 31 grudnia 2003 r., sygn.: GR-500-15/03/AJ

wykorzystywania dzieci do żebrania przez dorosłych potrzeba zdecydowanych działań o charakterze administracyjno-karnym.

Sprawy skierowane do Rzecznika

W zakresie prawa do godziwych warunków socjalnych do Rzecznika wpłynęły 1193 sprawy, w tym 534 sprawy pisemne, przeprowadzono 526 rozmów telefonicznych, podjęto też 133 sprawy na podstawie bezpośrednich rozmów w siedzibie Rzecznika Praw Dziecka.

- **Pomoc społeczna**

Wśród spraw z zakresu prawa dzieci do godziwych warunków socjalnych przeważały problemy związane z uzyskaniem świadczeń z pomocy społecznej oraz z uzyskaniem renty rodzinnej.

W przeważającej większości wystąpienia do Rzecznika kierowały osoby borykające się z trudnościami finansowymi, bez stałego dochodu, bezrobotne, bez prawa do zasiłku, nieposiadające stałego miejsca zamieszkania, korzystające ze wsparcia ośrodków pomocy społecznej i ośrodków interwencyjnych. Osoby te utrzymywały się z zasiłków pomocy społecznej i prac dorywczych w niepełnym wymiarze czasu.

Problemy finansowe dotyczyły szczególnie rodzin wielodzietnych, wykazywały, iż środki pochodzące ze świadczeń społecznych są zbyt niskie na utrzymanie rodziny, a otrzymywana pomoc jest nieadekwatna w stosunku do potrzeb. Często są to rodziny niepełne, matki samotnie wychowujące jedno lub więcej dzieci, kobiety rozwiedzione, wdowy bez prawa do renty socjalnej po zmarłym, kobiety – ofiary przemocy domowej zmuszone do opuszczenia dotychczasowego miejsca zamieszkania, rodziny, w których oboje rodzice nie pracują.

Z przedłożonych Rzecznikowi spraw wynika, iż osoby znajdujące się trudnych warunkach życiowych i finansowych czują się bezradne, zniechęcone, nie wiedzą, do kogo mogłyby się zwracać w celu uzyskania pomocy materialnej, porady czy wsparcia psychologicznego. Często są to osoby samotne, niepozbawione także wsparcia dalszej rodziny. Nadawcą części pism były kobiety-matki, których mężowie odbywają kary pozbawienia wolności. Czynniki pogarszającymi sytuację wielu zwracających się do Rzecznika rodzin były choroby dzieci, niepełnosprawność, potrzeba leczenia, rehabilitacji, a co za tym idzie – koszty

związane z lekami, zabiegami, terapią. Wiele spraw było kierowanych przez samotne kobiety spodziewające się dziecka, matki dzieci z nieustalonym ojcostwem, w sytuacji niemożności otrzymania bądź wyegzekwowania świadczeń alimentacyjnych. Problemy finansowe dotyczyły także rodzin zastępczych, reprezentowanych najczęściej przez biologicznych dziadków wychowujących swoje wnuki. Liczna reprezentacja spraw to prośby o poparcie starań o przyznanie renty rodzinnej po zmarłym.

Niejednokrotnie z korespondencji wynikało, że biedne, wielodzietne rodziny zamieszkują kilkunastometrowy lokal pozbawiony łazienki, bieżącej wody, kanalizacji, gazu i elektryczności. Podkreślenia wymaga, że wskazane trudności dotyczyły także rodzin wielopokoleniowych, korzystających z mieszkań niedostosowanych do ich potrzeb.

Rzecznik interweniował w przypadkach, gdy rodziny pozbawiane były dostępu do wskazanych instalacji sanitarnych przez właścicieli nieruchomości dążących do wyeksmitowania niechcianych lokatorów – dotyczy to często rodzin najbiedniejszych. Z przesyłanych pism wynika, iż trudne warunki mieszkaniowe (mała powierzchnia, wilgoć panująca w pomieszczeniach, grzyb na ścianach) i problemy finansowe (brak stałego dochodu w rodzinie, konieczność ponoszenia kosztów leczenia dziecka przekraczających wielokrotnie budżet rodzinny) uniemożliwiały bądź utrudniały objęcie dzieci niepełnosprawne lub cierpiące na choroby przewlekłe rehabilitacją lub specjalistycznym leczeniem. Nierzadko wskazane dolegliwości (choroby górnych dróg oddechowych) związane były ze szkodliwymi warunkami mieszkaniowymi. Wśród matek zwracających się do Rzecznika były kobiety zmuszone do opuszczenia swojego mieszkania z uwagi na zagrożenie życia i zdrowia dzieci, spowodowane przemocą w rodzinie, zaawansowaną chorobą alkoholową męża, konkubenta bądź innego członka rodziny.

Rzecznik Praw Dziecka był adresatem skarg na decyzje ośrodków pomocy społecznej odmawiających wypłaty świadczeń pieniężnych przewidzianych przepisami ustawy z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej⁶⁶. Minimalne przekroczenie kryterium dochodowego, o którym mowa w ustawie, powodowało odmowę przyznania świadczeń obligatoryjnych w formie zasiłku stałego oraz gwarantowanego zasiłku okresowego, jak również innych zasiłków wymienionych w ustawie o pomocy społecznej. Zdarzało się, że decyzje odmowne uzasadnione były wyłącznie brakiem środków finansowych, przy spełnieniu warunków do jej otrzymania – dotyczyło to nie tylko świadczeń o charakterze fakultatywnym, ale także o charakterze obligatoryjnym.

⁶⁶ Dz. U. z 1998 r. Nr 64, poz. 414 ze zm.

Sytuacje wymienione wyżej, zdaniem Rzecznika, stanowiły naruszenie prawa do pomocy społecznej. Rzecznik kierował pisma do ośrodków pomocy społecznej z prośbą o wyjaśnienie zaistniałej sytuacji oraz podjęcie odpowiednich działań zmierzających do ponownego rozpatrzenia sprawy i wypłaty należnych świadczeń. W uzasadnionych przypadkach, Rzecznik prosił o objęcie zwracających się osób dodatkową pomocą, o ile to możliwe – finansową, zwracał się również o udzielenie tym rodzinom wsparcia terapeutycznego, otoczenie opieką, zainteresowaniem.

Decyzje odmawiające przyznania świadczenia dotyczyły najczęściej bezrobotnych, którzy utracili prawo do pobierania zasiłku. Bezrobotny, który spełnia kryterium dochodowe, może ubiegać się o przyznanie świadczenia z pomocy społecznej. Ustawa o pomocy społecznej nie przewiduje dla bezrobotnych, którzy utracili prawo do zasiłku – poza osobami samotnie wychowującymi dzieci, uprawnionymi do gwarantowanego zasiłku okresowego – prawa do stałego świadczenia pieniężnego. Zdaniem Rzecznika, celowe byłoby określenie zasad współpracy ośrodków pomocy społecznej z urzędami pracy w zakresie zwiększania szans zatrudnienia osób, zwłaszcza zagrożonych trwałym bezrobociem oraz wprowadzenie do systemu pomocy społecznej świadczenia dla osób, które utraciły prawo do zasiłku z tytułu bezrobocia, a znajdują się w ubóstwie.

- **Renty rodzinne**

Szereg spraw kierowanych do Rzecznika dotyczyło odmowy przyznania dzieciom renty rodzinnej. Ponieważ ubezpieczeni nie spełnili warunków wymaganych do uzyskania renty na zasadach ogólnych, pozostali członkowie rodziny zwracali się do Rzecznika o pomoc w uzyskaniu renty rodzinnej na dzieci w drodze wyjątku. Zdarzały się przypadki, iż prośby takie przesyłały do Rzecznika same dzieci. W tego rodzaju sprawach Rzecznik występował do prezesa ZUS o rozważenie możliwości przyznania renty w drodze wyjątku, co niejednokrotnie odnosiło pozytywny skutek⁶⁷.

Osoby zwracające się do Rzecznika o pomoc w uzyskaniu świadczeń z pomocy społecznej: zasiłków stałych, celowych i okresowych, zwracały się także z prośbą o pomoc na dofinansowanie kupna odzieży, materiałów szkolnych, podręczników, opału, dofinansowanie wyżywienia dzieci w szkole. Osobom takim Rzecznik wskazywał przysługujące prawa dotyczące świadczeń, wskazywał warunki i zasady ich uzyskiwania, niezbędne dokumenty

⁶⁷ Pismo z dnia 06.06.2002 RPD/351/02/DJ

potwierdzające prawo do konkretnego świadczenia. Informował o uprawnieniach poszczególnych grup świadczeniobiorców oraz o instytucjach powołanych do rozpatrywania wniosków i przyznawania pomocy. Rzecznik występował także samodzielnie do ośrodków pomocy społecznej, powiatowych centrów pomocy rodzinie o nadesłanie informacji dotyczącej sytuacji życiowej i materialnej rodziny oraz objęcie stosowną pomocą danej rodziny bądź zwiększenie dotychczas wypłacanej pomocy.

Wśród zgłaszanych spraw z zakresu pomocy społecznej można wyróżnić kilka kategorii problemów:

- trudna sytuacja materialna i życiowa (rodziny wielodzietne, brak środków utrzymania, bezrobocie, przemoc, alkoholizm, niezaradność – trudne warunki lokalowe, rodziny, w których ojciec odbywa karę pozbawienia wolności, choroby dzieci),
- prośby o pomoc w przyznaniu renty rodzinnej w drodze wyjątku (wdowy lub wdowcy samotnie wychowujący dzieci, bezrobotni),
- pomoc samotnym matkom (kobiety ciężarne, zasiłki przysługujące samotnym matkom i kobietom spodziewającym się dziecka, pomoc finansowa dla rodzin zastępczych),
- zasiłki stałe i pielęgnacyjne dla dzieci niepełnosprawnych (trudna sytuacja materialna rodzin wychowujących dzieci niepełnosprawne i cierpiące na przewlekłe choroby wymagające przyjmowania drogich leków i kosztownych terapii),
- sprawy związane z przemocą w rodzinie (alkoholizm, trudna sytuacja lokalowa, zaniedbanie dzieci),
- dotyczące zmiany obowiązujących przepisów (likwidacja placówek pomocy społecznej, schronisk dla matek z dziećmi, ośrodków pomocy rodzinie, zwolnienie z kosztów sądowych, umorzenia długów, pytania o działalność różnego typu stowarzyszeń, skargi na pracowników socjalnych).

- **Sprawy z zakresu mieszkalnictwa**

Wśród zgłaszanych problemów były dominujące sprawy, w których zainteresowani zwracali się o pomoc w uzyskaniu lokalu z zasobów komunalnych gminy. Sprawy te dotyczyły głównie rodzin wielodzietnych lub niepełnych, borykających się z problemami finansowymi. Prośby o pomoc w uzyskaniu lokali, w szczególności dotyczyły rodzin wychowujących dzieci

niepełnosprawne lub ciężko chore, a także rodzin dotkniętych przemocą jednego z ich członków. Pośród tych spraw wskazać należy na prośby zgłoszone przez osoby bezdomne wychowujące dzieci. Osoby takie korzystały z czasowej pomocy ośrodków udzielających wsparcia bezdomnym i ofiarom przemocy rodzinnej, a jednocześnie podejmowały starania o przyznanie lokali z zasobów gmin.

Do Rzecznika wpłynęła grupa spraw wniesionych przez osoby, wobec których toczyły się postępowania eksmisyjne, zarówno na etapie sądowym, jak i egzekucyjnym. Problematyka ta obejmowała głównie rodziny, wobec których eksmisja została orzeczona przez sąd na żądanie właścicieli mieszkania, ponieważ zainteresowani zalegali z opłatami. Skargi odnosiły się także do przypadków niewykonywania wyroków o eksmisji orzekanych w stosunku do jednego z członków rodziny stosującego przemoc wobec domowników lub też dotyczyły rozstrzygnięć o eksmisji wobec byłych małżonków zawartych w wyrokach rozwodowych.

W sprawach eksmisyjnych zainteresowani domagali się uchylecia orzeczenia o eksmisji albo też wskazywali na nieuwzględnienie przez sąd przesłanek decydujących o przyznaniu uprawnienia do lokalu socjalnego, jak również podkreślali zaistniałe w ich ocenie nieprawidłowości w czynnościach egzekucyjnych przeprowadzanych przez komorników.

W kategorii skarg mieszkaniowych należy także wyróżnić grupę, w której zainteresowani zgłaszali Rzecznikowi błędy w procedurze przyznawania lokali socjalnych. Osoby zgłaszające podkreślały wyjątkowo długi czas oczekiwania na przyznanie mieszkania, wskazywały również na bardzo niski stan techniczny lokali przeznaczonych do zasiedlenia. Takie warunki zakwaterowania uniemożliwiały normalne zamieszkanie w nich rodzin lub stanowiły zagrożenie dla życia i zdrowia przyszłych mieszkańców.

Pozostałe skargi dotyczyły takich zagadnień jak: problemy meldunkowe, samowola budowlana, nakaz opuszczenia mieszkania służbowego, uzyskanie ekwiwalentu pieniężnego w zamian za rezygnację z kwatery wojskowej, dziedziczenie nieruchomości, podział nieruchomości stanowiących współwłasność małżonków.

W sprawach tych, w celu zebrania i potwierdzenia danych dotyczących sytuacji życiowej i materialnej rodzin, Rzecznik zwracał się o udostępnienie informacji do sądów, prokuratur, kuratorów i komorników sądowych, organów samorządowych, urzędów gmin, miast i dzielnic, spółdzielni, a także jednostek organizacyjnych pomocy społecznej. Zainteresowanym Rzecznik przekazywał adresy właściwych instytucji udzielających pomocy prawnej i rzeczowej rodzinom, a także wskazywał wnioskodawcom przysługujące im środki działania. Dostrzegając zasadność składanych prośb, Rzecznik podejmował interwencje w sprawie przydziału mieszkań komunalnych. W przypadkach, gdy stan przyznanego lokalu nie

pozwalają na zabezpieczenie i zaspokojenie potrzeb mieszkaniowych zainteresowanych, Rzecznik domagał się zamiany przydzielonych lokali.

Sprawy, które wpłynęły do Rzecznika pozwalają sformułować wniosek, iż obowiązujące normy prawne z zakresu mieszkalnictwa nie są w pełni realizowane. Przypomnieć należy, iż to gminy mają obowiązek zapewniać lokale socjalne i zamiennie, a także zaspokajać potrzeby mieszkaniowe rodzin najuboższych. Tymczasem gminy informują, że nie posiadają wystarczających zasobów mieszkaniowych, a lokale, którymi dysponują pozostają w bardzo złym stanie technicznym a to uniemożliwia korzystanie z nich przez rodziny potrzebujące pomocy.

4. Prawo do nauki

Prawo do nauki jest uznane i chronione przez konwencje oraz umowy międzynarodowe przyjęte w ramach systemu Organizacji Narodów Zjednoczonych (Konwencja o Prawach Dziecka, Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, Konwencja w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty), Konstytucję RP oraz szereg ustaw, szczególnie ustawę o systemie oświaty z dnia 7 września 1991 r.

W myśl art. 70 Konstytucji RP:

- każdy ma prawo do nauki, która do 18 roku życia jest obowiązkowa i bezpłatna (w szkołach publicznych);
- rodzice mają wolność wyboru dla swoich dzieci szkół innych niż publiczne; obywatele i instytucje mają prawo zakładania szkół podstawowych i ponadpodstawowych;
- władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia; w tym celu tworzą i wspierają systemy indywidualnej pomocy finansowej i organizacyjnej dla uczniów.

Konwencja o Prawach Dziecka w art. 28 i 29 stanowi, że państwa w celu stopniowego realizowania prawa dziecka do nauki na zasadzie równych szans, w szczególności:

- uczynią nauczanie podstawowe obowiązkowym i bezpłatnym dla wszystkich;
- będą popierać rozwój różnorodnych form szkolnictwa średniego, zarówno ogólnokształcącego, jak i zawodowego; uczynią je dostępnymi dla każdego dziecka oraz podejmą odpowiednie kroki, takie jak wprowadzenie bezpłatnego nauczania oraz udzielanie w razie potrzeby pomocy finansowej;
- za pomocą wszelkich właściwych środków uczynią szkolnictwo wyższe dostępnym dla wszystkich na zasadzie zdolności;
- udostępnią wszystkim dzieciom informacje i poradnictwo szkolne i zawodowe;
- podejmą kroki na rzecz zapewnienia regularnego uczęszczania do szkół oraz zmniejszenia wskaźnika porzucania nauki.

Państwa zobowiązały się, że będą podejmowały wszelkie właściwe środki zapewniające, aby dyscyplina szkolna była stosowana w sposób zgodny z godnością dziecka, a także, że nauka dziecka będzie ukierunkowana na:

- rozwijanie w jak najpełniejszym zakresie osobowości, talentów oraz zdolności umysłowych i fizycznych dziecka;
- rozwijanie szacunku dla praw człowieka i podstawowych swobód oraz dla zasad zawartych w Karcie Narodów Zjednoczonych;

- rozwijanie szacunku dla rodziców dziecka, jego tożsamości kulturowej, języka i wartości, dla wartości narodowych kraju, w którym mieszka dziecko, kraju, z którego dziecko pochodzi, jak i dla innych kultur;
- przygotowanie dziecka do odpowiedzialnego życia w wolnym społeczeństwie, w duchu zrozumienia, pokoju, tolerancji, równości płci oraz przyjaźni pomiędzy wszystkimi narodami, grupami etnicznymi, narodowymi i religijnymi oraz osobami rdzennego pochodzenia.

Inicjatywy Rzecznika Praw Dziecka – wystąpienia generalne

• **Rzecznik Praw Dziecka wystąpił do Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z prośbą o wyjaśnienie nieporozumień i wyeliminowanie pojawiających się w praktyce nieprawidłowości oraz jednoznaczne określenie procedur prawnych i możliwości stosowania przez szkoły kary „zawieszania w prawach ucznia”**⁶⁸ Zawieszanie w prawach ucznia, będące jedną z najsurowszych kar, najczęściej dotyka uczniów mających uzasadnione problemy nie tylko z zachowaniem dyscypliny, lecz również z nauką, w tym dzieci z ADHD (zespołem nadpobudliwości psychoruchowej). Kara taka bardzo często jest nakładana zamiast podjęcia działań na rzecz rozwiązania konfliktu lub usunięcia przyczyn niewłaściwych zachowań ucznia. Niektóre gimnazja i szkoły podstawowe zawarły w swoich katalogach kar „zawieszenie w prawach ucznia”, stanowiące w rzeczywistości zawieszenie możliwości korzystania z przywilejów ucznia tej szkoły: uczeń ukarany „zawieszeniem” uczęszcza na zajęcia lekcyjne, nie może uczestniczyć w imprezach szkolnych i klasowych; nie może reprezentować szkoły na zewnątrz; nie może pełnić w niej jakichkolwiek funkcji. Nie może też korzystać z różnych drobnych, ale istotnych dla uczniów przywilejów: „szczęśliwego numerka”, określonej liczby „nieprzygotowań” w semestrze, zwolnienia z udziału w klasówkach po chorobie itp. Jednak w większości wypadków zapis, mający sankcjonować stosowanie kary zawieszania w prawach ucznia, umieszczony w statucie szkoły, w której dzieci realizują obowiązek szkolny, dotyczy zawieszania prawa do uczęszczania do szkoły. Do stosowania kary zawieszania w prawach ucznia uciekają się również szkoły, które nie mają takich kar wśród zapisów statutowych. Niejednokrotnie okres zawieszania bywa długi, nawet w stopniu istotnie zagrażającym możliwości uzyskania przez ukaranego ucznia promocji. Obecność takich zapisów w statutach może świadczyć o tym, że system kontroli

⁶⁸ Pismo z dnia 22 września 2003 r. ZBA – 500 – 24/03/MK

nad zgodnością statutów szkół z aktami prawnymi wyższego rzędu jest niewystarczający. Odrębną kwestią natury prawnej jest problem, jakiej rangi dokument powinien sankcjonować karę „zawieszenia w prawach ucznia”. Czy może to być statut szkoły, rozporządzenie resortu edukacji czy dokument rangi ustawy, ponieważ problem dotyczy jednego z podstawowych praw obywatelskich – prawa dziecka do nauki.

Odpowiadając, Minister Edukacji Narodowej i Sportu podzielił pogląd⁶⁹ o niedopuszczalności wymierzania kary zawieszania w prawach ucznia w formie zakazu uczęszczania uczniów na obowiązkowe zajęcia szkolne, w szkołach objętych obowiązkiem szkolnym i obowiązkiem nauki. Przyznał, że doprecyzowania i jednoznacznej interpretacji wymaga istota zawieszania w prawach ucznia, rozumianego jako zawieszenie w uczniowskich przywilejach i tylko do tego się sprowadzająca. Dostrzegając wagę problemu, Minister skierował do kuratorów oświaty pismo nakazujące podjęcie działań kontrolnych dotyczących statutów szkół i placówek w zakresie ich zgodności z przepisami prawa, a w ich wyniku – energicznych i skutecznych działań eliminujących stwierdzone nieprawidłowości.

• Rzecznik Praw Dziecka zwrócił się do Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z prośbą o **sprawdzenie zgodności przepisów regulujących wewnątrzszkolny system oceniania z systemem punktowania osiągnięć ucznia podczas rekrutacji do szkół ponadgimnazjalnych i podjęcie stosownych działań, umożliwiających zagwarantowanie wszystkim uczniom gimnazjów równych szans startu do szkół ponadgimnazjalnych⁷⁰.**

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 24 stycznia 2000 r. w sprawie zasad wydawania oraz wzorów świadectw, dyplomów państwowych i innych druków szkolnych, sposobu dokonywania ich sprostowań i duplikatów, a także zasad legalizacji dokumentów przeznaczonych do obrotu prawnego z zagranicą oraz zasad odpłatności za wykonywanie tych czynności⁷¹ w § 6 ust. 1 określa warunki otrzymania świadectwa ukończenia szkoły z wyróżnieniem – „średnia ocen co najmniej 4,75 oraz co najmniej dobra ocena z zachowania”. Przepis ten dotyczy uczniów począwszy od klasy IV szkoły podstawowej. Jednocześnie § 6 ust. 3 w/w rozporządzenia umożliwia zapisanie w statucie szkoły „wyższych wymagań, a także dodatkowych warunków niezbędnych do uzyskania świadectw, o których mowa w ust. 1.”

⁶⁹ Pismo z dnia 28 października 2003 r. DKOS – 5 – MW – 611 – 27/03

⁷⁰ Pismo z dnia 9 października 2003 r. ZBA – 500 – 26/03/KB.

⁷¹ Dz. U. Nr 6. poz. 73 z późn. zm.

Taki zapis uniemożliwia wielu uczniom ze średnią ocen powyżej 4,8 uzyskanie świadectwa z wyróżnieniem, ponieważ w wewnątrzszkolnych systemach oceniania określone zostały „wyższe wymagania”, np. „średnia ocen co najmniej 4,75 oraz wzorowa ocena zachowania”. To z kolei powoduje nierówność szans w przyjęciach do szkół ponadgimnazjalnych. W 200 punktowym systemie rekrutacji (100 punktów za egzamin gimnazjalny + 100 punktów za oceny uzyskane w gimnazjum i szczególne osiągnięcia ucznia) za świadectwo ukończenia gimnazjum z wyróżnieniem można otrzymać różną liczbę punktów, np. w woj. warmińsko-mazurskim – 7, a w woj. mazowieckim – 8 punktów. Nie jest to zbyt duża różnica, ale przecież najczęściej o przyjęciu lub nieprzyjęciu decydują różnice kilku punktów.

Sposób punktacji świadectwa z czerwonym paskiem budzi kontrowersje i rodzi niezdrowe ambicje. W jednych szkołach zdecydowanie łatwiej uzyskać takie świadectwo niż w innych. System rekrutacji byłby bardziej przejrzysty i sprawiedliwy, gdyby można było zrezygnować z uwzględniania punktowania „pasków” (wyróżnienie samo w sobie jest już nagrodą) lub ustanowić jednolite kryteria ich przyznawania.

W odpowiedzi Minister Edukacji Narodowej i Sportu stwierdził⁷², że zmiany w zakresie uzyskiwania świadectw z wyróżnieniem przewiduje projekt nowego rozporządzenia, znajdujący się w trakcie uzgodnień międzyresortowych i z partnerami społecznymi. Przewiduje on, iż począwszy od klasy czwartej szkoły podstawowej świadectwo z wyróżnieniem otrzyma każdy uczeń, który uzyska z obowiązkowych zajęć edukacyjnych średnią ocen co najmniej 4,75 oraz co najmniej dobrą ocenę z zachowania. Projekt rozporządzenia nie przewiduje możliwości określania przez szkoły wyższych niż wskazane wyżej wymagania oraz dodatkowych warunków niezbędnych do uzyskania świadectw z wyróżnieniem.

• Rzecznik Praw Dziecka zwrócił się do Ministra Edukacji Narodowej i Sportu o podjęcie stosownych działań w celu **jednoznacznego zdefiniowania przez nadzór pedagogiczny zasad korzystania z tablic matematycznych, a tym samym zapewnienia uczniom porównywalności warunków przeprowadzonego pisemnego egzaminu dojrzałości z matematyki⁷³.**

Niepokój Rzecznika wzbudził fakt rozesłania w marcu 2003 r. przez Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu, za pośrednictwem kuratoriów, pisma zawierającego nową „wąską”

⁷² Pismo z dnia 17 listopada 2003 r. DKOS – 1/ZF – 500 – 56/03.

interpretację pojęcia tablic matematycznych, zmieniającą w konsekwencji warunki zdawania egzaminu. Z w/w pisma wynikało, że podczas zdawania egzaminu nie wolno już korzystać z dostępnych na rynku wydawnictw zatytułowanych „Tablice matematyczne”, zawierających zestaw wzorów, a jedynie z tzw. „okrojonych” Tablic (bez wzorów), wydanych przez jedno konkretne wydawnictwo.

Skutkiem tego pisma były podejmowane przez dyrektorów niektórych szkół inicjatywy oddolnego i ograniczonego terytorialnie określania zasad korzystania z tablic matematycznych. Brak porównywalności warunków zdawania egzaminu maturalnego mógł powodować także słuszne pretensje młodzieży i masowe odwołania od uzyskanych wyników, a w konsekwencji możliwość unieważnienia matury.

W odpowiedzi Minister Edukacji Narodowej i Sportu zapewnił, że nie wprowadzono żadnych zmian do obowiązujących aktualnie przepisów⁷⁴. Absolwenci, o których mowa, podczas pisemnego egzaminu dojrzałości mogą korzystać z tablic matematycznych, kalkulatorów i słowników języków obcych, przygotowanych przez komisję egzaminacyjną.

Zdaniem Ministra zamieszanie wokół tablic matematycznych powstało z powodu pisma skierowanego do kuratoriów oświaty, stanowiącego odpowiedź na konkretne pytanie jednego z nich. Kuratorium to prosiło o wyjaśnienie, jak należy rozumieć określenie „tablice matematyczne” w odniesieniu do licznie pojawiających się na rynku pozycji wydawniczych zatytułowanych „Tablice matematyczne”. Niestety, stanowisko MENiS zawierające odpowiedź na to pytanie, rozesłane do wszystkich kuratoriów oświaty, potraktowane zostało jako zmiana obowiązujących przepisów. Stosowne sprostowanie zostało zamieszczone na stronie internetowej MENiS, a do wszystkich kuratorów oświaty wysłano pisma wyjaśniające.

- Rzecznik Praw Dziecka zaniepokojony nieustannie napływającymi sygnałami o **wstrzymywaniu przez szkoły wydawania uczniom i absolwentom należnych im świadectw do czasu uregulowania przez ich rodziców wszelkich roszczeń wobec szkoły**, wystąpił w tej sprawie⁷⁵ do Ministra Edukacji Narodowej i Sportu.

Z ww. problemem Rzecznik styka się nie tylko w ramach własnej działalności interwencyjnej, informują o nim organizacje pozarządowe, internetowe fora dyskusyjne o tematyce

⁷³ Pismo z dnia 17 kwietnia 2003 r. RPD/BA/43015/03/KB

⁷⁴ Pismo z dnia 20 maja 2003 r. DKOS - EZ – 022 – 123/03

⁷⁵ Pismo z dnia 2 kwietnia 2003 r. RPD/ZBA/500-10/03/LB

edukacyjnej i pracownicy opieki społecznej. Roszczenia te powstają w różny sposób: począwszy od konieczności pokrycia przez rodziców kosztów naprawy szkód poczynionych w szkole przez ich dziecko, poprzez zwrot zagubionych książek wypożyczonych ze szkolnej biblioteki lub innych elementów majątku szkoły, aż po nieuzasadnione żądania wniesienia określonych składek na fundusz rady rodziców. Brak zadłużenia wobec szkoły uczeń musi w ostatnich dniach roku szkolnego udokumentować przy pomocy tzw. obiegowki – wystandaryzowanego dokumentu, na którym upoważnieni do tego pracownicy poświadczają, że dany uczeń nie ma żadnych zobowiązań wobec reprezentowanej przez nich dziedziny działalności szkoły. W większości szkół na takich dokumentach jest również umieszczona rubryka: „Rada Rodziców”. To właśnie brak potwierdzenia opłacenia tych składek jest najczęstszą przyczyną wstrzymywania przez szkoły wydawania świadectw. Odmowa wydania świadectwa promocji do następnej klasy jest dla każdego dziecka niesłychanie przykrym przeżyciem. Czasem, jak informują pracownicy telefonów zaufania, dziecko pozbawione na koniec roku swojego świadectwa - dowodu całorocznych wysiłków - czuje się tak skrzywdzone, że przestaje ufać szkole, czuje się gorsze, traci chęć do nauki. W przypadku absolwentów szkół, skutki nie ograniczają się jedynie do sfery psychologicznej. Istotne są straty społeczne i finansowe, dzieci te nie mogą kontynuować nauki w szkołach wyższego szczebla.

W odpowiedzi Minister Edukacji Narodowej i Sportu oświadczył⁷⁶, że podzielając opinię Rzecznika w celu ograniczenia skali zjawiska skierował do wszystkich kuratorów oświaty pismo z wytycznymi w tej sprawie. Jednocześnie poinformował, że rozważy możliwość wprowadzenia stosownego zapisu do rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 24 stycznia 2000 r. w sprawie zasad wydawania oraz wzorów świadectw, dyplomów państwowych i innych druków szkolnych, sposobu dokonywania ich sprostowań i wydawania duplikatów, a także zasad legalizacji dokumentów przeznaczonych do obrotu prawnego z zagranicą oraz zasad odpłatności za wykonywanie tych czynności.⁷⁷

• Rzecznik Praw Dziecka, mając na uwadze negatywne skutki niekontynuowania nauki przez część młodzieży po ukończeniu gimnazjum, wystąpił do Prezesa Najwyższej Izby Kontroli w sprawie uznania zjawiska nierealizacji obowiązku szkolnego za priorytetowy przedmiot

⁷⁶ Pismo z dnia 15 kwietnia 2003 DKOS – 5 – MW – 5060 18/03.

⁷⁷ Dz.U. z 2000 r. Nr 6, poz. 73

badan kontrolnych NIK w 2004 roku⁷⁸. Z własnych badan Rzecznika Praw Dziecka oraz docierajacych do niego informacji wynika, ze pewna czesc mlodziezy po ukozczeniu gimnazjum nie kontynuuje nauki. Prowadzi to do: braku wystarczajacego wyksztalcenia, braku kwalifikacji zawodowych, a w konsekwencji do gorszego startu zyciowego i bycia obywatelami „drugiej kategorii”. Ogromna liczba gmin nie realizuje ustawowego nakazu prowadzenia ewidencji spełniania obowiazku nauki, nie kontrolujac jednoczesnie spełniania tego obowiazku.

• W związku z naplywem licznych pism i wystapien rodzicow, wyrazajacych zaniepokojenie w sprawie nadmiernego cięzaru tornistrów (plecaków szkolnych) Rzecznik wystapil do Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z prosba o **podjecie i koordynacje dzialan (takze uregulowan prawnych) na rzecz zmniejszenia nadmiernego obciazenia uczniow tornistrami szkolnymi**⁷⁹. W wystapieniu zwrócił uwage, ze duzy cięzar tornistrów powoduje przemęczenie fizyczne i psychiczne uczniow, moze takze prowadzic do powstania skrzywień kręgosłupa. Ich skutki moga niekorzystnie wplywac na budowe i funkcjonowanie innych czesci ciala. Ponadto przypomniał, ze rozwiązanie ww. problemu utrudnia brak aktu prawnego okreslajacego normy dopuszczalnego cięzaru tornistrów. W przekonaniu Rzecznika, duzym odciążeniem dla kazdego ucznia, a jednoczesnie proba znalezienia rozwiązania mogloby byc zainstalowanie we wszystkich szkołach szafek, stwarzajacych mozliwosc pozostawienia czesci podręcznikow i przyborow szkolnych. Tendencja godna uwagi byloby zwiększanie stopnia komputeryzacji szkół i zapewnienie wszystkim uczniom powszechnego, tańszego dostępu do internetu. W pewnym stopniu mogloby to odciążyc uczniow z korzystania z grubych i ciężkich ksiazek.

W odpowiedzi Minister Edukacji Narodowej i Sportu podzielim poglad Rzecznika, ze dobrym rozwiązaniem byloby zainstalowanie we wszystkich szkołach szafek, umozliwiajacych uczniom pozostawienie czesci przyborow szkolnych i podręcznikow w szkole, a takze zapewnienie uczniom kompletu podręcznikow, z ktorych mogliby korzystac w szkole⁸⁰. Przeszkoda sa jednak bariery finansowe.

W projekcie rozporzadzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu w sprawie dopuszczenia do uzytku szkolnego programow wychowania przedszkolnego, programow nauczania i

⁷⁸ Pismo z dnia 14 lipca 2003 r. ZBA/-500 – 19/03.MK

⁷⁹ Pismo z dnia 17 listopada 2003 r. ZBA – 500 – 31/03/KB

⁸⁰ Pismo z dnia 22 grudnia 2003 r. DKOS – 3 – DM – 50701 – 159/03.

podręczników, m.in. zostały określone szczegółowe warunki, jakie powinien spełniać podręcznik szkolny. Jednym z nich jest konieczność przystosowania zakresu materiału rzeczowego i ilustracyjnego książki do liczby godzin przeznaczonych do nauczania danego przedmiotu, co przyczyni się do zmniejszenia objętości podręczników szkolnych.

Minister Edukacji Narodowej i Sportu rozważa w ww. sprawie także możliwość podjęcia następujących działań: przedstawienia Komisji Wspólnej Rządu i Samorządu problemu zakupu podręczników dla bibliotek szkolnych, zorganizowania spotkania przedstawicieli Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu z Państwową Inspekcją Sanitarną w celu uzgodnienia uregulowań prawnych dotyczących dopuszczalnych norm obciążenia dzieci i kontynuowania badań nad wadami postawy dzieci.

- Rzecznik zwrócił się do Ministra Edukacji Narodowej i Sportu o **umożliwienie uczniom zdającym egzamin gimnazjalny w terminie dodatkowym, równego dostępu do szkół ponadgimnazjalnych poprzez wydłużenie terminu składania dokumentów do szkół ponadgimnazjalnych, zabezpieczenie rezerwy miejsc w tych szkołach dla uczniów zdających w dodatkowym terminie oraz o nadzór nad realizacją prawa równego dostępu do wybranych przez uczniów szkół średnich i podejmowania zdecydowanych działań w sytuacjach, kiedy prawo to byłoby łamane**⁸¹.

Ponadto, Rzecznik poprosił o zainteresowanie się nieetycznymi zachowaniami nauczycieli ingerujących w prace egzaminacyjne uczniów bez ich wiedzy oraz o wszczęcie w powyższych sprawach postępowania wyjaśniającego i ukaranie nauczycieli winnych poprawiania prac swoich uczniów.

W odpowiedzi **Minister wyjaśnił, że kuratorzy oświaty otrzymali zalecenie przedsięwzięcia stosownych działań, w tym zarezerwowania dla kandydatów do szkół gimnazjalnych zdających egzamin w terminie dodatkowym odpowiedniej liczby miejsc**⁸². Minister zapewnił, że przypadkami ingerencji nauczycieli w egzaminacyjne prace uczniów zajmą się komisje dyscyplinarne.

⁸¹ Pismo z dnia 5 czerwca 2003 r. ZII-430-68/03/DJ

⁸² Pismo z dnia 23 czerwca 2003 r. DKOS-HKW-022/65/03

Sprawy skierowane do Rzecznika

W zakresie prawa do nauki do Rzecznika wpłynęły 1124 sprawy, w tym 416 spraw pisemnych, przeprowadzono 630 rozmów telefonicznych oraz na podstawie bezpośrednich rozmów w Biurze Rzecznika Praw Dziecka podjęto 78 spraw.

Problemy opisywane w korespondencji przesyłanej przez uczniów, rodziców, pedagogów były pochodną zmian wprowadzanych w systemie oświaty w związku z wdrażaniem reformy. Dużą grupę spraw stanowiły problemy występujące od wielu lat w systemie oświaty, które do dziś nie doczekały się jednak skutecznego rozwiązania. We wszystkich kategoriach spraw, realizacja zadań szkół i placówek oświatowych, nałożonych przez regulacje prawne, napotykała trudności ze względu na problemy natury finansowej.

Do tej grupy problemowej należą zagadnienia związane z funkcjonowaniem oraz likwidacją szkół i placówek oświatowych, realizacją obowiązku szkolnego i obowiązku nauki, wstrzymywaniem świadectw szkolnych, przeciążeniem uczniów tornistrami (plecakami szkolnymi), zapewnieniem bezpieczeństwa oraz opieki podczas nauki i wypoczynku.

Realizacja powyższego prawa dotyczy również problemów wychowawczych w szkołach i placówkach, np. poszanowania podmiotowości i godności ucznia, przemocy wobec uczniów i nauczycieli, stosowania kar wobec uczniów i relegowania ich ze szkół, organizowania płatnych korepetycji na terenie szkół, niewłaściwego zabezpieczenia realizacji prawa do nauki uczniów ze specjalnymi potrzebami.

Nową formą zwracania się dzieci i młodzieży do Rzecznika ze swoimi problemami była droga elektroniczna. Korzystali z niej uczniowie różnych typów szkół, prosząc o pomoc w rozwiązaniu codziennych problemów pojawiających się w ich szkołach. Wykorzystując internet, uczniowie najczęściej zwracali się z pytaniami i problemami dotyczącymi oceniania w szkołach. W tym zakresie młodzież podkreślała brak dostatecznej informacji na temat kryteriów oceniania z różnych przedmiotów oraz nierespektowania przez samych pedagogów postanowień zawartych w wewnątrzszkolnych systemach oceniania.

Wszystkie sprawy z zakresu realizacji prawa do nauki zostały uszczegółowione w kilku grupach. Najliczniejszą stanowiły sprawy zawierające problemy organizacji pracy, w tym likwidacji szkół oraz placówek oświatowych.

- **Tworzenie i likwidacja szkół i placówek oświatowych**

W przeciwieństwie do ubiegłego roku, duża grupa spraw dotyczyła głównie likwidacji przedszkoli, szkół podstawowych, szkół ponadgimnazjalnych i innych placówek oświatowych oraz zjawisk towarzyszących likwidacji tych placówek tj. zapewnienia dojazdu dla dzieci ze zlikwidowanej szkoły, wprowadzania systemu dwuzmianowego, pogorszenia warunków nauki, problemów finansowych związanych z utrzymaniem placówek, opłat za przedszkole i naukę w szkołach niepublicznych, łączenia różnego typu placówek (np. szkoły podstawowej ze specjalnym ośrodkiem szkolno-wychowawczym).

Kierowane do Rzecznika sprawy wyraźnie wskazywały na tendencję do podejmowania przez władze samorządowe działań zmierzających do ograniczania wydatków na cele oświatowe. Szereg spraw dotyczyło reformowania sieci szkół, głównie w kierunku dalszego ograniczania liczby placówek oświatowych na terenach gmin i powiatów. Jak wykazywali autorzy kierowanej do Rzecznika korespondencji, działania oszczędnościowe władz samorządowych prowadziły do pogorszenia warunków nauki dzieci i młodzieży. Szczególnie niepokojące były sprawy dotyczące likwidacji małych szkół wiejskich, które wielokrotnie – jak wskazywali wnioskujący – nie są tylko miejscem nauki dzieci, ale w środowiskach wiejskich pełnią rolę integrującą małe społeczności lokalne. Na ogół likwidacje szkół wiejskich wiązały się z dużym oporem mieszkańców wsi oraz długotrwałymi konfliktami i negocjacjami władz gminnych z mieszkańcami.

Na podkreślenie zasługuje fakt wpływu zwiększonej liczby spraw dotyczących likwidacji przedszkoli i żłobków. Niestety, właśnie te placówki w pierwszej kolejności (przed szkołami) były likwidowane w celach oszczędnościowych przez władze samorządowe. Likwidacja znacznej liczby przedszkoli doprowadziła także do zróżnicowania opłat za korzystanie z nich. Poszukiwanie przez władze samorządowe rozwiązań oszczędnościowych kosztem placówek oświatowych prowadziło do zwiększania liczby uczniów w klasach, co wiązało się z ograniczaniem liczby oddziałów szkolnych, łączenia przedszkoli i szkół podstawowych w tzw. zespoły przedszkolno-szkolne czy łączenia szkół podstawowych z gimnazjami w tzw. zespoły szkolno-gimnazjalne, znacznego wydłużenia dojazdu uczniów do szkół, rezygnacji z prowadzenia klas integracyjnych, likwidacji stołówek szkolnych i rezygnacji z pracowników ochrony lub obsługi w szkołach.

Sprawy dotyczące likwidacji placówek oświatowych były zgłaszane przez rodziców uczniów, rady rodziców, samorządy uczniowskie działające przy likwidowanych szkołach, nauczycieli, uczniów oraz mieszkańców danej miejscowości.

Zagadnienie likwidacji szkół z jednej strony było w dalszym ciągu konsekwencją wprowadzanych zmian ustroju szkolnego, a tym samym stanowiło istotny element realizacji reformy edukacji będącej pochodną polityki państwa w zakresie oświaty. Z drugiej strony stanowiło konsekwencję reformy administracyjnej kraju, a przede wszystkim finansowego przejścia prowadzenia szkół przez samorządy lokalne. W tym zakresie podejmowane przez Rzecznika działania miały głównie charakter kontrolno-informujący (w niektórych sytuacjach podejmowano czynności wyjaśniające i interwencyjne na miejscu).

W sprawach dotyczących likwidacji szkół, Rzecznik dokonywał szczegółowej analizy prawnej podjętych decyzji o likwidacji (uchwała rady gminy). W sytuacji podjęcia decyzji z naruszeniem przepisów prawa wskazywał na możliwość zaskarżenia decyzji do Naczelnego Sądu Administracyjnego, podając wykładnię przepisów prawnych. W sytuacji, gdy uchwała była podjęta z zachowaniem przepisów prawa, wskazywano wnioskującym możliwości skorzystania z programów proponowanych przez MENiS (np. „Mała Szkoła”) i organizacje pozarządowe (np. Federację Inicjatyw Oświatowych) lub wyjaśniano podstawowe założenia reformy edukacji, wskazując na celowość podejmowanych przez samorządy decyzji w tym zakresie.

Niektóre ze spraw, dotyczące likwidacji placówek oświatowych, wiązały się z konfliktami pomiędzy rodzicami uczniów, uczęszczających do likwidowanych szkół a przedstawicielami władzy samorządowej. W jednym przypadku doszło do strajku okupacyjnego rodziców uczniów. Uczniowie przez pół roku uczęszczali do szkoły, która została zlikwidowana uchwałą rady gminy. Istniejący od sierpnia 2002 roku konflikt w dalszym ciągu nie został zażegnany. W tej sprawie Rzecznik podjął czynności wyjaśniające na miejscu, zapoznając się ze stanowiskiem obu skonfliktowanych grup, nakłaniając do rozstrzygnięcia uwzględniającego interes dzieci. Sprawa została zakończona pozytywnie⁸³.

Interwencje Rzecznika sprawiły, że wiele szkół nie zostało ostatecznie zlikwidowanych. Często, po szczegółowej analizie wydatków na cele oświatowe, dokonywanej przez władze samorządowe oraz dużym zaangażowaniu mieszkańców, uczniów i nauczycieli – udaje się utrzymać funkcjonowanie niektórych szkół. W miejscowościach takich powstały stowarzyszenia, które przejęły od władz samorządowych prowadzenie szkół lub innych placówek oświatowych. Dzięki takiemu rozwiązaniu, rodzice mieli większy wpływ na sprawy związane z oszczędnym gospodarowaniem środkami przeznaczanymi na funkcjonowanie szkoły.

⁸³ RPD/ZI-531/02/EB

- **Dowóz uczniów do szkół**

Kolejną kategorię stanowią sprawy dowozu dzieci do szkół. Wnioskodawcami w tych sprawach są rodzice, którzy mają problemy z dowozem dzieci do szkół lub refundowaniem przez władze gminne odpłatności za dojazdy. Rodzice skarżyli się na:

- brak odpowiedniej opieki pedagogicznej podczas przewozu dzieci z domu do szkoły,
- brak odpowiednich kwalifikacji pedagogicznych osób, które sprawowały opiekę nad dziećmi podczas przewozu (np. w autobusie),
- uniemożliwianie przez prywatnego przewoźnika zakupu biletów miesięcznych, które stanowiły podstawę zwrotu kosztów za dojazd do szkoły przez gminę,
- niekorzystne dla dzieci rozkłady jazdy autobusów,
- brak odpowiednio zabezpieczonych miejsc postojowych dla uczniów oczekujących na autobusy szkolne (szczególnie trudne warunki w okresie zimy),
- brak zajęć świetlicowych, organizowanych dla dzieci oczekujących na autobusy szkolne,
- brak stołówek czy możliwości organizowania przez szkoły dożywiania dla dzieci, dojeżdżających do szkół.

Wiele spraw skierowali do Rzecznika rodzice dzieci niepełnosprawnych (z niepełnosprawnością ruchową, intelektualną, przewlekłymi chorobami), którzy akcentowali brak prawidłowej opieki ze strony pedagogów. Ze względu na poziom opieki sprawowanej przez pedagogów, rodzice uczniów niepełnosprawnych są zmuszeni sami dowozić swoje dzieci do placówek oświatowych, niejednokrotnie ponosząc znacznie wyższe koszty dowozu, niż wysokość kwot refundowanych za dowóz przez władze samorządowe.

Ponadto, rodzice dzieci niepełnosprawnych, w przesłanej do Rzecznika korespondencji, wyrażali swój zdecydowany sprzeciw wobec rozwiązań prawnych ograniczających im wybór placówki oświatowej dla własnego dziecka. W myśl aktualnie obowiązujących przepisów, wybór placówki oświatowej zdeterminowany jest bowiem możliwością uzyskania refundacji kosztów dowozu dziecka do tej placówki od władz gminnych, a nie wysokim poziomem nauczania i sprawowanej opieki nad uczniami niepełnosprawnymi, gwarantowanej przez placówkę oświatową. O wyborze zatem decydują względy finansowe, a nie rodzice, którzy chcieliby umieścić własne dziecko w placówce zapewniającej najwyższy poziom zaspakajania specjalnych potrzeb ich dziecka.

W sprawach dotyczących zapewnienia przez władze gminy dojazdu uczniom do szkół, Rzecznik występował do władz samorządowych o informacje i uregulowanie występujących w tym zakresie nieprawidłowości zgodnie z obowiązującymi przepisami. Reakcja władz samorządowych na wystąpienia Rzecznika Praw Dziecka była pozytywna, a w jej wyniku występujące nieprawidłowości usuwane.

Pomimo wpływającej korespondencji, sygnalizującej w dalszym ciągu problemy w prawidłowym zabezpieczeniu dojazdu uczniów do szkół, rysuje się wyraźna tendencja do poprawy realizacji tego prawa uczniów, wynikającego z przepisów oświatowych. Działania podejmowane przez władze lokalne mają coraz częściej charakter doskonalenia wcześniej przyjętych rozwiązań w tym zakresie.

Gorzej wygląda sytuacja z prawidłowym zapewnieniem dojazdu dzieciom niepełnosprawnym do szkół. Opisywana przez rodziców tych dzieci sytuacja „przymusowego wyboru” placówki oświatowej dla własnego dziecka – jest ograniczaniem ich prawa wyboru i decydowania o przyszłości własnego dziecka.

- **Bezpieczeństwo uczniów w drodze do szkoły**

Następną grupę spraw stanowiły skargi uczniów i rodziców na niebezpieczną **drogę uczniów do szkoły**, wynikającą z nieprawidłowych rozwiązań architektonicznych, niebezpiecznych skrzyżowań, braku przejść dla pieszych.

W miastach problem ten dotyczył zapewnienia uczniom bezpiecznych przejść dla pieszych przez ruchliwe jezdnie.

W środowiskach wiejskich problem bezpiecznej drogi do szkoły dotyczył miejsc, gdzie uczniowie idąc do szkoły przemieszczali się bezpośrednio po drogach z powodu braku poboczy lub chodników dla pieszych, narażając tym samym własne zdrowie i życie.

W sprawach tych Rzecznik występował o informacje, wyjaśnienia i podjęcie działań do Zarządów Dróg Publicznych oraz władz samorządowych. We wszystkich zgłoszonych sprawach zostały podjęte działania na rzecz bezpiecznego poruszania się dzieci po drogach.

- **Sposoby oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów**

Duża grupa spraw dotyczyła problemów w ocenianiu, klasyfikowaniu i promowaniu uczniów różnego typu szkół. Wprowadzone do szkół i placówek oświatowych systemy wewnątrzszkolnego oceniania w dalszym ciągu wzbudzały wśród rodziców i uczniów szereg

wątpliwości. Problemy sygnalizowane w korespondencji dotyczyły głównie realizowania przepisów rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 21 marca 2001 roku w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych⁸⁴ w zakresie informowania o wymaganiach edukacyjnych i sposobach sprawdzania osiągnięć edukacyjnych uczniów, procedur stosowanych przy ocenianiu zachowania ucznia, możliwości odwołania się od oceny z przedmiotu i zachowania, informowania rodziców ucznia o przewidywanych ocenach klasyfikacyjnych przed końcowym posiedzeniem rady pedagogicznej, rozbieżności pojawiających się pomiędzy teoretycznie opracowanym systemem oceniania a jego praktyczną realizacją, wprowadzania nowych systemów oceniania (np. systemu punktowego).

Z przesyłanej korespondencji wynikało, że szkoły skorzystały z możliwości stworzenia nowych (odmiennych od dotychczasowych) systemów oceniania uczniów. Systemy te w sposób niewystarczający zostały zaprezentowane rodzicom i uczniom. Rodzice i uczniowie nie rozumieją nowych systemów oceniania, mają liczne pytania wskazujące na brak wiedzy w tym zakresie. Niektórzy rodzice dopiero pod koniec semestru lub roku szkolnego „odkrywają”, że ich dzieci oceniane są w inny niż dotychczas sposób. W jednej z badanych spraw niepoinformowanie rodziców ucznia o wewnątrzszkolnym systemie oceniania na początku roku szkolnego stało się podstawą do zakwestionowania oceny wystawionej uczniowi przez wychowawcę klasy. Rodzice ucznia wykazali, że szkoła nie poinformowała ich o nowym sposobie oceniania zachowania uczniów (fakt ten nie został udokumentowany przez szkołę) i na tej podstawie zażądali zmiany oceny z zachowania swego syna.

W grupie tej większość spraw dotyczyła wystawiania ocen z zachowania oraz braku trybu odwoławczego od takiej oceny. W myśl powyższego rozporządzenia, ocena z zachowania ucznia wystawiona przez wychowawcę klasy jest ostateczna. Rodzice uczniów występujący do Rzecznika uważali, że wychowawcy arbitralnie dokonywali oceny zachowania uczniów, zwracali uwagę na zbyt ogólnikowe lub nieprzystające do rzeczywistości kryteria oceny z zachowania oraz brak możliwości odwołania się od tej oceny. Problemy takie nie występowały natomiast przy ocenianiu przedmiotowym.

Duża grupa spraw dotyczyła także praktycznej realizacji wewnątrzszkolnych systemów oceniania przez nauczycieli. Mimo opracowanych i wdrożonych systemów, niektórzy nauczyciele nie stosowali ich w praktyce. Taki stan rzeczy wpływał na duże rozbieżności w

⁸⁴ Dz. U. z 2001 r. Nr 29, poz. 323 ze zm.

ocenianiu uczniów przez różnych nauczycieli na terenie jednej placówki oświatowej. Rodziło to także duże problemy i konflikty w kontaktach nauczyciela z uczniami, którzy nie rozumieli dlaczego nauczyciel nie stosuje zapisów zawartych w wewnątrzszkolnym systemie oceniania. Nowym problemem było ocenianie z przedmiotu wychowanie fizyczne. Uczniowie, którzy napisali w tej sprawie do Rzecznika, uważali, że bez względu na włożony w ćwiczenia sportowe wysiłek fizyczny, nie mogli uzyskać dobrych ocen z tego przedmiotu, ponieważ ich warunki fizyczne na to nie pozwalały. Uczniowie twierdzili, że byli oceniani jedynie za wyniki sportowe, które odbiegały w znacznym stopniu od przyjętych dla danego wieku norm. Przy wystawianiu oceny nie brano natomiast pod uwagę ich zaangażowania. Powyższy problem będzie w najbliższym czasie przedmiotem analizy Rzecznika Praw Dziecka.

W sprawach dotyczących oceniania, klasyfikowania i promowania, Rzecznik występował o wyjaśnienia do dyrektorów szkół lub o przeprowadzenie postępowania wyjaśniającego do właściwych kuratorów oświaty. Uzyskiwane odpowiedzi świadczą o rzetelnie prowadzonych postępowaniach wyjaśniających, ale wskazują na odmienne interpretacje przepisów w/w rozporządzenia. Pomocne dla nauczycieli i rodziców byłoby tworzenie wykładni przytoczonych przepisów przez prawników zatrudnionych w kuratoriach oświaty oraz Ministerstwie Edukacji Narodowej i Sportu.

Prowadzone przez kuratorów oświaty postępowania wykazują także na szereg nieprawidłowości w sporządzanych przez szkoły wewnątrzszkolnych systemach oceniania oraz brak konsekwencji nauczycieli w ich realizacji. W celu poprawy stosowania szkolnych systemów oceniania przez nauczycieli, istnieje konieczność uwzględniania tego obszaru przy ocenie pracy nauczycieli szkół.

Nową, liczną grupę stanowiły sprawy związane z przebiegiem i unieważnianiem egzaminów gimnazjalnych przez okręgowe komisje egzaminacyjne. Wiele z nich dotyczyło ingerowania nauczycieli w prace uczniów, braku samodzielności uczniów przy pisaniu prac (korzystania z dodatkowych materiałów) oraz równego dostępu uczniów zdających w dodatkowych terminach do szkół ponadgimnazjalnych. Autorami korespondencji byli rodzice oraz dyrektorzy szkół. W powyższych sprawach Rzecznik występował do Ministra Edukacji Narodowej i Sportu oraz do okręgowych komisji egzaminacyjnych.

Dzięki podjętym interwencjom termin składania dokumentów do szkół średnich został wydłużony do 30 czerwca 2003 roku. Ponadto, kuratorzy oświaty zabezpieczyli rezerwę miejsc w szkołach ponadgimnazjalnych dla uczniów zdających w dodatkowym terminie.

- **Relegowanie uczniów ze szkół, stosowanie kar wobec uczniów**

Kolejna grupa spraw to skargi rodziców dotyczące skreślenia uczniów z listy oraz przenoszenia do równoległej klasy lub innej szkoły. Skreślanie dzieci z listy uczniów dotyczyło wszystkich rodzajów szkół. Zarzuty rodziców dotyczyły głównie niewyrażenia zgody na określenie zachowania ich dzieci jako nagannego, a tym samym kwalifikującego ich do usunięcia ze szkoły. We wszystkich sprawach rodzice odwoływali się od decyzji dyrektora szkoły do właściwych kuratorów oświaty.

Ponadto, rodzice skarżyli się na niestosowanie przez pedagogów gradacji w stosowaniu kar wobec uczniów. Jak wskazuje przekazana korespondencja, wielokrotnie pierwszą i jedyną karą udzielaną uczniowi było przeniesienie do innej klasy lub skierowanie wniosku do kuratora oświaty o przeniesienie ucznia do innej szkoły. Zdaniem rodziców, pedagodzy nie korzystali z możliwości zastosowania innych (łagodniejszych) kar wobec uczniów, aby wcześniej przeciwdziałać wystąpieniu poważniejszych nagannych zachowań. Rodzice, charakteryzując w przesyłanej korespondencji stosowane przez szkoły systemy kar i nagród, wskazywali, że w sytuacjach dokonania poważnego wykroczenia przez ucznia – szkoły nie podejmowały działań zmierzających do zdiagnozowania przyczyny nagannego zachowania ucznia i udzielenia mu pomocy. Zdecydowanie przeważały działania szkoły, mające na celu zdyscyplinowanie ucznia, ukaranie go lub przeniesienie do innej szkoły, a nie udzielenie mu pomocy.

Oprócz wymienionych kar nakładanych na uczniów, stosowano także „zawieszenie w prawach ucznia”. Stosowaniu tej kary przez dyrektorów szkół towarzyszyło poważne naruszenie praw ucznia, w szczególności wtedy, gdy realizacja kary wiązała się z zakazem uczęszczania na zajęcia lekcyjne.

W omówionych sprawach Rzecznik występował do właściwego kuratora oświaty o przeprowadzenie postępowania wyjaśniającego, w zakresie zgodności podjętych przez dyrektorów decyzji o skreśleniach z listy uczniów, przeniesieniach do innej szkoły, zawieszeniach w prawach ucznia z obowiązującym prawem oświatowym.

Postępowania prowadzone przez pracowników kuratoriów, w związku z wnioskami o przeniesienie uczniów do innych szkół, wskazywały na małą zasadność powyższych decyzji, wnioski zaś były oddalane.

W kilku badanych sprawach – decyzje o skreśleniu zostały uchylone jako podjęte z naruszeniem przepisów prawa, w jednej ze spraw matka ucznia wystąpiła do NSA ze skargą

na decyzję kuratora oświaty, utrzymującą w mocy decyzję dyrektora szkoły o skreśleniu – skarga została oddalona.

- **Realizacja obowiązku szkolnego**

W 2003 roku dużą grupę stanowiły sprawy z zakresu realizacji obowiązku szkolnego oraz realizowania obowiązku w formie nauczania indywidualnego i zajęć rewalidacyjno-wychowawczych. Do grupy tej zakwalifikowano także sprawy dotyczące realizacji orzeczeń poradni psychologiczno-pedagogicznych w zakresie kształcenia specjalnego.

Problemy poruszane w korespondencji dotyczyły realizacji zapisów ustawowych z zakresu nauczania indywidualnego od momentu wyrażenia zgody przez dyrektora szkoły, poprzez organizację nauki (liczba godzin) do odpłatności za kształcenie w tych formach oraz tryb odwoławczy (odwołanie się od decyzji dyrektora).

Rodzice dzieci skarżyli się na realizację orzeczeń poradni psychologiczno-pedagogicznych o nauczaniu indywidualnym przez szkoły i władze samorządowe. Korespondencja w powyższych sprawach wskazywała na niepokojące zjawisko nieliczenia się z interesem dziecka, w sytuacji braku środków finansowych na organizację nauczania indywidualnego. Zjawisko to było szczególnie niepokojące w przypadkach, gdy stan zdrowia dziecka uniemożliwiał lub utrudniał mu uczęszczanie do szkoły, a tym samym realizację obowiązku szkolnego lub obowiązku nauki. W sprawach tych można było zaobserwować wyraźną tendencję do ograniczania liczby godzin nauczania indywidualnego, celem zmniejszenia kosztów, które pochłania ta forma nauczania lub odraczania momentu rozpoczęcia realizacji nauczania indywidualnego w domu rodzinnym dziecka. Wydłużające się okresy oczekiwania wpływały na okresowe ograniczanie możliwości realizacji obowiązku nauki, a w konsekwencji prowadziły do nieklasyfikowania niepełnosprawnego ucznia.

W jednej z badanych spraw rodzice ucznia występowali trzeci rok o zwiększenie liczby godzin nauczania swojemu dziecku, uzasadniając ten fakt znacznymi postępami w nauce chorego dziecka. Niestety starosta powiatu konsekwentnie odmawiał rodzicom zwiększenia liczby godzin nauczania, argumentując to brakiem środków finansowych.

W sygnalizowanych sprawach zauważany był fakt wywierania nacisku przez władze samorządowe, będące organami prowadzącymi szkół i placówek oświatowych, a tym samym dysponentami środków finansowych na orzecznictwo poradni psychologiczno-pedagogicznych.

Orzekanie o potrzebie kształcenia specjalnego lub indywidualnego pozostaje w ścisłym związku z planowaniem wydatkowania środków finansowych na realizację wydawanych przez poradnię orzeczeń. Władze samorządowe, na których spoczywa obowiązek organizacji nauczania indywidualnego i specjalnego są zainteresowane jak najmniejszą liczbą wydawanych przez poradnię orzeczeń o potrzebie nauczania indywidualnego i specjalnego. Rzecznik Praw Dziecka szczegółowo badał podstawy prawne i merytoryczne podejmowanych w tym zakresie decyzji. Podejmowane były także interwencje wyjazdowe w sytuacjach łamania prawa dziecka do nauki przez władze samorządowe.

Innym problemem sygnalizowanym w przesyłanej korespondencji, szczególnie przez rodziców uczniów niepełnosprawnych oraz samych uczniów, był problem interpretacji zapisów prawnych rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 29 stycznia 2003 roku w sprawie sposobu i trybu organizowania indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży⁸⁵ dotyczący ograniczania miejsc, w których istnieje możliwość realizowania nauczania indywidualnego. Zgodnie z zapisami w/w rozporządzenia, zajęcia w ramach indywidualnego nauczania winny być realizowane w miejscu pobytu ucznia, w szczególności zaś w domu rodzinnym, specjalnym ośrodku szkolno-wychowawczym lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Zapis taki ograniczył liczbę miejsc, gdzie może być realizowane nauczanie indywidualne, pomijając szkołę jako miejsce realizacji nauczania indywidualnego. Rodzice dzieci niepełnosprawnych w przesyłanej korespondencji twierdzili, że niektóre szkoły – realizując orzeczenia poradni o nauczaniu indywidualnym – interpretowały przepisy na swoją korzyść, sygnalizując rodzicom, że miejscem realizacji obowiązku szkolnego winien być dom ucznia, a nie szkoła. Postawa dyrektorów szkół i nauczycieli, mająca na celu „pozbycie się” ucznia ze specjalnymi potrzebami, budziła duży sprzeciw rodziców i uczniów, czemu dawali wyraz w przesyłanej do Rzecznika korespondencji. W dniu 17 marca 2003 roku Rzecznik skierował w tej sprawie wystąpienie do Ministra Edukacji i Sportu o zmianę przepisów w/w rozporządzenia, wskazując na łamanie zasady wyrównywania szans edukacyjnych dzieci, których stan zdrowia uniemożliwia lub utrudnia uczęszczanie do szkoły i ograniczanie ich prawa do nauki.

Kolejnym zagadnieniem poruszonym w korespondencji było zapewnianie przez władze samorządowe możliwości kontynuowania nauki przez uczniów niepełnosprawnych w gimnazjach i szkołach średnich. Liczba spraw w tym zakresie zwiększyła się znacząco od ubiegłego roku. Problem ten występuje w szczególności w tych miejscowościach, w których

⁸⁵ Dz. U. z 2003 r. nr 23, poz.193

nie funkcjonują gimnazja integracyjne oraz szkoły średnie integracyjne. Wyraźnie zauważalny jest niewystarczający postęp w zakresie tworzenia szkolnictwa integracyjnego na poziomie gimnazjalnym i średnim. Władze samorządowe niejednokrotnie mają duże problemy w realizacji orzeczeń o kształceniu specjalnym, ze względu na brak dostatecznej liczby miejsc w placówkach oświatowych specjalnych lub oddziałach integracyjnych. Jak wskazują rodzice, również oferta kierowana do uczniów ze specjalnymi potrzebami w zakresie szkolnictwa średniego, w tym zawodowego, była mało atrakcyjna.

Jednym z przykładów, iż szkolnictwo średnie nie jest odpowiednio przygotowane do pracy z uczniem niepełnosprawnym, był problem braku regulacji prawnych w zakresie zatrudniania w szkołach ponadpodstwowym (w tym w oddziałach integracyjnych) tzw. nauczycieli wspomagających. Dzięki korespondencji uczennicy, która opisała powyższy problem, Rzecznik wystąpił do Ministra Edukacji Narodowej i Sportu o podjęcie działań zmierzających do prawnego uregulowania opisanego problemu.

We wszystkich sprawach dotyczących nieprawidłowości w realizacji obowiązku szkolnego i nauki Rzecznik podejmował korespondencję z władzami samorządowymi, odpowiedzialnymi za realizację orzeczeń o kształceniu specjalnym. Podejmowane interwencje w większości przypadków przynosiły pozytywne efekty.

Niestety zdarzały się przypadki długotrwałego łamania prawa ucznia do nauki przez władze samorządowe. W jednej ze spraw, rodzice ucznia niepełnosprawnego, zanim napisali do Rzecznika, od kilku miesięcy starali się o umieszczenie niepełnosprawnego syna, zgodnie z orzeczeniem poradni, w placówce dostosowanej do jego możliwości intelektualnych i fizycznych. Niestety na wszystkie prośby rodziców prezydent miasta odpowiadał, iż aktualnie w jedynej tego typu placówce na terenie powiatu brakuje miejsc i trzeba na nie dłużej oczekiwać. Niepełnosprawny chłopiec od pół roku przebywa w domu rodzinnym nie realizując obowiązku szkolnego. Rzecznik podjął w powyższej sprawie korespondencję z wojewodą. Sprawa jest w toku.

- **Organizacja pracy szkół i placówek oświatowych**

Kolejna grupa problemów dotyczy organizacji pracy szkół i placówek oświatowych. Do tej kategorii spraw zakwalifikowano skargi uczniów, rodziców, nauczycieli oraz organizacji społecznych.

Przedmiotem skarg były:

- dwuzmianowość zajęć szkolnych,

- skracanie przerw międzylekcyjnych,
- wydłużanie się czasu pobytu uczniów w szkole (z różnych powodów),
- „przeładowanie” programów nauczania,
- nieuwzględnianie zdania uczniów przy wyborze opiekuna samorządu szkolnego i wychowawcy klasy,
- dodatkowe opłaty wprowadzane przez dyrektorów szkół (np. za świadectwo, zakup papieru, remont kserokopiarki, za warsztaty szkolne, za paczki świąteczne itp.),
- duża liczba podręczników do jednego przedmiotu oraz wysokie koszty ich zakupu,
- wyposażenie szkół i placówek oświatowych w komputery, możliwość korzystania uczniów z internetu w pracowni komputerowej, uregulowania wewnętrzne szkoły (regulaminy) dotyczące dostępu i korzystania z internetu,
- organizacja dożywiania uczniów w szkole,
- likwidacja stołówek szkolnych,
- niejasność i nieprecyzyjność zapisów w statutach i regulaminach obowiązujących w szkołach, rozbieżności pomiędzy zapisami statutowymi a ich realizacją praktyczną,
- odmowa wydania legitymacji szkolnej,
- ustalanie niekorzystnych terminów olimpiad i konkursów przedmiotowych, np. w czasie ferii zimowych,
- procedury powoływania rzeczników praw ucznia w szkołach,
- nieprawidłowości w przeprowadzaniu konkursów i olimpiad przedmiotowych,
- palenie papierosów przez nauczycieli na terenie szkół,
- wstrzymywanie wydawania świadectw uczniom lub uzależnianie wydania świadectwa od opłat na fundusz rady rodziców.

Sprawy te wiązały się z ograniczaniem praw uczniów zawartych w przepisach oświatowych i samorządowych tj. prawo do wyboru nauczyciela pełniącego rolę opiekuna samorządu, pomocy materialnej, zaspakajania własnych zainteresowań oraz prawa do organizacji życia szkolnego. Problemy charakteryzowane w korespondencji wskazywały na potrzebę stałego upowszechniania praw uczniów wśród nauczycieli i pedagogów. Znajomość praw uczniów jest w dalszym ciągu niedostateczna.

W sprawach powyższych Rzecznik występował o informacje i wyjaśnienia do dyrektorów szkół oraz o przeprowadzenie postępowań wyjaśniających do właściwych kuratorów oświaty. Wielokrotnie informowano zainteresowanych o obowiązujących przepisach i trybie odwołania od decyzji dyrektora.

- **Nabór uczniów do szkół, tworzenie klas uprzywilejowanych**

Wśród spraw dotyczących przestrzegania prawa dziecka do nauki dużą grupę stanowiły skargi rodziców na kryteria naboru uczniów do różnego typu szkół, dobór dzieci do klas (tworzenie tzw. klas uprzywilejowanych) oraz nostryfikację świadectw uczniów uczęszczających do szkół poza granicami kraju.

Problemy zawarte w korespondencji dotyczącej przyjęć uczniów do szkół, to głównie:

- niejasne kryteria naboru do szkół,
- organizacja przez szkoły dodatkowych odpłatnych zajęć przed egzaminami wstępnymi,
- rozbieżności pomiędzy uregulowaniami statutowymi a praktyczną realizacją tych zapisów w zakresie naboru do szkół (szkoły prywatne),
- dyskryminacyjne kryteria naboru do przedszkoli, szkół podstawowych i gimnazjów niepublicznych (np. dyskryminowanie dzieci niepełnosprawnych),

Poważny problem stanowi tworzenie klas uprzywilejowanych tzn. takich, w których uczą się dzieci rodziców, posiadających odpowiedni status społeczny, piastujących wysokie stanowiska, będących osobami o wysokich dochodach. Rodzice tacy oczekują od szkoły wyręczenia ich w podstawowych sprawach dotyczących nauki, wychowania dzieci, a przede wszystkim odpowiedniego przygotowania ich do przyszłego życia. Klasy takie mają najlepszych nauczycieli (często dzieci nauczycieli uczęszczają także do takich klas), najlepsze godziny rozpoczęcia i zakończenia zajęć, mają organizowane dodatkowe odpłatne zajęcia pozalekcyjne. W jednej z badanych spraw rodzice uczniów skarżyli się na celowy dobór uczniów do klas, uważali, że nauczyciele traktują lepiej dzieci bogatych rodziców niż biednych, zarzucali pedagogom, iż czerpią dodatkowe korzyści finansowe z udzielanych korepetycji swoim uczniom. Także w zakresie przyjmowanych rozwiązań organizacyjnych przez szkoły, jak twierdzili rodzice, występowały elementy dyskryminujące dzieci z rodzin ubogich. Jeden z rodziców wskazał na problem wyjazdów integracyjnych uczniów, na które to wyjazdy nie stać niektórych rodziców. Wyjazdy te mimo tego, że nie uczestniczą w nich wszyscy uczniowie z klasy, są organizowane – przecząc niejako głównemu celowi ich organizacji tj. integracji całej klasy. Zdaniem rodzica, integrują się dzieci bogate, zaś dzieci biedne zostają na marginesie klasy.

Bardzo poważnym problemem, sygnalizowanym przez rodziców przedszkolaków i uczniów szkół podstawowych (niepublicznych) są opracowywane przez placówki oświatowe dyskryminacyjne kryteria naboru dzieci.

We wszystkich wymienionych sprawach Rzecznik występował o przeprowadzenie postępowań wyjaśniających przez właściwych kuratorów oświaty. Podejmowane przez kuratoria interwencje przynoszą rozwiązania zgodne z interesem dziecka.

- **Problemy wychowawcze**

Duża grupa spraw dotyczyła problemów wychowawczych w szkołach i placówkach oświatowych. Były to problemy związane ze złym traktowaniem uczniów przez nauczycieli, polegające na: ośmieszaniu, krzyczeniu, posługiwaniu się wyzwiskami w stosunku do uczniów, ujawnianiu osobistych informacji o uczniu, pozostawianiu uczniów bez opieki, przeciwstawianiu sobie uczniów, znęcaniu się nad uczniami. Do tej grupy zakwalifikowano także sprawy związane ze złym traktowaniem obejmującym przemoc pomiędzy uczniami (tzw. przemoc rówieśnicza). Często zachowania uczniów nosiły znamiona przejawów „drugiego życia”, charakteryzujących się wykorzystywaniem i szykanowaniem młodszych uczniów.

W tej grupie spraw znalazły się także problemy dotyczące złego traktowania rodziców uczniów przez nauczycieli, polegające np. na odmowie współpracy z rodzicami ucznia, krytykowaniu metod i sposobów postępowania z dzieckiem, nieujawniania informacji o dziecku, ujawnianiu publicznie kompromitujących informacji o dziecku i rodzinie celem ośmieszenia czy poniżenia rodziców ucznia wobec innych rodziców itp. Nauczyciele w sytuacjach nadzwyczajnych składali także wnioski do sądów rodzinnych o wgląd w sytuację opiekuńczo-wychowawczą dziecka w rodzinie.

Do grupy tej zaliczono także sprawy dotyczące skarg na brak kwalifikacji nauczycieli, mających wpływ na poziom realizowanego procesu nauczania (w tym realizację praw uczniów) oraz sprawy związane z odpowiedzialnością dyscyplinarną nauczycieli, które wiążą się z uchybieniami godności zawodu nauczyciela lub niewywiązywaniem się z obowiązków wynikających z kodeksu pracy i przepisów o bezpieczeństwie i higienie pracy.

Wskazane powyżej sprawy dotyczyły relacji uczeń – uczeń, relacji nauczyciel – uczeń i relacji nauczyciel – rodzic. Problemy charakteryzowane w relacjach uczeń – uczeń, wnoszone były głównie przez rodziców uczniów poszkodowanych na terenie szkoły. We wszystkich tych sprawach rodzice oburzeni byli brakiem reakcji szkoły na występującą na jej terenie agresję (karanie uczniów agresywnych) oraz na brak pomocy dzieciom, które doznały agresji. Jak wynikało z przekazanych do Rzecznika spraw, nauczyciele wielokrotnie mieli świadomość istniejących zagrożeń, nie podejmowali jednak działań o charakterze profilaktycznym. Problemy poruszane w korespondencji wyraźnie wskazują na brak praktycznych rozwiązań w zakresie przeciwdziałania występującej w szkołach przemocy. W działaniach podejmowanych przez szkoły obok już wymienionych, pojawiła się

tendencja do zgłaszania spraw z udziałem uczniów do sądów (wydziały spraw rodzinnych i nieletnich). Jak wskazuje korespondencja, wielokrotnie takie interwencje są nieuzasadnione, wręcz wyolbrzymione w stosunku do popełnionego przez ucznia wykroczenia. Często rozwiązanie problemów, które leżały u podstaw do tych zgłoszeń, było możliwe na terenie szkoły - przez pedagogów bez udziału funkcjonariuszy policji (przesłuchujących i zabezpieczających dowody) oraz sędziego rodzinnego. Stres związany z postępowaniem przygotowawczym, a następnie sądowym oraz duża stygmatyzacja społeczna sprawcy wybryku może przynieść efekt odwrotny, powodując iż poczuje się on odsunięty na margines klasy i życia szkoły.

W tych sprawach Rzecznik zwracał się do dyrektorów szkół oraz właściwych kuratorów oświaty o informacje, wyjaśnienia i podjęcie działań w zakresie kompetencji (przeprowadzenie postępowania wyjaśniającego). Rzecznik postulował opracowywanie programów pomocowych dla dzieci uszkodzonych oraz badanie przyczyn agresji i udzielenie pomocy dzieciom agresywnym. Rzecznik informował rodziców o przysługujących im uprawnieniach w zakresie ubiegania się o odszkodowanie oraz wskazywał na możliwość wniesienia sprawy do sądu.

- **Zespół nadpobudliwości psychoruchowej**

Nietypowe wśród omawianych, są sprawy skierowane przez rodziców dzieci z ADHD tj. zespołem nadpobudliwości psychoruchowej. Liczba spraw wpływających do Rzecznika dotyczących tej grupy dzieci od dwóch lat znacząco wzrasta. Dzieci nadpobudliwe stosują przemoc wobec innych dzieci, zagrażając bezpieczeństwu innych uczniów. Często dokonują czynów o charakterze karalnym tj. podpalenia, pobicia, itp. Rodzice dzieci nadpobudliwych, w dalszym ciągu, skarżą się na brak wiedzy pedagogów o przyczynach choroby ich dzieci oraz brak umiejętności postępowania z takimi dziećmi. Jak wynika z kierowanej korespondencji, występują trudności w zakresie dostosowywania metod i form realizowanego procesu nauczania do typu zaburzeń występujących u uczniów nadpobudliwych. Efektem tego jest zwiększone nasilenie objawów zespołu nadpobudliwości w szkole w postaci zaburzeń koncentracji uwagi, nadmiernej aktywności ruchowej, dużej impulsywności dziecka, niszczenia rzeczy, używania wulgaryzmów itp. Dzieci z ADHD to uczniowie nielubiani przez nauczycieli i rodziców innych uczniów, wymagający więcej uwagi i aktywności ze strony nauczyciela. Reakcja szkół na zachowania tych dzieci była na ogół bardzo negatywna. Podejmowano działania mające na celu jak najszybsze pozbycie się dziecka (zgoda na nauczanie indywidualne, wnioski do sądu rodzinnego o umieszczenie dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej lub resocjalizacyjnej, przeniesienie do innej szkoły, wpłynięcie na rodzica, aby przeniósł dziecko do innej szkoły). Rodzice dzieci nadpobudliwych posądzeni byli o brak umiejętności wychowawczych. Wielu z nich, walcząc o prawo własnego dziecka do nauki, popadało w konflikty z nauczycielami i dyrektorami szkół. W sprawach tych Rzecznik podejmował rolę negocjatora pomiędzy rodzicem a szkołą.

W omawianych sprawach zwracano się do szkół o opracowanie indywidualnych programów pracy z konkretnym uczniem oraz nawiązanie współpracy z rodzicami w kierunku udzielenia dziecku pomocy dostosowanej do jego potrzeb. Następnie na bieżąco Rzecznik monitorował realizację opracowanych programów. We wszystkich sprawach, które dotyczyły problemów dzieci z ADHD w szkole, Rzecznik występował do właściwych kuratorów oświaty o przeprowadzanie postępowań wyjaśniających w tych sprawach oraz o zobowiązanie dyrektorów szkół do podjęcia współpracy z rodzicami uczniów a także o przeprowadzanie w formie szkoleń dla nauczycieli i dyrektorów szkół problematyki pracy z uczniem nadpobudliwym. W porównaniu do roku ubiegłego, nastąpiła wyraźna zmiana nastawienia wizytatorów kuratoriów do tej grupy uczniów i ich rodziców. Praktycznie we wszystkich kierowanych sprawach podejmowane były przez wizytatorów działania mające na celu udzielenie uczniowi i jego rodzicom pomocy. Kuratoria oświaty pozytywnie zareagowały na apel Rzecznika o szkolenie nauczycieli w zakresie pracy z dzieckiem nadpobudliwym psychoruchowo. Jak wynika z korespondencji, coraz częściej to właśnie nauczyciele stają się w szkołach osobami występującymi o prawa dzieci z ADHD, głównie w konfliktach z rodzicami uczniów, doznającymi przemocy ze strony dzieci nadpobudliwych.

Rzecznik zaniepokojony jest jednak skargami rodziców dzieci z ADHD, pochodzących ze wsi i małych miast. Wiedza rodziców piszących o problemach swoich dzieci jest niewielka, wielu z nich nie wie, gdzie udać się po pomoc, nie wie jak postępować z własnym dzieckiem. Duża odległość od ośrodków naukowych i medycznych, w dalszym ciągu, uniemożliwia prawidłowe zdiagnozowanie dziecka oraz podjęcie systematycznego leczenia. W takich przypadkach najlepszym doradcą rodzica powinien być wychowawca przedszkola lub nauczyciel. Niestety w małych ośrodkach brak wiedzy i przygotowania nauczycieli w zakresie pracy z dziećmi nadpobudliwymi stanowi źródło łamania ich praw. Najbardziej drastyczne przypadki to te, w których szkoła występuje z wnioskiem do sądu rodzinnego o ograniczenie władzy rodzicielskiej rodzicom i umieszczenie dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Brak wiedzy sędziów orzekających w takich sprawach doprowadza do realizacji takich postanowień.

- **Przemoc wobec uczniów**

Innymi przykładami złego traktowania dzieci w szkole były sprawy dotyczące problemów wychowawczych w relacji nauczyciel – uczeń, w postaci np. poniżania uczniów, stawiania zbyt wysokich wymagań, ublizania, poszturchiwania, rzucania nieprawdziwych oskarżeń (np. o kradzież), ujawniania informacji osobistych o uczniu (np. jego zaburzeniach, poziomie intelektualnym) i jego rodzicach, narażania na przeziębienia lub wypadki, namawiania do spożywania alkoholu, uderzania, kopania, zmuszania do wysiłku fizycznego ponad siły dziecka, nakazywania wykonywania niebezpiecznych ćwiczeń fizycznych, niebezpiecznych prac porządkowych, bicia.

We wszystkich tych sprawach prowadzone były postępowania wyjaśniające, polegające na występowaniu o informacje i wyjaśnienia do dyrektorów szkół, kuratoriów oświaty, prokuratur rejonowych oraz do sądów. W sytuacjach podjęcia sprawy przez wymiar sprawiedliwości, Rzecznik monitorował ją do momentu wydania ostatecznego orzeczenia. W sytuacjach, gdy zachowania nauczycieli wskazywały na naruszanie godności osobistej uczniów, Rzecznik wnioskował o przeprowadzenie postępowania wyjaśniającego przez rzecznika dyscyplinarnego dla nauczycieli.

Na podkreślenie zasługuje fakt, iż w stosunku do roku ubiegłego liczba spraw związanych ze stosowaniem przemocy przez nauczycieli wobec uczniów zwiększyła się. Najczęściej wymienianymi w korespondencji sprawcami przemocy byli dyrektorzy szkół oraz nauczyciele wychowania fizycznego. Niepokojące są także opisy stosowania przez nauczycieli presji psychicznej doprowadzającej wrażliwych uczniów do załamania nerwowego, wymagającego niejednokrotnie długotrwałego leczenia psychiatrycznego i terapii psychologicznej.

W sprawach, gdzie występowała przemoc fizyczna, Rzecznik podejmował interwencje wyjazdowe. Reakcja kuratorów oświaty i organów prowadzących placówki oświatowe na kierowaną przez Rzecznika korespondencję związaną z przemocą stosowaną przez pedagogów była w dalszym ciągu zbyt łagodna. Zdecydowanie sprawniej w sprawach tych reagowały właściwe prokuratury rejonowe.

Niewielką grupę stanowiły sprawy dotyczące reakcji nauczycieli na przejawy podkultury młodzieżowej tj. farbowanie włosów przez młodzież, nietypowy ubiór, długie włosy itd. W sprawach tych zwracali się ze swoimi problemami sami uczniowie. Byli to uczniowie szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. W jednym przypadku ze skargą na nauczycieli zwrócili się rodzice ucznia. Jak wynika z korespondencji reakcje nauczycieli na tego typu zachowania młodzieży, były negatywne, np. w postaci ośmieszania uczniów inaczej ubranych i uczesanych, określania ich różnymi epitetami, poniżania przed innymi uczniami itd. Interwencje Rzecznika w powyższych sprawach kierowane były do dyrektorów szkół i przynosiły pozytywne rezultaty.

Do grupy spraw związanych z przemocą w szkole zakwalifikowano również zgłoszenia związane z odpowiedzialnością dyscyplinarną nauczycieli oraz posiadaniem odpowiednich kwalifikacji zawodowych. W grupie tej znalazły się sprawy poruszające problemy nadużywania alkoholu przez nauczycieli (w szkołach oraz podczas wyjazdów z uczniami), wykorzystywania pomieszczeń szkoły do organizowania spotkań towarzyskich, udzielania płatnych korepetycji swoim uczniom, odmiennego traktowania uczniów bogatych i tzw. „ustosunkowanych” rodziców, zatrudniania dalszej i bliższej rodziny w szkole (nawet, gdy nie posiada kwalifikacji do nauczania), nieobiektywnego rozpatrywania spraw dotyczących członków rodziny. Liczną grupę stanowiły sprawy wskazujące na szykanowanie ucznia z powodu konfliktu istniejącego pomiędzy nauczycielem a rodzicem ucznia.

Rzecznik występował w tych sprawach o przeprowadzenie postępowania wyjaśniającego do właściwego kuratora oświaty lub organu prowadzącego szkołę. W większości przypadków prowadzone postępowania kończyły się wydawaniem zaleceń nakazujących zwiększenie dyscypliny pracy oraz kierowanie się dobrem ucznia, a także zasadami demokracji, solidarności, tolerancji,

sprawiedliwości i wolności. Najbardziej niepokojące sygnały dotyczące kierowania się przez nauczycieli i dyrektorów szkół interesem prywatnym lub rodzinnym, a nie interesem dziecka napływają z małych miast i wsi.

- **Korepetycje organizowane w szkołach**

Nową grupę stanowią sprawy dotyczące płatnych korepetycji, organizowanych dla uczniów przez nauczycieli pracujących w szkole, do której uczniowie uczęszczają. Jak wskazuje korespondencja, która napłynęła do Rzecznika od rodziców uczniów, coraz częściej zdarzają się sytuacje, w których płatne korepetycje są sposobem dorobienia do pensji nauczycielskiej. Jak opisują rodzice uczniów, w niektórych szkołach nauczyciele mniej starają się na lekcjach (nie realizują programu nauczania z danego przedmiotu), ponieważ pracują z tymi samymi uczniami po południu na korepetycjach i tam za dodatkowe wynagrodzenie wydajniej realizują program szkolny. Najbardziej tracą uczniowie, którzy na takie „dodatkowe lekcje” nie uczęszczali. Przedstawiona przez rodziców sytuacja narusza prawo każdego ucznia do bezpłatnej nauki w szkole publicznej. Prawo ucznia do bezpłatnej nauki oznacza, że może oczekiwać od swoich nauczycieli, iż zapewnią mu odpowiedni poziom nauczania bez potrzeby wnoszenia dodatkowych opłat. W sprawach dotyczących prowadzenia i organizowania w szkołach płatnych korepetycji i zajęć dodatkowych dla uczniów, Rzecznik występował do organów prowadzących szkoły o przeprowadzenie postępowań wyjaśniających. Stanowisko Rzecznika w tym zakresie wyraźnie akcentuje interes uczniów oraz ich prawo do wysokiego poziomu kształcenia i równych szans w dostępie do nauki.

- **Bezpieczeństwo w szkole i podczas wycieczek**

Kolejna kategoria spraw wpływających do Rzecznika dotyczy wypadków uczniów na terenie szkół. Problemy występujące w korespondencji to przede wszystkim nieprzestrzeganie przepisów bhp i higieny pracy w szkołach (złe warunki) oraz brak sporządzania protokołów powypadkowych, skutkujący niemożnością uzyskania odszkodowania. Problemy zawarte w korespondencji dotyczą także nieprawidłowości w zakresie zapewniania bezpieczeństwa uczniom podczas zajęć wychowania fizycznego, podczas wycieczek i wyjazdów szkolnych. Rodzice wnoszący sprawy skarżyli się na zły stan boisk i terenów przylegających do szkół oraz niedostateczną opiekę. Jak wynikało z korespondencji, na boiskach szkolnych dochodziło najczęściej do wypadków i pobić uczniów.

Rodzice uczniów skarżyli się ponadto na brak informacji od dyrektorów szkół i nauczycieli o wypadku na terenie szkoły z udziałem ich dzieci. Wielokrotnie rodzice dowiadywali się o wypadku po kilku dniach od zdarzenia, w sytuacji kiedy dziecko zaczynało skarżyć się na poważne dolegliwości zdrowotne. Niejednokrotnie takie postępowanie nauczycieli utrudniało szybką reakcję medyczną i mogło mieć znaczący wpływ na przebieg leczenia dziecka.

Zgłaszane sprawy, dotyczące nieprawidłowych warunków nauki w placówkach oświatowych, wynikały, jak wskazuje korespondencja, z przenoszenia placówek oświatowych do nowych, gorzej przygotowanych obiektów. Ta niepokojąca tendencja dotyczyła głównie placówek dla dzieci niepełnosprawnych, których koszty utrzymania były wyższe niż w przypadku placówek masowych. Przenoszenie placówek miało na celu głównie obniżenie wysokich kosztów utrzymania tych placówek. Przenoszenie wiązało się niejednokrotnie z łączeniem placówek tego samego typu (np. specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych, szkół podstawowych i gimnazjów) oraz uwalnianiem obiektów o wartości zabytkowej lub usytuowanych w centralnych miejscach miasta.

W sygnalizowanych sprawach Rzecznik wyjaśniał okoliczności wypadku, zwracając się o informacje do dyrektorów szkół oraz policji, informował zainteresowanych o przysługujących im prawach oraz występował do organów prowadzących szkoły o realizację standardów w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy na terenie szkoły oraz terenach do niej przylegających.

W korespondencji do Rzecznika pojawiały się również problemy związane z organizacją i zapewnianiem odpowiednich warunków podczas wypoczynku dzieci i młodzieży. Problematyka tych spraw dotyczyła głównie:

- przestrzegania przepisów bhp w obiektach, w których wypoczywają dzieci i młodzież,
- organizacji zajęć w budynkach i na świeżym powietrzu zapewniającej bezpieczeństwo dzieci,
- opieki pedagogów nad wypoczywającymi dziećmi (zaniedbywanie, picie alkoholu),
- kwalifikacji pedagogów, sprawujących opiekę nad dziećmi i młodzieżą podczas wyjazdów,
- stosowania kar oraz przemocy wobec dzieci przez opiekunów,
- likwidacji placów zabaw na osiedlach mieszkaniowych,
- przestrzegania przepisów podczas przewozu dzieci autokarami i pociągami na wypoczynek,
- likwidacji harcówek i innych miejsc, gdzie dzieci mogły spędzać czas wolny,
- złego traktowania młodzieży przez trenerów sportowych i prowadzących inne zajęcia,
- zakłócania spokoju dzieci przez sąsiadów oraz osoby postronne.

W sprawach tych Rzecznik występował do organizatorów wypoczynku o wyjaśnienia i informacje oraz o wyeliminowanie stwierdzonych nieprawidłowości. W sprawach dotyczących poziomu sprawowanej opieki zwracał się o przeprowadzenie postępowań wyjaśniających przez właściwe kuratoria oświaty. W sprawach dotyczących placów zabaw Rzecznik występował do prezesów spółdzielni mieszkaniowych lub przedstawicieli władz samorządowych, dysponujących tymi terenami, o informacje i wyjaśnienia.

• **Pomoc dzieciom uzdolnionym**

Kolejna grupa problemów dotyczyła pomocy dzieciom uzdolnionym. Rodzice i dzieci skarżyli się na procedury związane z przyznawaniem stypendiów (np. stypendium Prezesa Rady Ministrów, stypendium Prezesa Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa) oraz nieprawidłowości w zakresie

udzielania pomocy dzieciom uzdolnionym przez szkoły i poradnie psychologiczno-pedagogiczne. Do grupy tej zakwalifikowano także sprawy dotyczące udzielania pomocy na kontynuowanie nauki oraz uczestnictwo w zajęciach rozwijających zainteresowania dzieciom biednym, pochodzącym ze wsi i małych miast.

Z przekazanej korespondencji wynikało, iż zarówno pomoc dzieciom uzdolnionym, jak i biednym, była obszarem wymagającym podjęcia zdecydowanych działań. Szkoły i poradnie nie są przygotowane do pracy z dziećmi uzdolnionymi. Ogrom podstawowych zadań szkoły, jak i poradni, brak dostatecznych środków finansowych oraz możliwości organizacyjnych, uniemożliwia prowadzenie systematycznej, efektywnej pracy z dziećmi zdolnymi. Te same przesłanki decydują o tym, iż dzieci chcące rozwijać swoje zainteresowania (np. w zakresie sportu, informatyki itp.), a pochodzące z rodzin ubogich, mają ograniczone możliwości ich realizacji.

Wszystkie pozostałe sprawy, mieszczące się w obszarze realizacji prawa do nauki i praw uczniów w procesie nauczania i w środowisku szkolnym dotyczyły:

- ogólnych uwag na temat edukacji,
- niezgodnego z przepisami pełnienia obowiązków wójta gminy i dyrektora szkoły przez małżeństwo (podległość służbowa, konflikt interesów),
- konfliktów pomiędzy nauczycielami w szkole,
- próśb ze szkół i placówek o przesłanie materiałów informacyjnych o działalności Rzecznika Praw Dziecka.

W sprawach tych podejmowano czynności dostosowane do ich specyfiki oraz poruszanych problemów.

5. Prawo do ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem oraz innym złym traktowaniem

Ochrona dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją jest wartością konstytucyjną. Zgodnie z art. 72 ust 1 Konstytucji RP „(...) Rzeczypospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją (...)”.

Art. 19 Konwencji o Prawach Dziecka nakazuje chronić dziecko przed wszelkimi formami: przemocy fizycznej i psychicznej, krzywdy, zaniedbania, złego traktowania, wyzysku, w tym wykorzystywania dla celów seksualnych. Ponadto art. 36 zobowiązuje państwa – strony Konwencji do obrony dziecka przed wszelkimi innymi formami wyzysku, w jakimkolwiek aspekcie naruszającym dobro dziecka.

Ustawodawstwo polskie chroni osoby niepełnoletnie przed wszelkimi formami przemocy. Ochrona dziecka przed przemocą i okrucieństwem dotyczy zarówno środowiska rodzinnego jak również placówek opiekuńczych i wychowawczych, obejmuje też ochronę przed zaniedbaniem i złym traktowaniem.

Do niniejszej grupy problemowej należy ochrona dzieci przed przemocą, wszelkimi formami wyzysku seksualnego, w tym wykorzystywania dzieci do prostytucji i pornografii. Zalicza się tu również działania na rzecz ochrony dzieci przed spożywaniem alkoholu, używaniem środków narkotycznych lub psychotropowych.

Obszar niniejszy obejmuje także zespół zagadnień związanych z ochroną przed demoralizacją, w tym szczególnie realizację prawa do ochrony przed informacjami i materiałami szkodliwymi (pornografia, przemoc i okrucieństwo). Dotyczy to treści dostępnych w mediach (telewizja, radio, prasa, internet) oraz wykorzystywanych w grach komputerowych.

Do grupy tej odnosi się także zagadnienie stworzenia odpowiednich warunków w celu zachowania należytego bezpieczeństwa dzieci oraz problem ochrony dzieci przed nieuczciwą reklamą.

Inicjatywy Rzecznika Praw Dziecka - wystąpienia generalne

- **Rzecznik wystąpił z wnioskiem do Prezydenta RP o skorzystanie z prawa weta wobec nowelizacji Ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi przyjętej przez Sejm w dniu 28 marca 2003 r.**⁸⁶

Alkohol jest jednym z podstawowych czynników kryminogennych. Pod jego wpływem maleje możliwość obiektywnej oceny własnego zachowania oraz wyzwała się agresja, która często idzie w parze z przemocą w grupie rówieśniczej lub rodzinie. Alkohol stymuluje zachowania naruszające ogólne normy społeczne.

Przyjęta przez Sejm ustawa⁸⁷ zezwoliła na prowadzenie reklamy piwa między godziną 6.00 a 20.00, a nie jak uprzednio, między 6.00 a 23.00. Można umieszczać reklamę piwa na słupach, tablicach reklamowych oraz innych stałych i ruchomych powierzchniach wykorzystywanych do reklamy, pod warunkiem, że 20 proc. powierzchni reklamy zajmować będą widoczne i czytelne napisy informujące o szkodliwości spożycia alkoholu lub o zakazie sprzedaży alkoholu małoletnim. Wprowadzenie tych zmian spowoduje, zdaniem Rzecznika, iż dzieci oraz młodzież staną się w większym stopniu odbiorcami działań reklamowych dotyczących piwa. Zmiana ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi niweczy działania szeregu osób i instytucji zajmujących się profilaktyką antyalkoholową wśród dzieci i młodzieży.

Prezydent nie przychylił się do wniosku Rzecznika.

- **Rzecznik wystąpił do Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumenta w sprawie prowadzenia różnego rodzaju działań reklamowych na terenie przedszkoli i szkół**⁸⁸.

Do Rzecznika Praw Dziecka coraz częściej docierają sygnały dotyczące prowadzenia różnego rodzaju działań reklamowych na terenie przedszkoli i szkół. Reklamodawcy w dzieciach i młodzieży mają bardzo dobrego odbiorcę swoich działań. Twórcy reklam zauważyli, że często do dorosłych mogą dotrzeć poprzez działania wobec dzieci. Pełnią one rolę pośredników, którzy mają skuteczne sposoby nacisku na rodziców. Metody twórców reklam nie chronią dobra dzieci i dlatego tak ważne są uregulowania prawne w tym zakresie.

⁸⁶ Pismo z dnia 2 kwietnia 2003 r. RPD/BA/500-9/03/PK. Na etapie prac legislacyjnych, Rzecznik w piśmie z dnia 18 marca 2003 r. (RPD/BA/500-8/03/PK) wystąpił do Przewodniczących Komisji Kultury i Środków Przekazu Senatu RP oraz Komisji Polityki Społecznej i Zdrowia Senatu RP przedstawiając swoje wątpliwości, co do przyjętych rozwiązań.

⁸⁷ Dz. U. z 2003 r. Nr 80, poz. 719

Reklamodawcy pod pozorem przeprowadzania akcji edukacyjnych prezentują dzieciom i młodzieży produkty na terenie szkół bądź przedszkoli.

„Edukacyjny” charakter takich akcji jest często iluzoryczny, ponieważ intencje im przyświecające mają zazwyczaj charakter komercyjny. Zdaniem Rzecznika, zarówno przedszkole, jak i szkoła nie są właściwymi miejscami do prowadzenia tego typu działalności. Dziecko zwykle nie potrafi racjonalnie ocenić informacji, które do niego docierają. Z tego względu kształtujący się w ich świadomości obraz świata zewnętrznego jest pozbawiony własnych krytycznych ocen.

W odpowiedzi **prezes UOKIK stwierdził, iż przepisy nie zabraniają przeprowadzenia promocji, kampanii reklamowych w przedszkolach i szkołach**⁸⁹. Ponadto uznał, iż przedszkole jest miejscem edukacji i rozwoju dzieci, nie zaś miejscem przeznaczonym do przeprowadzania kampanii reklamowych. Dopuszczenie do tego rodzaju praktyk leży w gestii osób odpowiedzialnych za prowadzenie przedszkoli.

Minister Edukacji Narodowej i Sportu poinformował Rzecznika, iż zwrócił się do kuratorów oświaty z prośbą o zobowiązanie dyrektorów szkół i przedszkoli do nieskorzystania z usług reklamodawców⁹⁰.

- **Wystąpienie do Ministra Finansów**⁹¹ **w sprawie nowelizacji ustawy o grach losowych, zakładach wzajemnych i grach na automatach oraz o zmianie niektórych innych ustaw**⁹².

Ustawodawca świadomy zagrożeń, jakie niesie ze sobą hazard, wprowadził zakaz wstępu do ośrodków gier, w tym do salonów gry bingo dla osób, które nie ukończyły 18 lat (art. 17 ust. 1). Brak jest jednak w ustawie przepisów określających czas emisji audycji telewizyjnej - telebingo. Sytuacja ta powoduje, iż audycja – telebingo – może być emitowana o każdej porze, a jej odbiorcami mogą być osoby niepełnoletnie. Z nowelizacji ustawy wynika, że osoby niepełnoletnie mogłyby nabywać dowód udziału w grze telebingo, a następnie podczas audycji brać udział w tej grze.

Zagrożenie uzależnienia hazardem rośnie w miarę obniżania się wieku grającego. Grające dzieci i młodzież uzależniają się o wiele szybciej i uzależnienia są o wiele trwalsze. Brak

⁸⁸ Pismo z dnia 25 kwietnia 2003 RPD/BA/500-12/03/PK

⁸⁹ Pismo z dnia 13 maja 2003 r. DDK-061-24/03/IW

⁹⁰ Pismo z dnia 10 maja 2003 r. DKOS I/EB-500a-18/03

⁹¹ Pismo z dnia 24 października 2003 r. ZBA/500-27/03/PK

⁹² Dz. U. Nr 84, poz. 774

przepisów określających czas emisji audycji – telebingo oraz niejednoznaczne przepisy określające reklamę tej gry budzą niepokój Rzecznika Praw Dziecka. W związku z tym Rzecznik wystąpił o rozważenie możliwości podjęcia stosownych rozwiązań legislacyjnych, które doprowadzą do pełniejszej ochrony praw dziecka.

W odpowiedzi **Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Finansów**⁹³ stwierdził, że warunki uczestnictwa tych osób w grach i zakładach wzajemnych podlegają ogólnym zasadom, określającym możliwość zaciągania zobowiązań przez osoby nie mające zdolności do czynności prawnych lub mające ograniczoną zdolność dokonywania tych czynności. W świetle przepisów kodeksu cywilnego zakaz uczestnictwa w grze dla osób, które nie ukończyły 18 lat zawarty w ustawie o grach losowych, zakładach wzajemnych i grach na automatach ma jedynie charakter pomocniczy. Ministerstwo Finansów nie zatwierdziło jeszcze żadnego regulaminu gry telebingo.

- Rzecznik wystąpił do Przewodniczącego Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji o **podjęcie działań, mających na celu eliminację telewizyjnych obrazów przemocy i destrukcji, które stanowią przypadki naruszenia prawa do ochrony dziecka przed przemocą i demoralizacją**⁹⁴.

Prowadzone przez Rzecznika analizy treści wybranych programów telewizyjnych, reklam, czasopism młodzieżowych oraz stron internetowych pozwalają stwierdzić, że bardzo często zawierają one sceny przemocy, agresji, okrucieństwa, pornografię i wulgarność. Nie został opracowany skuteczny system ochrony dziecka przed treściami dla niego niewłaściwymi lub szkodliwymi w mediach.

Z badań przeprowadzonych na zlecenie Rzecznika przez prof. Marię Braun-Gałkowską wynika, iż zwiastuny telewizyjne przynoszą ogromną liczbę scen destruktywnych, a jeden zwiastun zawiera ich przeciętnie kilka. Obliczenie średniej liczby jest jednak do pewnego stopnia mylące, gdyż bywają zwiastuny niezawierające wcale agresji, np. zapowiedzi programów rozrywkowych, niektórych filmów i seriali itd. Zwiastuny filmów, które zawierają przemoc (filmy akcji, thrillery itp.) mają po kilkanaście, a nawet kilkadziesiąt szybko po sobie następujących obrazów przemocy: wybuchy, pożary, zabójstwa, przemoc seksualna, bicie bezbronnych, znęcanie się, bijatyki, leżące zwłoki, przerażenie, cierpienie, wulgarne okrzyki, okrucieństwo itp. Zdarza się do 30 takich scen w jednym zwiastunie, a ten sam zwiastun bywa powtarzany kilkanaście razy dziennie.

⁹³ Pismo z dnia 5 listopada 2003 r. GL-722/An-IV-AP-12/03

Zwiastuny nadawane są wielokrotnie podczas całego dnia, także w bezpośredniej bliskości czasowej programów adresowanych do dzieci, a nawet w czasie, który w programach telewizyjnych publikowanych w prasie ogłoszony jest jako czas audycji dla dzieci.

Z odpowiedzi otrzymanej od Przewodniczącego Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji⁹⁵ wynika, iż **skuteczność nakładanych na nadawców kar pieniężnych za naruszanie przepisów chroniących młodocianych widzów jest poważnie ograniczana przez fakt notorycznego odwoływania się ukaranych do sądu oraz przewlekłość procesów sądowych**, a więc i odwlekanie momentu egzekucji kary. Niezależnie od tego ograniczenia, Krajowa Rada zdaje sobie sprawę, że konieczne jest kompleksowe, a nie tylko administracyjno-karne podejście do tego trudnego problemu.

- **Rzecznik Praw Dziecka wraz z Rzecznikiem Praw Obywatelskich wystąpili do przewodniczącego Podkomisji nadzwyczajnej do rozpatrzenia obywatelskiego projektu ustawy o zakazie promowania przemocy w środkach masowego przekazu Sejmu RP o zdecydowane przyśpieszenie prac legislacyjnych i możliwie pilne ich zakończenie.** Rzecznicy wyrazili głębokie zaniepokojenie przedłużającymi się pracami legislacyjnymi nad projektem ustawy⁹⁶.

W sierpniu 2001 r. do Sejmu wpłynął obywatelski projekt ustawy zakazującej promowania przemocy w mediach. Rzecznik doceniając wagę problemu, poparł działania zmierzające do ochrony dzieci w mediach. Przedstawiciel Rzecznika uczestniczy w pracach Sejmowej Podkomisji.

- **Rzecznik wystąpił do Ministra Nauki i Informatyzacji, Przewodniczącego Komitetu Badań Naukowych w sprawie zagrożeń, jakie niesie dla dzieci Internet.**⁹⁷

Anonimowość korzystania z internetu powoduje uwalnianie się z poczucia kontroli społecznej i zwiększa agresywność. Pozwala także zmieniać płeć, wiek czy zawód, co daje możliwość eksperymentowania i ćwiczenia myślenia inwencyjnego, a jednocześnie powoduje zagrożenie dla poczucia własnej tożsamości, zwłaszcza w wieku młodzieńczym, kiedy poczucie to jeszcze się kształtuje.

⁹⁴ Pismo z dnia 7 lipca 2003 r. RPD/BA/500-17/03/PK

⁹⁵ Pismo z dnia 8 września 2003 r. KRRiT- 077-17/2034/03-2

⁹⁶ Pismo z dnia 12 listopada 2003 r. RPD/ZBA/500-29/03/PK

⁹⁷ Pismo z dnia 7 lipca 2003 r. RPD/BA/500-18/03/PK

Zdaniem Rzecznika, internet wymaga nowego podejścia regulacyjnego i nowej kultury odpowiedzialności, tak aby zapewnić równowagę pomiędzy ochroną dzieci i młodzieży przed materiałami mogącymi zagrażać ich rozwojowi z jednej strony, a wolnością wypowiedzi z drugiej.

Na powyższe wystąpienie Minister nie udzielił odpowiedzi.

- Rzecznik wystąpił do Ministra Kultury o **wpisanie do projektu ustawy o kinematografii zasad klasyfikacji wiekowej filmów kinowych**⁹⁸.

Z sygnałów docierających do Rzecznika oraz z jego własnych obserwacji wynika, iż czas przed nadaniem filmu w kinie wykorzystywany jest na emisję reklam, zapowiedzi innych filmów kinowych oraz reklam produktów bądź usług. Często przed filmami kierowanymi do dzieci i młodzieży są emitowane zwiastuny filmów adresowanych do osób dorosłych. Ponadto są nadawane reklamy produktów bądź usług, które mogą zagrażać psychicznemu lub moralnemu rozwojowi najmłodszych widzów. Brak jest jasnych kryteriów, na których podstawie filmy są klasyfikowane do określonej grupy wiekowej. Przepisy polskiego prawa powinny gwarantować ochronę dziecka również przed filmami dla niego nieodpowiednimi. Projekt ustawy o kinematografii nie zawiera delegacji do określenia przez Ministra Kultury zasad dotyczących wyznaczania kategorii wiekowych dla filmów rozpowszechnianych w polskich kinach.

Z uzyskanej odpowiedzi wynika, że stworzenie całościowego systemu, który objąłby klasyfikację filmów wchodzących na ekrany kin w Polsce, a także filmów przeznaczonych do rozpowszechniania na wideo i DVD wymaga przeznaczenia na ten cel bardzo dużych środków finansowych.⁹⁹ Ministerstwo Kultury uznało, że wyznaczenie kategorii wiekowych dla poszczególnych tytułów filmowych zależeć będzie nadal od dystrybutorów w porozumieniu z operatorami kin.

- Rzecznik wystąpił do Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w sprawie **określenia systemu klasyfikacji gier komputerowych**¹⁰⁰.

Zastosowanie komputerów do grania oraz ich wpływ na osobowość młodych ludzi to zagadnienie ciągle budzące kontrowersje. Dostępne w sprzedaży gry komputerowe w różny sposób próbują zachęcać do ich zakupu. Niestety coraz częściej zachęta ta polega

⁹⁸ Pismo z dnia 8 grudnia 2003 r. ZBA-500-35/03/PK

⁹⁹ Pismo z dnia 29 grudnia 2003 r. DFMA-III-8160/2003

¹⁰⁰ Pismo z dnia 6 stycznia 2003 r. RPD/BA/30-67/03/PK

na stosowaniu większej brutalizacji w grze. Zdaniem Rzecznika, gry komputerowe powinny zawierać informację określającą granicę wiekową osób, dla których produkt jest przeznaczony.

Z uzyskanej odpowiedzi prezesa Urzędu Konkurencji i Konsumentów wynika, iż do wdrożenia systemu na terenie Polski niezbędna będzie współpraca organizacji skupiających producentów i dystrybutorów gier komputerowych.¹⁰¹ Okazją do podjęcia takiej inicjatywy mogą być zdaniem prezesa obrady Rady Ochrony Konkurencji i Konsumentów, powołanej właśnie z inicjatywy prezesa UOKiK. Jednym z celów działania Rady jest opracowanie kodeksów dobrych praktyk (kodeksów samoregulujących) w różnych sektorach działalności gospodarczej.

- Rzecznik Praw Dziecka wystąpił do Ministra Sprawiedliwości **w sprawie podjęcia działań mających na celu dostosowanie polskiego ustawodawstwa do standardów międzynarodowych w zakresie zwalczania pornografii dziecięcej w internecie.**¹⁰²

Kwestie związane z pornografią dziecięcą uściśla Protokół Opcjonalny do Konwencji o Prawach Dziecka, dotyczący sprzedaży dzieci, prostytucji dziecięcej i pornografii z udziałem dzieci z 25 maja 2000 r. Dokument ten uwzględnia rosnącą dostępność pornografii dziecięcej w internecie, a strony, które go ratyfikują, zobowiązują się do penalizacji produkcji, dystrybucji, obrotu i posiadania pornografii dziecięcej. Polska podpisała ten protokół 13 lutego 2002 r. Podobny katalog regulacji związanych z pornografią dziecięcą zawiera uchwalona przez Radę Europy Konwencja o cyberprzestępczości, którą Polska podpisała 21 listopada 2001 r. Jej przyjęcie jest konsekwencją ustaleń zapisanych w dokumentach ONZ. Konwencja zaleca państwom, które ją ratyfikują, podjęcie wszelkich środków dla uznania w wewnętrznym prawie za przestępstwa: produkowania pornografii dziecięcej dla celów jej rozpowszechniania za pomocą systemu informatycznego, oferowania lub udostępniania pornografii dziecięcej za pomocą systemu informatycznego, rozpowszechniania lub transmitowania pornografii dziecięcej za pomocą systemu informatycznego, pozyskiwania pornografii dziecięcej za pomocą systemu informatycznego dla siebie lub innej osoby, posiadania pornografii dziecięcej w ramach systemu informatycznego lub na środkach do przechowywania danych informatycznych.

W odpowiedzi **Minister poinformował, iż procedurę ratyfikacji Protokołu Opcjonalnego do Konwencji o Prawach Dziecka dotyczącego handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i**

¹⁰¹ Pismo z 4 marca 2003 r. DDK-061-9/03/HW

dziecięcej pornografii przygotowuje Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu.¹⁰³

Ministerstwo Sprawiedliwości przeprowadziło procedurę mającą na celu podpisanie Konwencji Rady Europy o cyberprzestępczości. Przepisy implementujące do prawa polskiego postanowienia Konwencji odnoszące się do problematyki ochrony praw dziecka znalazły się w projekcie nowelizacji art. 202 kk., zawartym w projekcie ustawy o zmianie ustawy Kodeks karny, ustawy Kodeks postępowania karnego oraz ustawy Kodeks wykroczeń. Projekt znajduje się obecnie w toku prac parlamentarnych.

Problematyki ochrony dziecka przed przemocą dotyczyło też szereg innych wystąpień Rzecznika związanych z implementacją międzynarodowych standardów ochrony praw dziecka (rozdział 7).

- **Apel Rzecznika Praw Dziecka do rodziców, dzieci oraz organizatorów wypoczynku letniego dla dzieci i młodzieży.**¹⁰⁴

Czas wakacji to przede wszystkim czas zabawy i wypoczynku. W tym okresie dzieci, w większym stopniu niż dorośli są narażone na różnego rodzaju nieszczęśliwe wypadki.

Rzecznik zwrócił się z apelem do organizatorów wypoczynku, aby dołożyli wszelkich starań, by dzieci bezpiecznie spędziły nadchodzące wakacje. Prosił o bardzo dokładne przestrzeganie przepisów prawnych w tym zakresie.

Do dzieci Rzecznik zaapelował o zachowanie roztropności podczas letniego wypoczynku oraz o respektowanie znaków ostrzegawczych, zwłaszcza dotyczących bezpieczeństwa drogowego, korzystania z kąpielisk i innych akwenów oraz szlaków górskich.

Dzieci muszą znać niebezpieczeństwa, które im grożą i powinny umieć ich unikać, wiedza na ten temat musi zostać im przekazana w sposób nieburzący ich naturalnego zaufania do świata.

Rzecznik poprosił nauczycieli, aby ostatnie zajęcia roku szkolnego poświęcili na omówienie najważniejszych kwestii związanych z bezpieczeństwem na wakacjach.

¹⁰² Pismo z dnia 2 grudnia 2003 r. ZBA/500-32/03/PK

¹⁰³ Pismo z dnia 22 grudnia 2003 r. DWM 483 – 170/217/03

¹⁰⁴ Pismo z dnia 10 czerwca 2003 GR-500-6/03/PK

Sprawy kierowane do Rzecznika

W zakresie prawa do ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbywaniem oraz innym złym traktowaniem do Rzecznika wpłynęły ogółem 1752 sprawy, w tym 606 spraw skierowanych drogą pisemną, 1022 sprawy zgłoszone w rozmowach telefonicznych oraz 124 sprawy podjęte na podstawie bezpośrednich rozmów w siedzibie Rzecznika Praw Dziecka.

Sprawy były zgłaszane do Rzecznika najczęściej przez rodziców dziecka, następnie same dzieci, a także instytucje opiekuńcze, wychowawcze, organizacje społeczne, samorządowe oraz pozarządowe, zajmujące się przeciwdziałaniem przemocy¹⁰⁵. Rzecznik podejmował też sprawy z własnej inicjatywy.

W zgłoszonych sprawach stwierdzono współwystępowanie różnych form przemocy i zaniedbania. Zarówno przemoc, jak i zaniedbanie w zaspokojeniu podstawowych potrzeb dziecka miały negatywny wpływ na jego stan fizyczny i emocjonalny.

Sprawy prowadzone przez Rzecznika dotyczyły następujących form przemocy:

- przemoc psychiczna (wyśmiewanie, poniżanie, zawstydzanie, zastraszanie, obwinianie, wyzwiska, groźby, traktowanie dziecka jak własności),
- przemoc fizyczna (dzieciobójstwo, bicie pasem, pięściami, kopanie, szarpanie, upijanie alkoholem),
- przemoc seksualna (gwałt, dotykanie, pobudzanie seksualne, masturbowanie, pornografia),
- zaniedbanie fizyczne (bieda, niewystarczające odżywianie, złe warunki socjalne, nieadekwatna higiena, niewystarczająca opieka medyczna; pozostawianie dziecka bez opieki, porzucanie),
- zaniedbanie emocjonalno-intelektualne (niedostępność fizyczna lub emocjonalna rodzica, odrzucenie, opuszczenie, nieadekwatne zaspokajanie potrzeb dziecka, brak wsparcia, brak intelektualnej stymulacji, np. brak podręczników i pomocy dzieciom szkolnym).

¹⁰⁵ Wśród instytucji współpracujących z Rzecznikiem Praw Dziecka w zakresie przemocy i zaniedbania były: domy dziecka, domy pomocy społecznej, ministerstwa, ośrodki interwencyjno-mediacyjne, placówki oświatowe, izby lekarskie, organizacje pozarządowe, np. Komitet Ochrony Praw Dziecka, Ogólnopolskie Pogotowie Przeciwdziałania Przemocy „Niebieska Linia”

- **Przemoc psychiczna**

W rodzinie, placówkach oświatowych, opiekuńczych, resocjalizacyjnych przemoc psychiczna, szantaż, manipulacja były wyrazem braku kontaktu dorosłego z dzieckiem lub pomiędzy dziećmi. Często miała ona na celu wzmocnienie skutków przemocy fizycznej lub seksualnej. Brak właściwego kontaktu z dzieckiem skutkował siłowym sposobem rozwiązywania konfliktów, w którym sprawcy przemocy byli bezradni nie mniej, niż ich ofiary. Sprawcy stosowali przemoc psychiczną z powodu uzależnienia, choroby, wcześniejszego doświadczenia przemocy i zaniedbania, bezradności, np. w kontakcie z dzieckiem trudnym wychowawczo (np. z zespołem nadpobudliwości psychoruchowej - ADHD). W sytuacji szantażu emocjonalnego często po pomoc zwracały się same dzieci. Bezpośrednia interwencja Rzecznika umożliwiła przerwanie konfliktu oraz zastosowanie najskuteczniejszej w danej sytuacji metody przeciwdziałania przemocy.

Rzecznik udzielał porad psychologicznych, prawnych oraz kierował do instytucji mającej udzielić takiej pomocy w miejscu zamieszkania dziecka. W sytuacji konfliktu w rodzinie, placówce oświatowej pomoc psychologiczna okazywała się najbardziej potrzebna. Pomocy takiej Rzecznik udzielał w indywidualnych rozmowach z zainteresowanymi, z wykorzystaniem telefonu informacyjno-interwencyjnego oraz drogą pisemną. Jeśli zachowania stron konfliktu wyczerpywały znamiona przestępstw ściganych z urzędu lub stanowiły zagrożenie dla dobra dziecka, Rzecznik występował do prokuratury lub sądu opiekuńczego. Rzecznik informował również o możliwości rozwiązywania problemu przemocy psychicznej w postępowaniu prywatnoskargowym bądź cywilnym.

- **Przemoc fizyczna**

Przemoc fizyczna wobec dzieci najbrutalniej uwidoczniła się w sytuacji dzieciobójstw oraz śmiertelnych pobić. Rzecznik najczęściej podejmował te sprawy z własnej inicjatywy, po uzyskaniu informacji z Polskiej Agencji Prasowej, prasy, radia lub telewizji. W każdym z tych przypadków sprawcy wcześniej sami doświadczyli zaniedbania fizycznego, emocjonalnego lub różnych form przemocy. W przypadku przemocy fizycznej, niekorzystne było pozostawanie ofiar razem ze sprawcą, brak możliwości odseparowania od niego. W podejmowanych sprawach sprawcami przemocy fizycznej byli nie tylko rodzice, sąsiedzi, ale też pracownicy instytucji, np. placówek oświatowych, opiekuńczych, policji. W przypadku przemocy w rodzinie, szczególnie pomocna dla ofiar była możliwość eksmisji

sprawcy przemocy. W przypadku braku możliwości eksmitowania sprawcy niektóre ofiary wyprowadzały się z dziećmi z domu. Rzecznik informował, w jaki sposób ofiary przemocy lub ich bliscy powinni wystąpić o pomoc do organów policji, prokuratury, sądu (rozwód, pozbawienie władzy rodzicielskiej, alimenty, eksmisja). Rzecznik w takich sprawach zwracał się do tych organów o przekazanie informacji na temat toczących się postępowań, badając szybkość reakcji i przestrzeganie procedur.

W pozostałych przypadkach Rzecznik udzielał informacji o obowiązującym prawie oraz o instytucjach i organizacjach świadczących pomoc ofiarom przemocy. W wypadku stwierdzenia bezradności ofiary zawiadamiał o podejrzeniu popełnienia przestępstwa. W każdym przypadku udzielał fachowej pomocy psychologicznej.

- **Przemoc seksualna**

Problem wykorzystywania seksualnego dzieci występował przeważnie tam, gdzie dzieci przebywały w dużej grupie, np. w ośrodkach opiekuńczych, grupowych zajęciach pozalekcyjnych, lub gdy pomiędzy sprawcą a ofiarą występował stosunek zależności. W każdym zgłoszonym przypadku przemocy seksualnej występowało zaniedbanie ofiar pod względem fizycznym lub emocjonalnym, a opieka nad dziećmi była niewystarczająca. Często zaistnienia faktów przemocy domyślali się pozostali członkowie rodziny lub rodzice - jeśli miała ona miejsce w placówce - jednak z różnych powodów nie potrafili właściwie zareagować. Przemoc seksualna występowała też razem z przemocą psychiczną lub fizyczną. W takich przypadkach obserwatorzy zazwyczaj byli bezradni, nie potrafili zaradzić przemocy seksualnej i obronić dzieci. Sytuacja biedy, braku wsparcia, opuszczenia, dodatkowo utrudniała zwrócenie się o pomoc. Dzieci nie informowały o trwającej przemocy, gdy uważały, że nie ma w pobliżu osób dorosłych, do których mogłyby się zwrócić o skuteczną pomoc. Bardzo często sytuacja przemocy trwała do czasu znalezienia przez dziecko osoby, której mogłoby zaufać. Osoby dorosłe, które nie były sprawcami i mogły udzielić pomocy dziecku nie robiły tego, ponieważ same były uwikłane w stosunek biernej zależności od sprawcy. Przerwanie sytuacji przemocy miało miejsce wtedy, gdy dziecko, osoba dorosła bądź instytucja były w stanie zaangażować się w pomoc, jednocześnie nie obawiając się i nie będąc zależnym od sprawcy. Rzecznik wspierał ofiary oraz ich bliskich w działaniach przeciwstawiających się sprawcy zarówno od strony psychologicznej, jak i prawnej. Pomoc psychologiczna uzyskana ze strony Rzecznika, wpływała pozytywnie na działania ofiar przed wymiarem sprawiedliwości. Rzecznik, współpracując z policją oraz organami wymiaru

sprawiedliwości, zwracał szczególną uwagę na tempo toczącego się postępowania oraz przestrzeganie obowiązujących procedur, ze szczególnym uwzględnieniem prawidłowych warunków wysłuchania dziecka, konieczności oddzielenia sprawcy od ofiary. W każdym przypadku udzielał wyczerpujących informacji o obowiązujących przepisach prawnych oraz o instytucjach i organizacjach niosących pomoc.

- **Zaniedbanie**

Przyczynami zaniedbania dzieci były:

- kłopoty finansowe rodziców,
- choroby rodziców,
- niepełnosprawność (zarówno rodziców, jak i dziecka),
- zaburzenia relacji w rodzinie,
- uzależnienia,
- kłopoty emocjonalne.

Do znacznego zaniedbania dochodziło, gdy rodzice doświadczali silnej nieporadności, odbywali karę pozbawienia wolności, nie pracowali. Rodzice wyrażali swoją bezradność, rozpacz, złość, kierując je w stronę dzieci. W skrajnych przypadkach zaniedbanie stało się przyczyną śmierci dzieci oraz stanowiło zagrożenie ich zdrowia.¹⁰⁶ Rodzice byli niezdolni do sprawowania opieki nad dzieckiem, gdyż sami doświadczali przemocy lub zaniedbania.

Rzecznik zajmował się warunkami socjalnymi dzieci przebywających w noclegowniach dla osób bezdomnych¹⁰⁷. Warunki panujące w noclegowniach są kontrolowane przez stacje epidemiologiczne oraz instytucje gminne i pozarządowe. Nadzór nad tymi placówkami jest konieczny ze względu na zdarzające się w nich zaniedbania, np. brak regularnych posiłków, przeterminowana żywność, brak opieki, zły stan sanitarny budynków. Na skutek informacji od Rzecznika, organy nadzoru podejmowały w w/w placówkach działania kontrolne.

Dzieci ubogie były często opuszczone emocjonalnie i zaniedbane intelektualnie. Nie korzystały z zajęć pozalekcyjnych. W szkole miały słabe oceny wynikające z zaległości w nauce z lat poprzednich oraz niesystematycznej pracy w ciągu roku.

Rzecznik zwracał się do ośrodków pomocy społecznej, szkoły, sądu, urzędu gminy, którym przekazywał informacje nt. zaniedbania fizycznego lub przemocy wobec dziecka. Zwracał się również o opinię do placówek opiekuńczych, oświatowych. W sytuacji, gdy opinie i wnioski

¹⁰⁶ ZII-441-1/03/DK; ZII-441-4/03/MP

¹⁰⁷ ZII-441-24/03/DJ

z przeprowadzonych wizyt znajdowały potwierdzenie w informacjach, które wpływały do Rzecznika Praw Dziecka, dzieci były umieszczane np. w pogotowiu opiekuńczym lub rodzinie zastępczej.

By zapobiec i przeciwdziałać zaniedbaniu dziecka, konieczna jest konsekwentna praca z rodziną oraz jej szczególne wsparcie. Niezbędne są zazwyczaj działania terapeutyczne i lecznicze, nie tylko socjalne. Rzecznik stale współpracuje z przedstawicielami powiatowych centrów pomocy rodzinie i ośrodków pomocy społecznej. Istnieje pilna potrzeba, aby instytucje te rozpoznawały środowisko i oferowały profesjonalne metody pracy z rodziną.

• **Przemoc w mediach**

Sprawy dotyczące przemocy w mediach wskazywały na manipulacyjny sposób wykorzystywania dzieci do celów innych, aniżeli podane w założeniach programu, imprezy, filmu. Wiele zgłoszeń dotyczyło udziału dzieci w organizowanej w dniach 21 i 22 marca 2003 r. przez jedną z firm farmaceutycznych imprezie pod hasłem „Dzień Wagarowicza”. Organizatorzy deklarowali, że impreza ma „wspierać rodziców i szkoły w przygotowaniu młodzieży do dorosłego i rozsądnie planowanego życia”. Punkt informacyjny z bezpłatnymi materiałami reklamowymi na temat antykoncepcji, sprawiającymi wrażenie neutralnej informacji, miał w istocie zachęcać do nabycia produktów firmy organizującej imprezę, co wg Rzecznika mogło wyczerpywać znamiona nieuczciwej konkurencji w zakresie reklamy¹⁰⁸. Innym deklarowanym celem była chęć „ochrony młodych ludzi”, a bezpłatność wielu atrakcji wzbudziła w dzieciach przeświadczenie o działaniu dla ich dobra.¹⁰⁹

Sprawa była przedmiotem działań interwencyjnych Rzecznika Praw Dziecka skierowanych do Mazowieckiego Kuratora Oświaty oraz Ministra Edukacji Narodowej i Sportu. W odpowiedzi ww. instytucje przekazały prośby dyrektorom szkół o zorganizowanie dzieciom w pierwszym dniu wiosny ciekawych zajęć na terenie szkoły.

W wielu zgłaszanych przypadkach należy przypuszczać, że decyzje merytoryczne w sprawie małoletnich występujących w programie były błędne. Jednocześnie w nowo stworzonej formule „pomocy dzieciom przez środki masowego przekazu” brakuje instancji odwoławczej i nadzorującej działania merytoryczne mediów.

¹⁰⁸ Art. 16 ust. 1 pkt 4 ustawy z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, Dz. U. z 1993 r., Nr 47, poz. 221.

¹⁰⁹ Zdaniem Rzecznika, działania organizatorów imprezy „Antykoncepcja, czyli seks na 6” pozostawały w sprzeczności z przepisem art. 16 ust. 1 pkt. 3 ustawy z dnia 16 kwietnia 1993 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, a także przepisów prawa farmaceutycznego, w szczególności art. 55 ust. 3 ustawy z dnia 6 września 2001 r., Prawo farmaceutyczne.

Rzecznik organizował liczne spotkania z autorami telenoweli „Kochaj mnie”, podczas których bezpośrednio przedstawiał swoje uwagi na temat zasad, jakie powinny być respektowane przy realizacji programów z udziałem dzieci.

Do Rzecznika zgłaszano protesty w związku z emitowaniem przez stacje telewizyjne zwiastunów programów przeznaczonych dla dorosłych bezpośrednio po programach dla dzieci. W odpowiedzi Rzecznik informował, że audycje lub inne przekazy zagrażające fizycznemu, psychicznemu i moralnemu rozwojowi małoletnich, nie mogą być rozpowszechniane między godziną 6 a 23¹¹⁰. Informował o szczegółowych zasadach kwalifikowania tego typu audycji i przekazów oraz o karach nakładanych przez Przewodniczącą Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji w sytuacji naruszenia ww. przepisów.¹¹¹

¹¹⁰ Art. 18 ust. 5 Ustawy z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji.

¹¹¹ Rozporządzenie Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji z dnia 20 listopada 2001 r. (Dz. Z. 2001 r., Nr 152, poz. 1744).

6. Prawa dzieci niepełnosprawnych

Prawa dzieci niepełnosprawnych są gwarantowane przez akty prawa międzynarodowego, w szczególności przez: Deklarację Genewską z 1923 roku, Deklarację Praw Dziecka z 1959 roku, Konwencję o Prawach Dziecka z 1989 roku. W myśl art. 23 Konwencji, „dziecko psychicznie lub fizycznie niepełnosprawne powinno mieć zapewnioną pełnię normalnego życia w warunkach gwarantujących mu godność, umożliwiających osiągnięcie niezależności oraz ułatwiających aktywne uczestnictwo w życiu społeczeństwa”. Pomoc dziecku niepełnosprawnemu powinna być „udzielana bezpłatnie tam, gdzie jest to możliwe, z uwzględnieniem zasobów finansowych rodziców, bądź innych osób opiekujących się dzieckiem, i ma zapewnić, aby niepełnosprawne dziecko posiadało skuteczny dostęp do oświaty, nauki, opieki zdrowotnej, opieki rehabilitacyjnej, przygotowania zawodowego oraz możliwości rekreacyjnych, realizowany w sposób prowadzący do osiągnięcia przez dziecko jak najwyższego stopnia zintegrowania ze społeczeństwem oraz osobistego rozwoju, w tym jego rozwoju kulturalnego i duchowego”. Gwarancje te znajdują odzwierciedlenie w wewnętrznych aktach prawnych każdego państwa.

Obowiązki państwa wobec osób niepełnosprawnych zostały wskazane w Podstawowych zasadach dotyczących wyrównania możliwości rozwojowych dla osób niepełnosprawnych, przyjętych przez ONZ w dniu 20 XII 1993 roku.

W Polsce respektowanie praw dzieci niepełnosprawnych ma swoje odzwierciedlenie w Konstytucji RP oraz Karcie Praw Osób Niepełnosprawnych, uchwalonej w 1997 r. Niepełnosprawni mają prawo do niezależnego, samodzielnego i aktywnego życia oraz nie mogą podlegać dyskryminacji. Mając prawo do pełnego dostępu do dóbr i usług oraz wszechstronnej rehabilitacji, mają również prawo do nauki, pomocy psychologiczno-pedagogicznej i innych gwarancji oraz zabezpieczeń społecznych. Za osobę niepełnosprawną (w myśl ustawy) uznaje się osobę, której stan fizyczny, psychiczny lub umysłowy trwale lub okresowo utrudnia, ogranicza bądź uniemożliwia wypełnianie funkcji społecznych.

Inicjatywy na rzecz rozwiązań systemowych – wystąpienia generalne

- Rzecznik wystąpił do Ministra Edukacji Narodowej i Sportu **o dokonanie zmian w przepisach prawnych, pozwalających na przywrócenie możliwości organizowania nauczania indywidualnego na terenie szkoły.**¹¹²

Uzasadniając swoje wystąpienie Rzecznik wskazał, że na podstawie obowiązującego rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 29 stycznia 2003 r., w sprawie sposobu i trybu organizowania indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży,¹¹³ podejmowane są przez szkoły i samorządy decyzje ograniczające możliwość nauczania indywidualnego w szkołach. Rozporządzenie to określa bowiem, że zajęcia w ramach indywidualnego nauczania prowadzi się w miejscu pobytu ucznia, w szczególności w domu rodzinnym, specjalnym ośrodku szkolno-wychowawczym lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Uniemożliwia to wydawanie przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne orzeczeń o nauczaniu indywidualnym organizowanym w szkole. Utrudniając dzieciom niepełnosprawnym ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi kontakt ze szkołą, krzywdzi także ich w pełni zdrowych rówieśników.

W odpowiedzi **Minister poinformował o podjętych przez siebie działaniach zmierzających do nowelizacji rozporządzenia z 29 stycznia 2003 roku w sprawie sposobu i trybu organizowania indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży**¹¹⁴. Nowelizacja rozporządzenia ma pozwolić uczniom objętym nauczaniem indywidualnym na uczestniczenie również w zajęciach szkolnych: lekcyjnych i pozalekcyjnych.

- Rzecznik Praw Dziecka wystąpił do Ministra Edukacji Narodowej i Sportu **o przeciwdziałanie próbom likwidacji szkół integracyjnych, podejmowanych przez władze lokalne.**¹¹⁵

Wymienione szkoły są często jedynymi placówkami integracyjnymi i kulturotwórczymi w środowisku lokalnym. Działalność szkół integracyjnych gwarantuje równe szanse społeczne i edukacyjne wszystkim uczniom. W szkołach tych jest wpajany szacunek dla indywidualności i odrębności każdego ucznia, niezależnie od jego sprawności intelektualnej i

¹¹² Pismo z dnia 17 marca 2003 r. RPD/BA/500-7/03/KB-TW

¹¹³ Dz. U. Nr 23, poz. 193

¹¹⁴ Pismo z dnia 31 marca 2003 r. DKOS.WSM – 022 – 93/03

¹¹⁵ Pismo z dnia 22 kwietnia 2003 r. BRPD/ZBA/500-1/03/TW

fizycznej. Odmienność jest traktowana przez całą społeczność uczniowską jako bogactwo, a unikanie praktyk izolacyjnych czy segregacyjnych jest obowiązującą zasadą. Szkoły integracyjne, uwzględniające nowoczesne rozwiązania pedagogiczne, organizują proces edukacji, dostosowując zadania do możliwości każdego ucznia oraz włączając dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi do kręgu rówieśników. Jest to realizacja prawa do równych szans edukacyjnych oraz do aktywnego udziału dzieci niepełnosprawnych w życiu społecznym.

W odpowiedzi **Minister Edukacji Narodowej i Sportu podkreślił, że istnienie szkół i klas integracyjnych, ich liczebność, jak i sieć tych szkół zależą całkowicie od samorządów, ich woli i możliwości.**¹¹⁶ Podkreślił także, że Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu będzie nakłaniać samorzady, za pośrednictwem kuratorów oświaty, do odstąpienia od zamiarów likwidacyjnych i utrzymania dotychczasowej liczby szkół i klas integracyjnych.

W kolejnej odpowiedzi **Minister poinformował, że rozporządzenie z dnia 31 stycznia 2002 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ramowych statutow publicznego przedszkola oraz publicznych szkół**¹¹⁷, stworzyło możliwość organizowania oddziałów integracyjnych we wszystkich rodzajach szkół ponadgimnazjalnych tj. w zasadniczej szkole zawodowej, liceum ogólnokształcącym, liceum profilowanym i technikum.¹¹⁸

W statutach tych szkół został zapisany liczbowy standard oddziału integracyjnego oraz zadania przewidziane dla ucznia niepełnosprawnego. Jednocześnie, począwszy od stycznia 2003 r., została zagwarantowana dodatkowa waga części oświatowej subwencji ogólnej P13 = 0,80 dla niepełnosprawnych uczniów w oddziałach integracyjnych zorganizowanych w szkołach ponadgimnazjalnych¹¹⁹.

- W celu wyeliminowania nieprawidłowości w dotowaniu przez odpowiednie jednostki samorządu terytorialnego placówek dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim oraz z upośledzeniem umysłowym i niepełnosprawnościami sprzężonymi, spełniających obowiązek szkolny i obowiązek nauki w ośrodkach rehabilitacyjno-wychowawczych, prowadzonych przez Polskie Stowarzyszenie Na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym, **Rzecznik zwrócił się**

¹¹⁶ Pismo z dnia 15 maja 2003 r. GMP-7/MCh/2003

¹¹⁷ Dz. U. z 2002 r. Nr 10, poz. 96

¹¹⁸ Pismo z dnia 26 maja 2003 r. DKOS-JK-032-14/03

do Ministra Edukacji Narodowej i Sportu. Bezpośrednim powodem wystąpienia było nieprzekazywanie przez niektóre jednostki samorządu terytorialnego dotacji na rzecz ww. dzieci.¹²⁰

W odpowiedzi Minister zapewnił, że po nowelizacji ustawy o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw, z dniem 1 stycznia 2004 r. dotacja będzie przysługiwać w „wysokości nie mniejszej niż kwota przewidziana na jednego wychowanka tego rodzaju ośrodków w części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego”.¹²¹

- Rzecznik zwrócił się do Ministra Edukacji Narodowej i Sportu w sprawie wprowadzenia regulacji prawnych, umożliwiających zatrudnianie tzw. nauczycieli wspomagających, w ponadpodstawowych szkołach i oddziałach integracyjnych.¹⁰⁷ Obecnie brak jest takich uregulowań, a część uczniów niepełnosprawnych w klasach integracyjnych nie radzi sobie z trudnościami szkolnymi. Dziecko niepełnosprawne ma prawo do kształcenia się w szkole masowej, a jego rodzice do decydowania o wyborze właściwej dla niego drogi edukacyjnej – także poprzez naukę w klasie integracyjnej. W pracy z klasami integracyjnymi bardzo ważna jest, obok nauczyciela prowadzącego, jednocześnie praca nauczyciela wspomagającego, koordynującego działania dzieci niepełnosprawnych. Osoby te ściśle ze sobą współpracują. Opracowują program edukacyjno-wychowawczy, rewalidacyjny, określający całość oddziaływań w zakresie dydaktycznym, wychowawczym i opiekuńczym. Nauczyciel wspomagający zapewnia każdemu dziecku, które wymaga dodatkowej pomocy, poczucie przynależności do grupy (klasy) i poczucie własnej godności oraz pomaga również wyrównać wszystkie braki, które w związku z niepełnosprawnością pojawiają się w „normalnej” klasie.

W odpowiedzi Minister wyjaśnił, że zostały podjęte działania zmierzające do wprowadzenia w życie szczegółowych rozwiązań prawnych dotyczących funkcjonowania

¹¹⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 20 grudnia 2002 r. w sprawie zasad podziału części oświatowej subwencji ogólnej dla jednostek samorządu terytorialnego w roku 2003 (Dz. U. z 2002 r. Nr 234, poz. 1966).

¹²⁰ Pismo z dnia 4 lipca 2003 r. ZBA/500-16/03/KB

¹²¹ Pismo z dnia 28 lipca 2003 r. DE-III3117/162/AK/2003

w szkole dodatkowo zatrudnionych nauczycieli, posiadających specjalne przygotowanie pedagogiczne.¹⁰⁸

- Przedmiotem kolejnego wystąpienia Rzecznika do Ministra Edukacji Narodowej i Sportu była **zmiana kryteriów oceniania zadań humanistycznych podczas przeprowadzania egzaminu gimnazjalnego dla uczniów z dysleksją** (specyficznymi trudnościami w uczeniu się), ponieważ obowiązujące przepisy łamią zasadę wyrównywania szans edukacyjnych w stosunku do tych uczniów.

Uczniowie ci w sytuacji stresu związanego z egzaminem gimnazjalnym, reagują wzmożonym napięciem emocjonalnym, zaburzeniami uwagi, pamięci, postrzegania, przekraczają limity czasowe ze względu na trudności w czytaniu i zbyt wolne tempo pracy. Mają także problemy z pisaniem – pismo ich bywa mało czytelne i zawiera wiele błędów, w tym ortograficznych i interpunkcyjnych (dysgrafia i dysortografia).

Informacje o sposobie dostosowania egzaminu dla uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych zostały zawarte w aneksie do Informatora o egzaminie gimnazjalnym, przygotowanym przez okręgowe komisje egzaminacyjne w porozumieniu z Centralną Komisją Egzaminacyjną. W części humanistycznej, w zadaniach polegających na rozszerzonej odpowiedzi, kryteria punktowania zadań otwartych dla uczniów ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się, zdaniem Rzecznika, są krzywdzące. W części IV zapis dopuszcza popełnienie czterech błędów ortograficznych oraz czterech interpunkcyjnych. Przekroczenie tej granicy oznacza stratę łącznie 2 pkt w skali 17 pkt, co w konsekwencji może decydować o ocenie końcowej. Należy dodać, że podobnych krzywdzących zapisów nie wprowadzono zarówno w przypadku sprawdzianu dla uczniów szóstych klas szkoły podstawowej jak i dla maturzystów.

Mimo, że z odpowiedzi Ministra wynikało, iż gimnazjalista z dysleksją o charakterze dysortografii za czynione błędy ortograficzne może uzyskać o dwa punkty mniej od swoich rówieśników bez tego zaburzenia, nie zgodził się on jednak z opinią Rzecznika podzielaną przez Polskie Towarzystwo Dysleksji, że kryteria punktowania zadań otwartych w części humanistycznej egzaminu dla uczniów ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się były dla nich krzywdzące.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Pismo z dnia 8 października 2003 r. ZBA-500-25/03/KB

¹⁰⁸ Pismo z dnia 24 listopada 2003 r. DKOS-JK-032-30/03

¹⁰⁹ Pismo z dnia 2 stycznia 2004 r. DKOS-ZF-022-416/-3

- Mając na uwadze prośby rodziców dzieci chorych na celiakię i fenyloketonurię o ujednoczenie standardów orzecznictwa o niepełnosprawności w przypadku takich chorób, **Rzecznik wystąpił do Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej¹¹⁰ o umożliwienie zastosowania jednoznacznej wykładni § 2 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 lutego 2001 roku w sprawie kryteriów oceny niepełnosprawności u osób w wieku do 16 roku życia.¹²²**

W odpowiedzi Dyrektor Biura Pełnomocnika Rządu Do Spraw Osób Niepełnosprawnych stwierdził, że w przypadku celiakii, fenyloketonurii, jak i innych wrodzonych chorób metabolicznych, wymagających diet eliminacyjnych, brak jest podstaw do orzeczenia niepełnosprawności, ponieważ wczesne rozpoznanie choroby i rygorystyczne przestrzeganie odpowiedniej diety pozwala na uniknięcie występowania trwałych zaburzeń rozwoju intelektualnego i fizycznego¹¹¹. Jedynie rozpoznawana pełnoobjawowa postać celiakii (klinicznie jawna-klasyczna) spełnia warunki pozwalające na orzeczenie niepełnosprawności. Również w przypadku innych chorób metabolicznych w okresie nasilenia objawów chorobowych, będą podstawy do okresowego orzeczenia niepełnosprawności. Zdaniem Dyrektora, problemy rodzin wychowujących dzieci z celiakią, jak i innymi chorobami wymagającymi stosowania diet eliminacyjnych, związane są głównie ze zwiększonymi kosztami utrzymania z powodu konieczności zaopatrzenia w odpowiednią żywność. Istotny wpływ na eliminowanie niepełnosprawności miałyby więc dofinansowanie rodzin, szczególnie o niskich dochodach.

Rok 2003 był Europejskim Rokiem Niepełnosprawnych. Z tej okazji w Polsce odbywało się wiele konferencji i uroczystości oraz organizowano dodatkowe działania na rzecz osób niepełnosprawnych. Rzecznik Praw Dziecka inicjował wiele spotkań oraz włączał się w działania na rzecz dzieci niepełnosprawnych.

Doniosłym wydarzeniem podejmującym problematykę dziecka niepełnosprawnego był Ogólnopolski Szczyt w Sprawach Dzieci, który miał miejsce w Warszawie w dniach 23-24 maja 2003 r. oraz równoległe do obrad Szczytu Forum Organizacji Pozarządowych. Uczestnicy konferencji wypracowali wiele materiałów, dotyczących problematyki praw dziecka niepełnosprawnego.

Za działania priorytetowe uznano:

¹¹⁰ Pismo z dnia 13 czerwca 2003 r. ZII-45-21/03/MH

¹²² Dz. U. z 2002 r. Nr 17, poz. 162

¹¹¹ Pismo z dnia 9 lipca 2003 r. BON.IV.0292/78/2003

- wczesne wspomaganie rozwoju dziecka, ze zintegrowanym systemem pomocy i współdziałania wszystkich lokalnych instytucji: służby zdrowia, pomocy społecznej, oświaty i innych. W ramach wczesnego wspomagania wielokierunkowa pomoc specjalistów powinna być kierowana do dziecka i jego rodziców głównie w domu. Wymaga to ponadresortowych uregulowań prawnych, np. w postaci programu rządowego. Warunkiem powodzenia w założeniach rewalidacyjnych jest jak najwcześniej podjęta praca terapeutyczna, która wymaga opracowania programu wsparcia rodziny oraz programu wspomagającego rozwój dziecka;
- wczesną diagnozę połączoną z kompleksowym, skoordynowanym, wielokierunkowym programem rehabilitacyjnym, także ze wspieraniem rodzin w specjalistycznych ośrodkach;
- konieczność korzystania z wychowania przedszkolnego przez dzieci niepełnosprawne – jeśli to możliwe – ze względu na ich stan oraz dostępność edukacji szkolnej na wszystkich poziomach;
- konieczność realizacji specjalnych potrzeb edukacyjnych dzieci i młodzieży o różnych rodzajach i stopniach niepełnosprawności;
- konieczność rozwijania sieci szkolnej w taki sposób, aby nauczanie w domu i korzystanie z internatów przez dzieci niepełnosprawne było ograniczone do niezbędnych przypadków;
- rozwój kształcenia integracyjnego. W ostatnich latach zwiększył się odsetek rodziców świadomych swoich praw i domagających się realizacji prawa dziecka do edukacji w systemie integracyjnym. Edukacja integracyjna i włączająca powinna obejmować dzieci już we wczesnym wieku przedszkolnym. Problemem jest brak specjalistów wspomagających, system finansowania, bariery architektoniczne;
- przygotowanie propozycji programowych i rozwiązań prawnych dla edukacji ponadgimnazjalnej. Uczestnicy podkreślali duże opóźnienia w tym zakresie. Przygotowanie młodzieży niepełnosprawnej dla rynku pracy jest szczególnie ważne w perspektywie dokonujących się zmian gospodarczych i ustrojowych.

Sprawy skierowane do Rzecznika

W zakresie praw dzieci niepełnosprawnych do Rzecznika wpłynęło 268 spraw, w tym 69 pisemnych, przeprowadzono 98 rozmów telefonicznych, podjęto też 101 spraw na podstawie bezpośrednich rozmów w siedzibie Rzecznika Praw Dziecka. Sprawy zgłoszone do Rzecznika Praw Dziecka zakwalifikowano do następujących kategorii:

- orzekanie o stopniu niepełnosprawności,
- szkolnictwo specjalne i realizacja prawa do nauki dzieci niepełnosprawnych,
- ochrona zdrowia dzieci niepełnosprawnych.

• Orzekanie o stopniu niepełnosprawności

Najliczniejsza grupa spraw skierowanych do Rzecznika Praw Dziecka dotyczyła zastrzeżeń do decyzji powiatowych i wojewódzkich komisji orzekających o stopniu niepełnosprawności, a zwłaszcza prawidłowości stosowania przez nie rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 1 lutego 2001 roku w sprawie kryteriów oceny niepełnosprawności u osób w wieku do 16 lat¹¹². W sprawach tych Rzecznik informował o nowych rozwiązaniach prawnych i ich skutkach dla osób ubiegających się o przyznanie zasiłku pielęgnacyjnego¹¹³, a także o środkach odwoławczych przysługujących od decyzji komisji. Kierowano też pytania dotyczące warunków przyznania zasiłku stałego, przysługującego osobie zdolnej do pracy, lecz niepracującej ze względu na konieczność sprawowania opieki nad niepełnosprawnym dzieckiem. Rzecznik szczegółowo informował o kryteriach przyznania i wypłacania tego świadczenia.

Rzecznik interweniował także w sprawach dotyczących przedłużenia terminu składania wniosków o dofinansowanie ze środków PFRON turnusów rehabilitacyjnych dzieci niepełnosprawnych. Zgodnie z § 11 rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 25 czerwca 2002 r. w sprawie określenia rodzajów zadań powiatu, które mogą być finansowane ze środków PFRON, do wniosków niezbędne jest dołączenie kopii orzeczeń o niepełnosprawności, jednak ze względu na długi okres oczekiwania na wydanie takiego orzeczenia, nie wszystkie dzieci mogły je uzyskać w wymaganym terminie.

¹¹² Dz. U. Nr 17, poz.162

¹¹³ Dot. zmiany przepisu art. 14 ustawy z dnia 1 grudnia 1994 r. o zasiłkach rodzinnych, pielęgnacyjnych i wychowawczych (Dz. U. z 1998 r. Nr 102, poz. 651 z późn. zm.)

Do Rzecznika zwracali się rodzice dzieci chorych na celiakię i fenyloketonurię z prośbą o interwencję w sprawie ujednolicenia standardów orzecznictwa o niepełnosprawności w przypadku takich chorób. Stało się to podstawą omówionego wcześniej wystąpienia Rzecznika do Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej.

- **Prawo do nauki**

Wśród spraw indywidualnych z zakresu prawa do nauki dzieci niepełnosprawnych znaczna grupa dotyczyła interpretacji aktów prawnych odnoszących się do nauczania indywidualnego uczniów szkół specjalnych. Wpływały także pisma z prośbą o pomoc i interwencję w sprawie zwiększenia przydzielonego tygodniowego wymiaru godzin zajęć nauczania indywidualnego. Ponieważ w § 3 ust. 2 Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 29 stycznia 2003 roku w sprawie sposobu i trybu organizowania indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży¹²³, liczbę godzin nauczania realizowanych bezpośrednio z uczniem określono w sposób widełkowy, decyzje w tych sprawach podejmują przedstawiciele gmin w ramach posiadanych przez nich środków finansowych. W uzasadnionych przypadkach Rzecznik występował do władz gmin z prośbą o uwzględnienie wniosków rodziców i zwiększenie liczby godzin nauczania indywidualnego w drodze wyjątku.

Rzecznik interweniował również bezpośrednio u kuratorów oświaty, dyrektorów szkół i placówek oświatowych oraz w poradniach psychologiczno–pedagogicznych w celu podjęcia działań zmierzających do optymalnego zabezpieczenia potrzeb edukacyjnych dziecka niepełnosprawnego.

Jednocześnie Rzecznik informował rodziców uczniów niepełnosprawnych o przysługujących im uprawnieniach i świadczeniach, m.in. do: korzystania z bezpłatnego transportu i opieki w czasie przewozu na zajęcia do szkół podstawowych i gimnazjów lub specjalnych ośrodków szkolno-wychowawczych, nieodpłatnego zakwaterowania w internacie ośrodka szkolno-wychowawczego, pomocy psychologiczno-pedagogicznej, przystąpienia do sprawdzianu lub egzaminu gimnazjalnego oraz egzaminu maturalnego w formie dostosowanej do dysfunkcji ucznia, wydłużenia każdego etapu edukacyjnego przynajmniej o jeden rok.

¹²³ Dz. U. z 2003 r., Nr 23, poz. 193

- **Szkolnictwo specjalne**

Nadesłane sprawy indywidualne dotyczyły szkolnictwa specjalnego oraz traktowania dzieci niepełnosprawnych i upośledzonych umysłowo w szkołach. W pismach kierowanych do Rzecznika poruszano następujące kwestie:

- problemy z finansowaniem placówek oświatowych specjalnych oraz kwestie ich likwidacji,
- refundacja dowozu dzieci niepełnosprawnych do szkół podstawowych i gimnazjów,
- złe traktowanie i przemoc wobec dzieci niepełnosprawnych i dzieci specjalnej troski w szkołach,
- organizacja pracy szkół specjalnych (warunki nauki, brak szkoły zawodowej o określonym profilu, zmiana skierowania),
- likwidacja klas integracyjnych,
- orzekanie przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne o potrzebie kształcenia specjalnego i indywidualnego (uwagi do wydawanych orzeczeń, dostęp do poradni, terminowość wydawanych opinii),
- zwalnianie uczniów ze specyficznymi trudnościami w nauce z nauczania jednego lub kilku przedmiotów.

Rzecznik występował do organów prowadzących szkoły o wyjaśnienie poruszanych w listach kwestii lub o podjęcie działań z zakresu kompetencji tych organów. W sprawach dotyczących pomocy w znalezieniu szkoły zawodowej czy orzekania przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne – skuteczność podejmowanych spraw była satysfakcjonująca.

Na podstawie analizy spraw, dotyczących likwidowania szkół i placówek oświatowych specjalnych oraz klas integracyjnych można stwierdzić, że szkolnictwo specjalne boryka się z poważnymi problemami finansowymi. Ograniczanie środków na utrzymanie tych placówek wpływa znacząco na pogorszenie się warunków nauki i pobytu dzieci w internatach przy szkołach lub w ramach ośrodków szkolno-wychowawczych. Występują także nieprawidłowości w dotowaniu przez jednostki samorządu terytorialnego placówek dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim oraz z upośledzeniem umysłowym i niepełnosprawnościami sprzężonymi, spełniających obowiązek szkolny w ośrodkach rehabilitacyjno-wychowawczych prowadzonych przez Polskie Stowarzyszenie na Rzecz Osób z Upośledzeniem Umysłowym.

- **Prawo do ochrony zdrowia**

Do Rzecznika Praw Dziecka wpływały pisma rodziców dzieci niepełnosprawnych (najczęściej od rodziców dzieci chorych na mózgową porażenie dziecięcą i dotkniętych rzadko występującymi innymi ciężkimi chorobami) zawierające prośbę o pomoc finansową i wsparcie działań w celu zdobycia środków na leczenie i rehabilitację. Zgłaszane sprawy dotyczyły też szczególnych warunków leczenia stomatologicznego dzieci upośledzonych.

Biorąc pod uwagę uprawnienia pacjenta do świadczeń rehabilitacyjnych, wynikające z ustawy o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia, Rzecznik występował do właściwych oddziałów Narodowego Funduszu Zdrowia o zabezpieczenie środków na leczenie i świadczenia rehabilitacyjne dzieci w ramach powszechnego ubezpieczenia zdrowotnego.

Rzecznik informował także o zasadach refundacji kosztów zakupu niezbędnych leków i środków ortopedycznych, a także o możliwości ubiegania się o wsparcie Państwowego Funduszu Osób Niepełnosprawnych. Ponadto Rzecznik informował o działalności stowarzyszeń i fundacji mogących udzielić pomocy.

W niektórych przypadkach, związanych z trudnymi warunkami materialno-bytowymi, Rzecznik występował do właściwych ośrodków pomocy społecznej o udzielenie pomocy rodzinie, w której znajdowało się chore dziecko.

- **Dzieci specjalnej troski w rodzinach zastępczych**

Rodzice zastępczy wychowujący dziecko ze specjalnymi potrzebami często nie byli w stanie pokryć zwiększonych kosztów, związanych z zabezpieczeniem bieżących potrzeb dziecka chorego. Rzecznik Praw Dziecka występował do starostów powiatów o rozważenie możliwości przyznania dodatkowej pomocy pieniężnej, o której mowa w § 16 ust. 2 rozporządzenia z dnia 29 września 2001 r. w sprawie rodzin zastępczych. Wnioski wystosowane przez Rzecznika w tego rodzaju sprawach zostały w większości przypadków rozpatrzone pozytywnie.

- **Szkolnictwo specjalne i integracyjne**

Kolejną kategorię stanowiły sprawy dotyczące szkolnictwa specjalnego i integracyjnego oraz traktowania dzieci niepełnosprawnych (z różnymi typami niepełnosprawności) w szkołach. Autorami kierowanej do Rzecznika korespondencji byli rodzice dzieci niepełnosprawnych,

pedagogicy (w tym rady pedagogiczne) oraz niepełnosprawni uczniowie. Przesłane sprawy poruszały następujące problemy:

- likwidowanie placówek oświatowych specjalnych i integracyjnych oraz oddziałów integracyjnych w szkołach masowych,
- finansowanie i zapewnianie przez organy prowadzące placówki dojazdu do nich dzieciom niepełnosprawnym,
- złe traktowanie i przemoc wobec dzieci niepełnosprawnych w szkołach,
- organizacja pracy szkół specjalnych (warunki nauki, brak szkoły zawodowej o określonym profilu, zmiana skierowania),
- orzekanie przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne o potrzebie kształcenia specjalnego i indywidualnego (uwagi do wydawanych orzeczeń, dostęp do poradni, terminowość wydawanych opinii),
- zwalnianie uczniów ze specyficznymi trudnościami w nauce z nauczania jednego lub kilku przedmiotów,
- nierealizowanie zaleceń poradni psychologiczno-pedagogicznych przez *szkoły masowe* (np. w zakresie obniżenia wymagań uczniowi, dostosowania procesu nauczania do specyficznych trudności ucznia).

Niepokojącym problemem poruszonym w korespondencji było likwidowanie szkół i klas integracyjnych. Władze samorządowe, poszukując oszczędności, w pierwszej kolejności dokonywały ograniczeń w wydatkach związanych ze szkolnictwem integracyjnym, co w konsekwencji prowadziło do zmniejszania się liczby szkół i oddziałów integracyjnych dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnej.

W kierowanej do Rzecznika korespondencji rodzice dzieci niepełnosprawnych zwracali się o pomoc i przeciwdziałanie próbom likwidowania szkół integracyjnych. Rodzice podkreślali bardzo dobre przygotowanie pedagogów oraz dobrą, przyjazną dzieciom atmosferę tych szkół. Jednocześnie zwracali uwagę na potrzebę rozwoju szkolnictwa integracyjnego ponadpodstawowego, tak aby uczniowie kończący szkoły podstawowe i gimnazja mogli kontynuować naukę w warunkach równie sprzyjających.

Oprócz spraw związanych z sytuacją szkolnictwa integracyjnego, do Rzecznika wpływały sprawy dotyczące likwidowania szkół i placówek oświatowych specjalnych. Tak jak i w ubiegłym roku – na podstawie wpływającej korespondencji – można stwierdzić, iż szkolnictwo specjalne boryka się z poważnymi problemami finansowymi. Od co najmniej trzech lat środki na utrzymanie tych placówek są sukcesywnie z roku na rok ograniczane, co wpływa na pogorszenie warunków nauki i pobytu dzieci w internatach funkcjonujących przy

szkołach lub w specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych. Brak środków finansowych zmuszał placówki specjalne do podejmowania działań mających na celu daleko idące oszczędności (likwidacja oddziałów szkolnych, ograniczenie liczby przyjmowanych uczniów lub wychowanków, zwalnianie nauczycieli i pracowników obsługi, ograniczenie zakupów pomocy dydaktycznych i podręczników itd.). Wszystkie te działania bezpośrednio wpływały na jakość pracy z dziećmi. Ograniczanie środków finansowych na funkcjonowanie specjalnych placówek oświatowych prowadziło do ich faktycznej likwidacji. Metoda ograniczania liczby placówek specjalnych – poprzez zmniejszanie środków finansowych na ich utrzymanie – wzbudzała ogromny niepokój nauczycieli i pedagogów oraz rodziców. Niektórzy z rodziców, w sytuacji pogarszania się warunków w placówkach specjalnych, podejmowali decyzje o zaprzestaniu posyłania do nich swoich dzieci. Likwidacja placówek specjalnych – co także jest bardzo niepokojące – nie wiązała się z uruchamianiem placówek integracyjnych (klas integracyjnych). Brak korelacji działań władz powiatowych w tym zakresie doprowadzał do sytuacji, w której dzieci niepełnosprawne nie miały gdzie realizować obowiązku szkolnego. Często jedynym rozwiązaniem była zmiana orzeczenia poradni w kierunku nauczania indywidualnego, które niejednokrotnie oznaczało izolację dziecka niepełnosprawnego od rówieśników. Rodzice dzieci niepełnosprawnych byli wielokrotnie zdezorientowani nie wiedząc, gdzie posyłać swoje dzieci lub gdzie mogłyby one kontynuować naukę na wyższym poziomie.

W dalszym ciągu poważnym problemem była realizacja zaleceń poradni psychologiczno-pedagogicznych przez nauczycieli w zakresie specjalnych potrzeb dzieci niepełnosprawnych. Problem ten występował we wszystkich typach szkół (także w liceach ogólnokształcących). Pedagodzy lekceważyli potrzeby dzieci niepełnosprawnych, stawiając przed nimi nierealne wymagania i oceniając tak, jak innych uczniów. Doprowadzało to do sytuacji, w których uczniowie niepełnosprawni nie byli promowani, ponieważ nauczyciele nie realizowali systemu oceniania dostosowanego do specjalnych potrzeb uczniów. Postępowanie nauczycieli skutkowało ogromnym stresem niepełnosprawnych uczniów. Jak wynika z informacji rodziców, objawiało się to nasileniem niekorzystnych objawów chorobowych u dzieci, załamaniem nerwowym (fobią szkolną), odmową uczęszczania do szkoły.

W dalszym ciągu w omawianej grupie spraw były sygnalizowane problemy z dowozem dzieci niepełnosprawnych do placówek oświatowych oraz zwrotem kosztów dowozu dzieci do placówek oświatowych. Rodzice dzieci niepełnosprawnych wyrażali także swój zdecydowany sprzeciw wobec rozwiązań prawnych, uniemożliwiających im wybór placówki oświatowej dla dziecka. Zdaniem rodziców, w myśl aktualnie obowiązujących przepisów, wybór

placówki jest zdeterminowany miejscem zamieszkania dziecka oraz możliwością uzyskania refundacji kosztów dowozu dziecka do placówki od władz gminnych, a nie wysokim poziomem nauczania i sprawowanej opieki nad uczniami niepełnosprawnymi, gwarantowanej przez placówkę oświatową.

W sprawach poruszających wymienione problemy, Rzecznik występował do organów prowadzących szkoły (starostwa powiatowe) o wyjaśnienie lub o podjęcie działań leżących w kompetencji tych organów. W sprawach dotyczących zmiany skierowań, pomocy w znalezieniu szkoły zawodowej czy orzekania przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne, skuteczność podejmowanych spraw była satysfakcjonująca. W sprawach dotyczących poprawy warunków nauczania czy likwidacji klas i szkół integracyjnych władze samorządowe głównie informowały o planowanych zmianach oraz wyjaśniały przyczyny zaistniałej sytuacji.

7. Działania Rzecznika na rzecz implementacji międzynarodowych standardów ochrony praw dziecka

Konwencja o Prawach Dziecka w art. 44 zobowiązuje państwa do przedkładania Komitetowi Praw Dziecka sprawozdań odnośnie środków stosowanych przez nie do realizacji praw zawartych w Konwencji oraz postępów w korzystaniu z tych praw. Sprawozdania te powinny zawierać informacje na temat realizacji postanowień Konwencji w danym kraju, a także wskazywać czynniki i ewentualne trudności wpływające na wypełnianie tych postanowień.

Rzecznik Praw Dziecka, jako organ niezależny, prowadzi stały monitoring w zakresie wdrażania międzynarodowych standardów ochrony praw dziecka w prawie polskim, w tym przede wszystkim standardów wynikających z Konwencji. Występuje do właściwych organów państwowych ze stosownymi ocenami w tym zakresie, a także z konkretnymi propozycjami dotyczącymi zmian systemowych. Szereg wystąpień Rzecznika przyjmuje formę uwag i postulatów zgłaszanych w odniesieniu do rządowych projektów sprawozdań z wykonywania przez Polskę postanowień międzynarodowych instrumentów prawnych.

Rzecznik przedstawia również międzynarodowym instytucjom swoje oceny i wnioski dotyczące stanu przestrzegania praw dziecka w Polsce w kontekście zobowiązań traktatowych.

Powołując się na uwagi Komitetu Praw Dziecka ONZ, zawarte w „Sprawozdaniu dotyczącym realizacji w Rzeczypospolitej Polskiej Konwencji o Prawach Dziecka w latach 1993-1998”, **Rzecznik – wspólnie z Rzecznikiem Praw Obywatelskich – wystąpił w 2003 r. do Prezesa Rady Ministrów o stworzenie w strukturach rządu jednego, silnego ośrodka koordynacji i realizacji polityki społecznej dotyczącej dziecka i rodziny**¹²⁴. Zdaniem wnioskodawców, wskazane jest zapewnienie pełnej koordynacji działań na rzecz dzieci i rodzin rozdzielonych obecnie pomiędzy poszczególne resorty. Z jednej strony, konieczne jest przedstawianie wiarygodnych szacunków i analiz dotyczących sytuacji społecznej oraz bytowej polskich rodzin, a także dzieci wychowujących się w rodzinach, jak i pozostających stale lub czasowo poza opieką swych rodziców w związku z realizacją potrzeb edukacyjnych, zdrowotnych czy resocjalizacyjnych. Z drugiej zaś strony, w obliczu wyzwań, jakie stwarzają niektóre, zwłaszcza patologiczne zjawiska, pojawia się potrzeba inicjowania i tworzenia międzyresortowych programów, których realizacja wymaga współpracy nie tylko resortów, ale wszelkich podmiotów, które chcą i potrafią działać na rzecz dzieci oraz rodzin. Skutkiem

stworzenia takiego mechanizmu powinno też być zahamowanie spadku udziału środków budżetowych na cele i programy związane z dziećmi i rodziną, bardziej racjonalne ich wydatkowanie, a w konsekwencji – zwiększenie szans rozwojowych dzieci i młodzieży.

W odpowiedzi Sekretarz Stanu w Kancelarii Prezesa Rady Ministrów stwierdził, że przyjęty podział kompetencji i rozłożenie zadań pomiędzy właściwe resorty jest uzasadniony¹²⁵. Jego zdaniem, wątpliwości budzi potrzeba utworzenia odrębnej instytucji koordynującej zadania realizowane przez poszczególne resorty. Próby tworzenia instytucji koordynujących były podejmowane przez kolejne rządy. Zadanie to mieli wypełniać pełnomocnicy rządu do spraw rodziny, jednakże ich działania nie były skuteczne. Obecne uregulowania prawne przewidziane w ustawie o działach administracji rządowej stwarzają podstawę do efektywnej koordynacji działań w zakresie polityki prorodzinnej.

Rzecznik odniósł się do konkluzji sformułowanych przez Komitet Niezależnych Ekspertów, dotyczących drugiego sprawozdania z wykonywania przez Polskę postanowień Europejskiej Karty Społecznej oraz opiniował projekt kolejnego sprawozdania przygotowanego przez Rząd RP¹²⁶. W swoich wystąpieniach do Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej Rzecznik podkreślił konieczność:

- wprowadzenia zmian legislacyjnych, mających na celu objęcie małoletnich między 15 a 18 rokiem życia pełną ochroną przed wykorzystywaniem seksualnym;
- intensyfikacji po stronie rządowej działań na rzecz zwalczania wykorzystywania seksualnego dzieci w Polsce zgodnie z zaleceniami światowych kongresów przeciwko seksualnemu komercyjnemu wykorzystywaniu dzieci w Sztokholmie w 1996 r. oraz w Jokohamie w 2001 r.;
- wprowadzenia powszechnego i jednolitego w skali kraju systemu przeciwdziałania przemocy oraz zaostrzenie kar za przestępstwa wobec dzieci, z wyodrębnieniem przestępstwa znęcania się nad małoletnim.

Rzecznik przedstawił również Ministrowi Sprawiedliwości swoje stanowisko wobec projektu Sprawozdania rządowego z realizacji postanowień Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych¹²⁷. Zawarł w nim m.in.:

¹²⁴ Pismo z dnia 27 stycznia 2003 r. RPO-426819-02/XI/GR, RPD/ZBA-500-1/03/MK.

¹²⁵ Pismo z dnia 7 maja 2003 r. RCL 1602-147/03.

¹²⁶ Pisma: z dnia 6 marca 2003 r. ZBA-061-3(2)/03/MKr oraz z dnia 7 października 2003 r. ZBA-061-35/03/MKr.

¹²⁷ Pismo z dnia 13 sierpnia 2003 r. ZBA-061-21/03/MKr.

- ocenę funkcjonowania systemu opieki instytucjonalnej i pozainstytucjonalnej nad dziećmi pozbawionymi rodzin naturalnych, który charakteryzuje się: wzrostem liczby dzieci w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, trudnościami w zakresie szkolenia rodzin zastępczych oraz rodzin pełniących funkcje pogotowia, zbyt małą liczbą dzieci powracających do rodzin naturalnych, wolnym przekształcaniem dużych placówek opiekuńczo-wychowawczych w małe placówki środowiskowe;
- stanowisko przeciwstawiające się stosowaniu jakichkolwiek form karania cielesnego dzieci;
- zastrzeżenia dotyczące funkcjonowania systemu opieki zdrowotnej dla dzieci, takie jak: zaniechanie realizacji programu medycyny szkolnej, brak dostępności do niektórych leków stosowanych w leczeniu chorób przewlekłych, spowodowany zmianami w sposobie ich refundowania, ograniczenia w zakresie dodatkowej opieki nad dzieckiem sprawowanej przez rodzinę w zakładach opieki zdrowotnej;
- wskazanie podstawowego celu, któremu mają służyć zajęcia z przedmiotu „Wychowanie do życia w rodzinie”. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej o podstawie programowej kształcenia ogólnego z dnia 15 lutego 1999 r., celem tym jest pomoc rodzicom w wychowaniu dzieci poprzez:
 - ukazywanie wartości rodziny w życiu osobistym człowieka oraz pomoc w zrozumieniu przemian okresu dojrzewania (cele na poziomie szkoły podstawowej);
 - przyjęcie integralnej wizji osoby ludzkiej i prowadzenia do wyborów wartości, które służą rozwojowi człowieka (gimnazjum);
 - wspomaganie umiejętności podejmowania decyzji o życiowych wyborach, w tym – ról małżeńskich i rodzinnych; pogłębianie problematyki przyjaźni, miłości, ludzkiej płciowości; przyjmowanie pozytywnych postaw wobec życia i zdrowia (szkoły ponadgimnazjalne).

Mając na uwadze postępującą integrację Polski z Unią Europejską, **Rzecznik wystąpił do Sekretarza Komitetu Integracji Europejskiej oraz pozostałych członków Konwentu Europejskiego z ramienia Polski z prośbą o podjęcie stosownych działań zmierzających do umieszczenia w zasadniczym tekście projektu Konstytucji Unii**

Europejskiej przepisów chroniących prawa dziecka¹²⁸. Rzecznik wskazał, że niezbędne wydaje się istotne wzmocnienie gwarancji praw dziecka przewidzianych w przygotowanym już projekcie Konstytucji, który stawia je niejako na drugim planie wobec zasadniczych postanowień o charakterze prawno-instytucjonalnym.

Art. 2 projektu Konstytucji stanowi, iż Unia Europejska opiera się na wartościach poszanowania godności ludzkiej, wolności, demokracji, państwa prawnego i praw człowieka, wartościach wspólnych państwom członkowskim. Z kolei art. 5 ust. 1 stwierdza, że Karta Praw Podstawowych, zamieszczona jest w Części Drugiej niniejszej Konstytucji.

Rzecznik argumentował, że chociaż Karta Praw Podstawowych gwarantuje *expressis verbis* ochronę praw dziecka – przede wszystkim poprzez zapisy art. 24, to nie wydaje się, aby włączenie ich do Części Drugiej Konstytucji, i to w formie, która jeszcze nie została ostatecznie rozstrzygnięta, było odpowiednie dla zabezpieczenia szczególnych interesów dziecka. Wysoka ranga praw dziecka, o której świadczą tradycje konstytucyjne państw europejskich oraz przepisy dokumentów międzynarodowych, w tym przede wszystkim Konwencji o Prawach Dziecka, powinna znaleźć potwierdzenie w odpowiednich zapisach właściwego tekstu Konstytucji Unii Europejskiej, a więc jej Części Pierwszej.

Ponadto obok istotnej klauzuli generalnej, dotyczącej prymatu dobra dziecka we wszystkich działaniach podmiotów publicznych i prywatnych, jaką przewiduje art. 24 ust. 2 Karty Praw Podstawowych, w Konstytucji Unii Europejskiej powinny znaleźć się przepisy chroniące w sposób jednoznaczny i absolutny konkretne prawa dziecka, w tym przede wszystkim: prawo do życia i ochrony zdrowia, prawo do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbaniem i innym złym traktowaniem, prawo do godziwych warunków socjalnych, prawo do nauki, prawo do wychowania w rodzinie.

W opinii Rzecznika, są to gwarancje determinujące niezbędny poziom ochrony praw dziecka zgodny ze standardami demokratycznego państwa prawnego.

Działając na rzecz lepszej ochrony dziecka przed wykorzystywaniem seksualnym, **Rzecznik wystąpił do Ministra Edukacji Narodowej i Sportu o podjęcie stosownych działań zmierzających do szybkiej ratyfikacji Protokołu Opcjonalnego do Konwencji o Prawach**

¹²⁸ Pismo z dnia 5 czerwca 2003 r. ZBA-500-13/03/MKr.

Dziecka dotyczącego handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii oraz realizacji postanowień dwóch światowych kongresów przeciwko seksualnemu wykorzystywaniu dzieci w celach komercyjnych w Sztokholmie w 1996 r. oraz w Jokohamie w 2001 r.¹²⁹. Zdaniem Rzecznika, skala działań podejmowanych przez władze publiczne w celu przeciwdziałania zjawisku wykorzystywania seksualnego nie jest wystarczająca. Diagnoza ta odnosi się między innymi do braku ratyfikacji wspomnianego Protokołu Opcjonalnego, który został podpisany przez Polskę w dniu 13 lutego 2002 r. Jest on ważnym instrumentem prawnym, który zawiera definicje głównych form wykorzystywania seksualnego dzieci oraz rozszerza zakres ochrony dziecka przed przemocą o podłożu seksualnym.

Według Rzecznika, niepokojem napawa fakt, iż Polska nie wywiązała się do tej pory ze zobowiązań podjętych w Sztokholmie i Jokohamie. Nie zrealizowano takich zaleceń jak: opracowanie i wdrożenie krajowego programu zwalczania seksualnego wykorzystywania dzieci, zbudowanie systemu pomocy dziecku-ofierze przemocy, utworzenie baz danych dotyczących dzieci narażonych na wykorzystywanie oraz sprawców tego procederu, opracowanie i realizacja programu informowania społeczeństwa o problemie, sposobach jego rozpoznawania oraz istniejących możliwościach pomocy.

W odpowiedzi Sekretarz Stanu w Ministerstwie Edukacji Narodowej i Sportu poinformował, że projekt wniosku do Rady Ministrów o ratyfikację wymienionego Protokołu Opcjonalnego do Konwencji o Prawach Dziecka został skierowany do uzgodnień międzyresortowych w dniu 8 grudnia 2003 r.¹³⁰ Ponadto Sekretarz Stanu przekazał informację o działaniach rządu na rzecz zwalczania seksualnego wykorzystywania dzieci, w tym o opracowaniu przez Ministerstwo Sprawiedliwości Ramowego Programu Zapobiegania i Przeciwdziałania Seksualnemu Wykorzystywaniu, Pornografii, Prostytucji oraz Handlowi Dziećmi i Młodocianymi.

W wystąpieniu do Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej Rzecznik odniósł się pozytywnie do propozycji powołania Komitetu Ekspertów na Rzecz Dzieci i Rodzin Rady Europy.¹³¹ Rzecznik poparł zakres zadań, którymi będzie zajmował się Komitet. Stwierdził, że zakres ten powinien zostać uzupełniony o inne, nie mniej ważne problemy, których skala w Polsce napawa szczególnym niepokojem. Pierwszy z nich to wzrost liczby

¹²⁹ Pismo z dnia 8 grudnia 2003 r. ZBA-500-34/03/MKr.

¹³⁰ Pismo z dnia 13 stycznia 2004 r. DKOS-5-AP-612-01/04.

¹³¹ Pismo z dnia 22 grudnia 2003 r. ZBA-061-14/03/MKr.

dzieci w instytucjonalnych formach opieki, całkowicie sprzeczny z tendencjami obowiązującymi w Europie oraz zaleceniami instytucji międzynarodowych. Jest zatem wskazane, aby Komitet zajmował się również działaniami na rzecz likwidacji opieki instytucjonalnej i rozwijaniem form rodzinnych, z jednoczesną pracą na rzecz powrotu dziecka do rodziny naturalnej.

Równie niezbędne jest przeciwdziałanie zjawisku marginalizacji młodego pokolenia, które wskutek transformacji społeczno-ekonomicznej przybiera coraz większe rozmiary. Wszechstronna pomoc młodzieży zagrożonej tym problemem, rozwijanie programów terapeutycznych, właściwa edukacja, wsparcie materialne to główne elementy programu zapobiegania zjawisku oraz społecznej reintegracji defaworyzowanej młodzieży.

Zdaniem Rzecznika, powołanie Komitetu wpłynęłoby też pozytywnie na realizację przez Rząd RP postulatu, który zgłasza od dawna, a więc konieczności utworzenia jednego ośrodka koordynacji działań i programów na rzecz dziecka i rodziny realizowanych przez administrację rządową oraz inne instytucje publiczne.

Rzecznik prezentował Ministrowi Spraw Zagranicznych swoje informacje, uwagi oraz opinie związane z ochroną i promocją praw dziecka w Polsce na tle rozwiązań międzynarodowych. Informacje i analizy Rzecznika stanowiły wkład do projektów stanowisk Rządu RP przygotowywanych na: 58 sesję Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych¹³² (problematyka popularyzacji praw dziecka oraz przygotowania Narodowego Planu Działania na Rzecz Dzieci) oraz posiedzenie Komitetu Ministrów Rady Europy¹³³ (problematyka kar fizycznych wobec dzieci). Większość z nich została uwzględniona w projektach wspomnianych stanowisk rządowych.

¹³² Dwa pisma z dnia 16 lipca 2003 r. ZBA-061-19/03/MKr.

¹³³ Pismo z dnia 26 listopada 2003 r. ZBA-061-32/03/MKr.

8. Współpraca z jednostkami organizacyjnymi w kraju oraz z zagranicą

Współpraca z Parlamentem

W maju 2003 r. Rzecznik Praw Dziecka wypełniając obowiązek wynikający z art. 12 Ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka przedłożył Sejmowi i Senatowi Informację o działalności za rok 2002 wraz z uwagami o stanie przestrzegania praw dziecka. Debata plenarna nad Sprawozdaniem była poprzedzona wieloma dyskusjami w komisjach sejmowych, m.in. w Komisji Polityki Społecznej i Rodziny oraz w komisjach senackich.

Rzecznik Praw Dziecka lub jego przedstawiciele wielokrotnie brali udział w posiedzeniach komisji sejmowych i senackich. Podobnie jak w latach ubiegłych, dotyczyło to w szczególności prac następujących komisji: Polityki Społecznej i Rodziny Sejmu RP, Edukacji, Nauki i Młodzieży Sejmu RP, Sprawiedliwości i Praw Człowieka Sejmu RP, Podkomisji Stałej ds. Młodzieży Sejmu RP oraz Komisji Polityki Społecznej i Zdrowia Senatu RP, wielu nadzwyczajnych podkomisji, przygotowujących projekty zmian do obowiązujących ustaw, np. Podkomisji Nadzwyczajnej Edukacji, Nauki i Młodzieży, powołanej do rozpatrzenia rządowego projektu ustawy, zmianie ustawy o systemie oświaty oraz o zmianie niektórych innych ustaw.

Rzecznik Praw Dziecka bądź jego przedstawiciele brali udział w konferencjach organizowanych przez Sejmową Komisję Sprawiedliwości i Praw Człowieka pt.: „Czy w polskiej szkole jest bezpiecznie?” oraz „Mediacja w krajach Unii Europejskiej i w Polsce”.

Podobnie jak w latach ubiegłych, Rzecznik wielokrotnie spotykał się z parlamentarzystami. Spotkania te dotyczyły zmian w ustawach regulujących problemy dzieci oraz funkcjonowanie rodziny, a także interpelacji i interwencji odnoszących się do tych kwestii. Wiele razy przedstawiał komisjom sejmowym opinie, ekspertyzy i opracowania w sprawach dotyczących m.in.: ochrony dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem, realizacji ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, finansowania programów skierowanych do dzieci i młodzieży, realizowanych przez organizacje działające na rzecz dzieci. Rzecznik wypowiedział się także na temat „Strategii Rządu Wobec Młodzieży”.

W Senacie RP Rzecznik Praw Dziecka zorganizował konferencję pt. „Likaon – przeciw bezradności młodzieży”, która była podsumowaniem programu mającego na celu zdiagnozowanie problemu i przeciwdziałanie marginalizacji tzw. „trudnej” młodzieży

w wielkich miastach. Materiały wypracowane przez uczestników mogą posłużyć jako wskazania dla młodych ludzi oraz ich opiekunów jak radzić sobie z bezradnością.

Rzecznik wziął udział w IX Sesji Sejmu Dzieci i Młodzieży, która odbyła się z okazji Międzynarodowego Dnia Dziecka pod hasłem „Moja Ojczyzna – państwem demokratycznym”. W pracach Sejmu uczestniczyło 460 młodych posłów reprezentujących wszystkie województwa. W ramach obrad zorganizowano spotkanie młodych parlamentarzystów z przedstawicielami życia społeczno-politycznego. W spotkaniu tym wziął udział Rzecznik Praw Dziecka, który w swoim wystąpieniu podkreślał wagę praw dziecka we współczesnym świecie. Podziękował także młodym posłom za ich zaangażowanie i chęć tworzenia społeczeństwa obywatelskiego.

- **Współpraca z Rzecznikiem Praw Obywatelskich**

W 2003 r. Rzecznik Praw Dziecka kontynuował współpracę z Rzecznikiem Praw Obywatelskich. Podobnie jak w latach ubiegłych, regularnie odbywały się spotkania obydwu Rzeczników, które służyły wymianie informacji na temat podejmowanych działań, przekazywaniu spraw indywidualnych do rozpatrzenia oraz konsultowaniu wspólnych wystąpień.

W dniu 27 stycznia 2003 r. Rzecznik Praw Dziecka wspólnie z Rzecznikiem Praw Obywatelskich wystąpił do Prezesa Rady Ministrów w sprawie utworzenia w strukturach rządu jednego, silnego ośrodka koordynacji i realizacji polityki społecznej dotyczącej dziecka i rodziny.¹³⁴ Wystąpienie zostało omówione w rozdziale 7, poświęconym działaniom Rzecznika na rzecz implementacji międzynarodowych standardów ochrony praw dziecka.

Rzecznik Praw Dziecka wraz z Rzecznikiem Praw Obywatelskich wspólnie analizowali obywatelski projekt ustawy o zakazie promowania przemocy w środkach masowego przekazu, zgłoszony do Sejmu przez Komitet Inicjatywy Ustawodawczej w Przemysłu. Wystąpienie to zostało omówione szczegółowo w rozdziale 5, dotyczącym prawa do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem demoralizacją, zaniedbywaniem oraz innym złym traktowaniem.

Rzecznik Praw Dziecka bądź jego przedstawiciele wielokrotnie brali udział w roboczych spotkaniach organizowanych przez Rzecznika Praw Obywatelskich. Spotkania te dotyczyły m.in. udziału rodziców w polskim systemie edukacji, opieki nad dzieckiem, pracy dzieci

w indywidualnych gospodarstwach rolnych, ochrony dzieci przed przemocą w mediach oraz likwidacji funduszu alimentacyjnego.

Rzecznik Praw Dziecka wziął udział w Konferencji Ombudsmanów Państw Kandydujących do Unii Europejskiej pt. „Ombudsman a prawo UE”, która odbyła się z inicjatywy Rzecznika Praw Obywatelskich. Ponadto Rzecznik Praw Dziecka wspólnie z Rzecznikiem Praw Obywatelskich uczestniczyli w seminariach i konferencjach dotyczących m.in.: obywatelskiej odpowiedzialności za edukację narodową, realizacji obywatelskiego prawa do informacji publicznej, roli bibliotek w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego.

- **Współpraca z Najwyższą Izbą Kontroli**

Podobnie jak w latach ubiegłych, Rzecznik Praw Dziecka aktywnie współpracował z Najwyższą Izbą Kontroli. Rzecznik **wystąpił do Prezesa NIK o uznanie problemu niepodejmowania przez absolwentów gimnazjów dalszej nauki za priorytetowy przedmiot badań kontrolnych Najwyższej Izby Kontroli w 2004 roku**¹³⁵. Rzecznik uważa, że zlekceważenie lub zaniechanie monitorowania tego zjawiska może w krótkim czasie doprowadzić do powstania nowego, groźnego zjawiska społecznego - dużej liczby młodych obywateli „drugiej kategorii”, niemających żadnego przygotowania zawodowego i perspektyw startu w dorosłe życie, nawet bez prawa do zasiłku dla bezrobotnych.

Prezes Najwyższej Izby Kontroli zapewnił, że problem realizacji obowiązku nauki przez młodzież w wieku 16-18 lat zostanie zbadany przez NIK w toku kontroli doraźnej¹³⁶. Zjawisko niepodejmowania nauki przez absolwentów gimnazjów będzie również przedmiotem kolejnej kontroli w 2005 r.

Prezes Najwyższej Izby Kontroli regularnie informował Rzecznika o wynikach kontroli z zakresu realizacji praw dziecka.

Rzecznik Praw Dziecka lub jego przedstawiciele brali udział w roboczych spotkaniach z kierownictwem i urzędnikami Najwyższej Izby Kontroli. Spotkania te służyły przekazywaniu informacji docierających do Rzecznika na temat nieprawidłowości w funkcjonowaniu systemu opieki nad dzieckiem oraz na temat łamania bądź naruszania praw dziecka.

¹³⁴ RPD/ZBA-500-1/03/MK

¹³⁵ ZBA-500-19/03/MK

¹³⁶ WSK-031-222/03

- **Współpraca z administracją rządową**

Rzecznik Praw Dziecka bądź jego przedstawiciele uczestniczyli w konferencjach organizowanych przez naczelne lub centralne organy administracji rządowej, których tematyka związana była z sytuacją dziecka i rodziny w Polsce. W czasie konferencji poruszano m.in. problemy: prewencji przemocy i komercji seksualnej z wykorzystaniem dzieci i młodzieży, inicjacji prac nad Narodowym Planem Działania na Rzecz Dzieci, zdolnych uczniów, partnerstwa dzieci, nauczycieli i rodziców w procesie edukacji oraz przemocy domowej.

Przedstawiciele Rzecznika uczestniczyli w charakterze niezależnych obserwatorów w pracach rządowych zespołów:

- Zespołu do Spraw Opracowania Programu Zapobiegania Niedostosowaniu Społecznemu i Przystępczości wśród Dzieci i Młodzieży,
- Zespołu do Spraw Opracowania Narodowego Planu Działania na Rzecz Dzieci,
- Zespołu do Spraw Opracowania Krajowego Programu Przeciwdziałania Dyskryminacji Rasowej, Ksenofobii i Związanej z Nimi Nietolerancji.

Rzecznik Praw Dziecka został zaproszony do uczestnictwa w Radzie Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Inicjatorem powstania Rady był Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Głównym celem Rady jest kształtowanie prokonkurencyjnej polityki gospodarczej i polityki konsumenckiej, w oparciu o dialog środowiska biznesu z organizacjami konsumenckimi i administracją publiczną.

Tradycją stała się już regularna współpraca Rzecznika z Centrum Metodycznym Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, podległym Ministerstwu Edukacji Narodowej i Sportu. Rzecznik bądź jego przedstawiciele informowali dyrekcję i pracowników Centrum o podejmowanych przez siebie działaniach na rzecz dzieci i rodziny.

W dniu 4 czerwca 2003 r. Rzecznik Praw Dziecka wraz z Centrum Metodycznym zorganizował konferencję pt.: „Szkoła równych szans – rodzicom”. Konferencja ta miała na celu przybliżenie rodzicom problematyki tworzenia przyjaznego środowiska edukacyjnego, w którym każde dziecko, bez względu na predyspozycje zdrowotne i możliwości rozwojowe znajdzie warunki do własnego rozwoju.

Rzecznik wziął również udział w zorganizowanym przez Centrum oraz MENiS Forum organizacji pozarządowych nt. „Przeciwdziałanie agresji i przemocy wśród dzieci i młodzieży”.

Rzecznik Praw Dziecka kontynuował współpracę z Państwową Agencją Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. W czerwcu Rzecznik wystosował list popierający akcję PARP „Alkohol – nieletnim dostęp wzbroniony”, w którym wyraził zaniepokojenie niefrasobliwością osób sprzedających alkohol dzieciom i młodzieży. Rzecznik jest zaniepokojony, że tolerancja osób dorosłych na sprzedaż alkoholu dzieciom przybrała formę jawnego przyzwolenia. Sprzeciw Rzecznika budzi brak zdecydowanej, zabraniającej postawy osób dorosłych wobec picia alkoholu przez nastolatków. Rzecznik zwrócił się z apelem o jak najszersze włączenie się różnych osób, grup, instytucji w kampanię „Alkohol – nieletnim dostęp wzbroniony”.

W 2003 roku Rzecznik utrzymywał również stałe robocze kontakty z wieloma ministerstwami i urzędami centralnymi, konsultując projekty aktów prawnych oraz dokonując oceny działań związanych z problematyką dziecka i rodziny. Tego rodzaju współpraca w szczególności podejmowana była z Ministerstwem Edukacji Narodowej i Sportu, Ministerstwem Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Ministerstwem Spraw Zagranicznych, Urzędem Ochrony Konkurencji i Konsumentów.

- **Współpraca z samorządami terytorialnymi**

W 2003 roku Rzecznik podejmował działania na rzecz zainteresowania samorządów powiatowych budową lokalnych systemów przeciwdziałania przemocy, w oparciu o zgłoszony już w 2001 r. Prezydentowi oraz Sejmowi „Systemowy Plan Przeciwdziałania Przemocy”. Po konsultacjach z władzami powiatów: koszalińskiego, białogardzkiego i świdwińskiego oraz funkcjonującymi tam powiatowymi centrami pomocy rodzinie, wymienione powiaty przystąpiły do tworzenia takich systemów.

Rzecznik monitorował także stan systemu opieki nad dzieckiem na szczeblu powiatowym. Na zaproszenie Rady Dyrektorów Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie Rzecznik uczestniczył w spotkaniu poświęconym reformie opieki nad dzieckiem na terenie województwa warmińsko-mazurskiego. W spotkaniu wzięli udział przedstawiciele Powiatowych Centrów Pomocy Rodzinie, domów dziecka, rodzinnych domów dziecka oraz pracownicy nadzoru wojewódzkiego. Dyskusja dotyczyła szans i zagrożeń w dostosowywaniu systemu opieki do standardów określonych w przepisach prawa – do 2006 roku wszystkie istniejące placówki powinny przekształcić się w małe środowiskowe placówki liczące do 30 wychowanków. Uczestnicy spotkania przedstawili również plany dotyczące przekształcenia własnych placówek, podkreślając jednocześnie problemy, które wiążą się

z tym zamierzeniem. Zdaniem osób biorących udział w dyskusji, reformie nie sprzyja brak gwarancji i zabezpieczenia finansowego, trudna sytuacja społeczna oraz problem utraty miejsc pracy przez pracowników reorganizowanych placówek. Niektórzy dyskutanci wyrażali obawy, że przyjęte strategie przekształceń nie zostaną zrealizowane. Wiele miejsca poświęcono także przestrzeganiu praw dziecka w placówkach opiekuńczych. Rzecznik Praw Dziecka podzielił się z uczestnikami doświadczeniami z pracy swojego Biura i zaprezentował zasady oraz standardy, jakie powinny być przestrzegane w placówkach opiekuńczych. Wyraził obawę, że przekształcenie placówek, szczególnie liczących powyżej 60 wychowanków, przebiega zbyt wolno, a rozwój rodzinnych form opieki ograniczony jest brakiem wystarczających środków finansowych na ich tworzenie.

Przedstawiciel Rzecznika uczestniczył w Konferencji „Pomoc Dziecku i Rodzinie w zadaniach powiatu”, która odbyła się z inicjatywy Starosty Powiatu Otwockiego. Podczas konferencji podejmowano najistotniejsze problemy dotyczące dziecka i rodziny, roli samorządu w tworzeniu systemu opieki oraz kreowaniu polityki społecznej.

Podczas wakacji letnich Rzecznik Praw Dziecka odbył szereg wizyt poświęconych ocenie realizacji prawa dzieci do wypoczynku oraz realizacji zadań pomocy dziecku i rodzinie w powiecie bieszczadzkim. Podczas wizytacji Rzecznik odbył serię spotkań roboczych z przedstawicielami powiatowych i gminnych służb pomocy dziecku i rodzinie z terenu powiatu bieszczadzkiego. Spotkania poświęcone były sytuacji dzieci i młodzieży oraz skali potrzeb i możliwości pomocy ze środków celowych, dotacji i środków własnych samorządów lokalnych w tym m.in.: wyposażenia w podręczniki szkolne, dożywiania, zasiłków stałych i okresowych dla rodzin bez zabezpieczenia społecznego. Rzecznik był zainteresowany głównie programami własnymi władz lokalnych w zakresie pomocy dziecku i rodzinie.

Rzecznik lub jego przedstawiciele brali udział w spotkaniach i konferencjach organizowanych przez władze samorządowe różnych szczebli. Dotyczyły one m.in.: problematyki integracji europejskiej, pomocy rodzinie, promocji działalności kulturalnej i artystycznej z udziałem dzieci i młodzieży, dofinansowaniu wypoczynku wakacyjnego dzieci pochodzących z rodzin najuboższych, roli sportu w wychowaniu dzieci i młodzieży, bezpieczeństwa dzieci w ruchu drogowym.

- **Współpraca z organizacjami pozarządowymi oraz środowiskiem naukowym**

Rzecznik, podobnie jak w latach ubiegłych, przywiązywał szczególną wagę do współpracy z organizacjami pozarządowymi. W 2003 roku odbyły się dwa posiedzenia Rady Opiniodawczo-Doradczej Organizacji Pozarządowych przy Rzeczniku Praw Dziecka.

Pierwsze z nich, zorganizowane w dniu 18 marca, było poświęcone ocenie głównych problemów w zakresie opieki nad dzieckiem w Polsce w kontekście deklaracji, uzgodnień i zobowiązań Światowego Szczytu w Sprawach Dzieci (Specjalna Sesja Zgromadzenia Ogólnego ONZ w Nowym Jorku 7-10 maja 2002 r.). Ponadto Rzecznik Praw Dziecka przedstawił założenia do Ogólnopolskiego Szczytu w Sprawach Dzieci oraz Forum Organizacji Pozarządowych, które zostały zaplanowane na maj 2003 roku. Uczestnicy spotkania dyskutowali na temat stanu przygotowań do Forum oraz obszarów problemowych, które mają być przedmiotem obrad. Na zakończenie spotkania jego uczestnicy przyjęli program Forum Organizacji Pozarządowych.

Ogólnopolski Szczyt w Sprawach Dzieci oraz Ogólnopolskie Forum Organizacji pozarządowych zostały szeroko przedstawione w rozdziale „Popularyzacja praw dziecka”.

Drugie spotkanie Rady Opiniodawczo-Doradczej Organizacji Pozarządowych miało miejsce w dniu 8 października. Dyskusja dotyczyła zaprezentowanej przez Rzecznika „Informacji o działalności w roku 2002 wraz z uwagami o stanie przestrzegania praw dziecka w Polsce”, a następnie budowy Narodowego Planu Działania na Rzecz Dzieci, z uwzględnieniem propozycji zawartych w dokumencie „Polska dla Dzieci”, wypracowanym podczas Szczytu i Forum. Uczestnicy spotkania przedstawiali też najważniejsze osiągnięcia i aktualne działania reprezentowanych przez siebie organizacji.

W 2003 roku zainaugurowała swoją działalność Opiniodawczo-Doradcza Rada Naukowa przy Rzeczniku Praw Dziecka. Pierwsze posiedzenie Rady odbyło się w dniu 11 grudnia. Tematem debaty była budowa Narodowego Planu Działania na Rzecz Dzieci w kontekście zaprezentowanych przez Rzecznika w Sejmie i Senacie Uwag o Stanie Przestrzegania Praw Dziecka za 2002 r. Ponadto zebrani zaakcentowali najważniejsze – ich zdaniem – problemy w zakresie nieprzestrzegania praw dziecka w Polsce oraz prosili Rzecznika o zajęcie stanowiska wobec zaprezentowanych problemów.

W 2003 roku Rzecznik wspólnie ze Stowarzyszeniem Wspierania Inicjatyw Społecznych „Asocjacje” zainicjował Program „Likaon – przeciw bezradności młodzieży” (szerzej na ten temat w rozdziale 9 „Popularyzacja praw dziecka”).

We współpracy z Instytutem Spraw Publicznych Rzecznik podjął również projekt badawczy „Instytucjonalne i rodzinne formy opieki nad dziećmi i młodzieżą”. Obejmował on przeprowadzenie badań ankietowych wśród wszystkich powiatowych centrów pomocy rodzinie, jako podmiotów odpowiedzialnych za realizację reformy systemu opieki nad dzieckiem, polegającej na przekształcaniu istniejących form opieki instytucjonalnej, rozwoju rodzinnych (zastępczych) form opieki, z jednoczesną pracą na rzecz powrotu dziecka do rodziny naturalnej¹³⁷.

Jak co roku, Rzecznik lub jego przedstawiciele brali udział w licznych konferencjach, seminariach i sympozjach organizowanych przez organizacje pozarządowe. Tematyka tych spotkań była bardzo szeroka i obejmowała następujące zagadnienia: prawa osób niepełnosprawnych, rola harcerstwa w wychowaniu dzieci i młodzieży, prawo do życia dzieci nienarodzonych, prawa ucznia, wychowanie poprzez sport, problemy polskiej rodziny, prawa dziecka w Unii Europejskiej, prorodzinne formy opieki nad dzieckiem, przemoc wobec dzieci, w tym przemoc o podłożu seksualnym, marginalizacja dzieci i młodzieży, ubóstwo, mediacje, udział dzieci w przedsięwzięciach artystycznych, uzależnienia, rola bibliotek w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego.

Ponadto Rzecznik brał udział w wielu spotkaniach z przedstawicielami organizacji pozarządowych, w których trakcie omawiano istotne problemy dotyczące funkcjonowania tych organizacji, ochrony praw dziecka w Polsce, a także kierunki działań urzędu Rzecznika. Reprezentanci wielu organizacji pozarządowych uczestniczyli bardzo licznie we wszystkich konferencjach i spotkaniach organizowanych przez Rzecznika.

- **Współpraca z zagranicą**

W 2003 roku Rzecznik Praw Dziecka kontynuował aktywną współpracę z Europejską Siecią Rzeczników Praw Dziecka (ENOC). W dniu 5 maja uczestniczył w Nadzwyczajnym Generalnym Spotkaniu ENOC w Brukseli, podczas którego dyskutowano na temat utworzenia stałego sekretariatu organizacji. Spotkanie to było poprzedzone obradami grupy roboczej ENOC, która zebrała się w dniu 20 marca w Brukseli.

W dniach 14 –17 października Rzecznik wziął udział w dorocznej sesji ENOC. Zgromadzenie Ogólne 21 członków ENOC odbyło się w Sztokholmie na zaproszenie Leny Nyberg,

¹³⁷ Wyniki badań zostały zaprezentowane w kwietniu 2004 r. w formie raportu, który stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, jaki jest stan opieki zastępczej „na półmetku” wdrażania reformy systemu opieki nad dzieckiem.

szwedzkiego Rzecznika Praw Dziecka oraz Przewodniczącej Biura ENOC w roku 2003/2004. Zgromadzenie ENOC zostało poprzedzone jednodniowym seminarium regionalnym krajów Europy Środkowo-Wschodniej oraz krajów nadbałtyckich z udziałem ekspertów Rady Europy oraz organizacji pozarządowych (Child Focus, UNICEF), które było poświęcone problematyce seksualnego wykorzystywania dzieci. Seminarium miało charakter przeglądowy i było wzbogacone o zajęcia warsztatowe.

Podczas sesji Zgromadzenia ENOC dokonano przeglądu osiągnięć instytucji członkowskich w okresie od października 2002 do października 2003, ze szczególnym uwzględnieniem sposobu komunikowania rzeczników z dziećmi. Rzecznik wygłosił programowe wystąpienie na temat: „Wymiar sprawiedliwości dla nieletnich w prawie polskim”. Wystąpienie to zostało wysoko ocenione, zaś rozwiązania polskie przyjęte z zadowoleniem. W wyniku dyskusji plenarnej przyjęto stanowisko ENOC w sprawie przestępczości nieletnich oraz promocji właściwych standardów wymiaru sprawiedliwości dla nieletnich.

Zgromadzenie Ogólne członków ENOC dokonało także wyboru przewodniczącego ENOC na rok 2004/2005. Został nim Peter Clarke – Komisarz ds. Praw Dziecka w Walii.

W dniach 25-26 marca Rzecznik wziął udział w piątym spotkaniu Forum na Rzecz Dzieci i Rodzin zorganizowanym w Strasburgu, pod auspicjami Rady Europy. Obrady były poświęcone znaczeniu instytucji rzeczników praw dziecka w państwach europejskich oraz służyły promowaniu idei tworzenia takich instytucji w krajach, które jeszcze ich nie posiadają. Dyskutowano również na temat intensyfikacji działań Rady Europy na rzecz dzieci. Na zaproszenie Departamentu Pracy Socjalnej Uniwersytetu Sztokholmskiego w dniach 12-15 maja przedstawiciele Rzecznika wzięli udział w Drugiej Międzynarodowej Konferencji „Dzieci i opieka instytucjonalna” (Children and Residential Care) w Sztokholmie. Konferencja została zorganizowana przez Departament Pracy Socjalnej Uniwersytetu Sztokholmskiego, Szwedzki Komitet Narodowy UNICEF oraz Szwedzki Komitet Narodowy Międzynarodowej Rady ds. Opieki Społecznej. W konferencji wzięło udział ponad 600 przedstawicieli rządów, instytucji publicznych, organizacji pozarządowych, pracowników instytucji opiekuńczych oraz grup młodzieży – wychowanków instytucji opiekuńczych z całego świata. Tematem obrad było opracowanie strategii działania na rzecz zastępowania opieki instytucjonalnej szeroko rozumianymi formami prorodzinnymi, takimi jak: rodziny zastępcze, rodzinne domy dziecka, adopcja. Przedstawiciele państw uczestniczących w konferencji prezentowali swoje osiągnięcia, doświadczenia i plany w tej dziedzinie. Dyskutowali również na temat efektywnych metod poprawy sytuacji dzieci przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, a także dzieci, które pozostają bez jakiegokolwiek

opieki np. dzieci ulicy. Na zakończenie uczestnicy przyjęli dokumenty końcowe: Deklarację Sztokholmską, będącą wspólnym stanowiskiem wobec omawianych problemów oraz Plan Działania na najbliższe lata.

Przedstawiciel Rzecznika uczestniczył również w Polsko-Niemieckiej Konferencji Mediacji Szkolnych „COOLtura konfliktu po obu stronach Odry” zorganizowanej w Słubicach w dniach 14-15 czerwca. W Konferencji wzięli udział niemieccy mediatorzy szkolni oraz polscy nauczyciele. Konferencja była próbą podsumowania rocznego szkolenia mediatorów w szkołach polskich i niemieckich w ramach programu „COOLtura Konfliktu”. W szkoleniu brała udział młodzież w wieku 13-15 lat z regionu Frankfurt/Oder i Słubice. Rzecznik Praw Dziecka wystosował do uczestników list z przesłaniem, w którym podkreślił, jak ważne jest rozwiązywanie szkolnych konfliktów w drodze mediacji. Wyraził także wielkie zadowolenie ze współpracy młodzieży po obu stronach Odry, która jest wielce obiecująca w obliczu wspólnego życia w Unii Europejskiej. Młodzież i ich opiekunowie wyrazili chęć współpracy z Rzecznikiem Praw Dziecka przy tworzeniu i rozbudowie strony internetowej „Strefa młodych” – portalu dla dzieci i młodzieży, którego pomysłodawcą jest Rzecznik.

W 2003 roku, na zaproszenie władz państwowych Republiki Włoskiej oraz włoskich samorządów, Rzecznik uczestniczył w spotkaniach dotyczących różnych aspektów ochrony praw dziecka oraz znaczenia instytucji Rzecznika Praw Dziecka w państwach europejskich.

Na zaproszenie władz samorządowych oraz fundacji charytatywnej Rzecznik w dniach 16 – 20 czerwca przebywał z wizytą w regionie Veneto. W czasie pobytu Rzecznik zapoznał się osiągnięciami Dziecięcego Centrum Medycznego ABEO w Veronie w zakresie organizacji oraz prowadzenia sieci nowoczesnych oddziałów onkologicznych dla dzieci. Władze samorządowe regionu Veneto zaprezentowały Rzecznikowi sposób i zasady funkcjonowania opieki społecznej i zdrowotnej nad dziećmi. Rzecznik spotkał się także z jednym z dwóch funkcjonujących na terenie Włoch Rzeczników Praw Dziecka regionu Veneto panem Lucio Strumendo. Tematem spotkania było zaprezentowanie polskich rozwiązań legislacyjnych oraz omówienie poszczególnych indywidualnych spraw dotyczących polskich i włoskich dzieci. Wymiana doświadczeń była niezmiernie istotna ze względu na pracę włoskiego parlamentu nad ustawą powołującą instytucję krajowego Rzecznika Praw Dziecka.

Z kolei w dniach 25-26 września Rzecznik przebywał, na zaproszenie włoskiego Ministra Pracy i Polityki Społecznej p. Roberto Maroni, w Lucca, gdzie wziął udział w Nieformalnym Spotkaniu Ministrów Odpowiedzialnych za Sprawy Dzieci z państw członkowskich Unii

Europejskiej oraz państw kandydujących. Przedmiotem spotkania była problematyka seksualnego wykorzystywania i stosowania przemocy wobec dzieci w środowisku rodzinnym oraz poza nim, a także zagadnienia związane z zatrudnianiem młodocianych. Dyskutowano również o propozycji powołania Europejskiego Rzecznika Praw Dziecka.

W pierwszym dniu spotkania dokonano przeglądu działań podjętych w następstwie zobowiązań przyjętych na Konferencji Państw Europy i Azji Środkowej w sprawie ochrony dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym (Budapeszt, listopad 2001) oraz „Drugiego Światowego Kongresu Przeciwko Seksualnemu Wykorzystywaniu Dzieci” (Jokohama, sierpień 2001). W drugim dniu spotkania polski Rzecznik Praw Dziecka wygłosił wystąpienie na temat: „Instytucja Rzecznika Praw Dziecka: usytuowanie prawne, organizacja i doświadczenia”.

Ministrowie odpowiedzialni za sprawy dzieci złożyli oświadczenie, w którym wyrazili gotowość wspierania wszelkich działań, mających na celu przeciwdziałanie oraz zwalczanie przemocy, wykorzystywania dzieci na tle seksualnym oraz wykorzystywania dzieci do pracy.

W dniach 29 – 31 sierpnia w Warszawie Rzecznik uczestniczył w 9 Regionalnej Europejskiej Konferencji ISPCAN poświęconej problemowi krzywdzenia dzieci „Interdyscyplinarna pomoc dzieciom krzywdzonym”. Podczas obrad dyskutowano o następujących zagadnieniach: współczesne wyzwania dla polityki społecznej dotyczące ochrony dzieci przed krzywdzeniem, profilaktyka krzywdzenia dzieci, legislacja, interwencje prawne w przypadkach krzywdzenia dzieci, interdyscyplinarna pomoc dzieciom krzywdzonym, formy pomocy dzieciom krzywdzonym i ich rodzinom, służba zdrowia wobec problemu krzywdzenia dzieci – diagnoza medyczna, interwencja, leczenie. W ramach konferencji zorganizowano liczne warsztaty i seminaria poświęcone m.in. problematyce wykorzystywania seksualnego dzieci, diagnozie, terapii i profilaktyce, prawnym aspektom pomocy dzieciom krzywdzonym itp. Podczas sesji inauguracyjnej Rzecznik wygłosił wystąpienie, w którym zaprezentował główne elementy programu przeciwdziałania przemocy wobec dzieci.

Rzecznik delegował swoich przedstawicieli na doroczne Spotkanie Przeglądowe Wymiaru Ludzkiego Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE), które odbyło się w Warszawie w dniach 6-17 października. Przedstawiciele Rzecznika byli współgospodarzami sesji roboczej, poświęconej kwestiom humanitarnym, zwalczaniu handlu ludźmi, migracji oraz uchodźcom.

Spotkanie Przeglądowe dotyczyło aktualnej sytuacji w zakresie realizacji przez 55 państw uczestniczących podstawowych zobowiązań, wynikających z przyjętych dokumentów politycznych OBWE. Było także okazją do oceny wypełnienia przez państwa rekomendacji

przyjętych podczas ubiegłorocznego spotkania. Ponadto podczas obrad omówiono szczegółowo trzy zagadnienia: zapobieganie antysemityzmowi, dyskryminacji, nietolerancji i ksenofobii, problemy mniejszości narodowych oraz pracowników migrujących.

Na zaproszenie władz austriackich w Wiedniu przedstawiciele Rzecznika wzięli udział w debacie na temat budowy narodowych planów działania na rzecz dzieci (12 – 13 listopada). Podzielili się oni z uczestnikami doświadczeniami związanymi z wypracowaniem w maju 2003 r. dokumentu „Polska dla Dzieci”, przyjętego podczas Ogólnopolskiego Szczytu w Sprawach Dzieci oraz Ogólnopolskiego Forum Organizacji Pozarządowych. Przedstawiciele Rzecznika Praw Dziecka wygłosili wystąpienia, w których podkreślili wkład Rzecznika w przygotowanie Narodowego Planu Działania na Rzecz Dzieci w Polsce oraz zaprezentowali inicjatywy podejmowane przez Rzecznika na rzecz popularyzacji praw dziecka.

W 2003 roku Rzecznik wielokrotnie spotykał się z goszczącymi w Polsce przedstawicielami zagranicznych urzędów oraz instytucji międzynarodowych, zajmujących się problematyką dzieci i młodzieży.

Na zaproszenie Rzecznika Praw Dziecka w Polsce w dniach 19-21 lutego z oficjalną wizytą przebywała Rzecznik Praw Dziecka Litwy, pani Grażyna Imbrasiene. Była to rewizyta związana z wcześniejszym pobytem polskiego Rzecznika w Wilnie. Program wizyty Pani Rzecznik obejmował wiele spotkań z przedstawicielami Sejmu, administracji rządowej, organizacji pozarządowych. Poruszano na nich najważniejsze problemy związane z sytuacją polskich dzieci w dziedzinie edukacji, ochrony zdrowia, pomocy społecznej, funkcjonowania placówek opiekuńczo-wychowawczych oraz rozwoju innych form opieki.

W dniu 25 lutego Rzecznik w swojej siedzibie spotkał się z panem Eduardo Rodriguezem - dyrektorem UNICEF odpowiedzialnym za współpracę z Polską oraz panem Markiem Pietkiewiczem - dyrektorem wykonawczym Polskiego Komitetu Narodowego UNICEF. Rozmowa dotyczyła omówienia zasad współpracy pomiędzy urzędem Rzecznika i UNICEF, a także stanu przygotowań do opracowania w Polsce Narodowego Planu na Rzecz Dzieci. Z racji niezależności urzędu Rzecznika Praw Dziecka w Polsce, dyrektor Rodriguez podkreślił oczekiwania UNICEF wobec tego urzędu dotyczące opracowania raportu o sytuacji dzieci, będącego pełną diagnozą dotychczasowego stanu populacji najmłodszych Polaków. Raport Rzecznika powinien być punktem odniesienia do tworzenia Narodowego Planu na Rzecz Dzieci. W tej sprawie rozmówcy uznali potrzebę nawiązania ścisłej współpracy obydwu instytucji, w tym rozwoju stałych roboczych kontaktów z Polskim Komitetem Narodowym UNICEF.

W dniu 28 lipca Rzecznik spotkał się z francuskim ministrem delegowanym do spraw rodziny Christianem Jacob. Towarzyszył mu ambasador Francji w Polsce Patrick Gautrat i grupa współpracowników. Minister Christian Jacob odwiedził Polskę w związku z przygotowaniem do konferencji europejskiej na temat walki ze złym traktowaniem dzieci, prostytutką oraz cyberterroryzmem. Rzecznik przedstawił swój urząd, zasady jego funkcjonowania i umocowania prawne podkreślając, że głównym jego zadaniem jest ochrona praw dziecka, a także dbanie o to, żeby dzieci wychowywały się w rodzinie – własnej lub zastępczej. Podkreślił fakt, że obecnie w Polsce odchodzi się od modelu wychowywania dzieci pozbawionych rodziców w domach dziecka. Popierane są inne formy opieki takie, jak rodzinne domy dziecka i rodziny zastępcze. Zainteresowanie strony francuskiej dotyczyło organizacji w Polsce opieki nad dziećmi pozbawionymi rodziny oraz wykonywaniem obowiązku szkolnego. Minister Christian Jacob zaprosił Rzecznika Praw Dziecka na organizowaną przez siebie konferencję europejskich ministrów do spraw rodziny i rzeczników praw dziecka.

W tym samym dniu Rzecznik gościł w swojej siedzibie przedstawicielki ambasady USA w Polsce – Barbarę Rawińską-Pietras, specjalistę do spraw politycznych i Jessicę Szczygieł, która jest członkiem zespołu przygotowującego raport na temat sytuacji dzieci w Europie i na świecie. W rozmowie poruszono m.in. problem prostitucji dziecięcej ze szczególnym uwzględnieniem prostytuowania się chłopców, a także pracy dzieci w gospodarstwach wiejskich.

W dniu 4 grudnia Rzecznik spotkał się z goszczącym w Polsce Davidem Fordem, Dyrektorem Departamentu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Wielkiej Brytanii odpowiedzialnym za zwalczanie pedofilii. Rozmówcy wymienili doświadczenia własnych urzędów, związane ze zwalczaniem wykorzystywania seksualnego dzieci oraz przedstawili regulacje prawne dotyczące tej problematyki obowiązujące w Polsce i Wielkiej Brytanii.

W ramach swoich kompetencji Rzecznik oraz jego przedstawiciele utrzymywali liczne robocze kontakty z instytucjami międzynarodowymi, urzędami rzeczników praw dziecka w innych państwach oraz z zagranicznymi organizacjami pozarządowymi. Kontakty te miały głównie charakter korespondencji listowej oraz mailowej.

9. Popularyzacja praw dziecka

Działania Rzecznika na rzecz popularyzacji praw dziecka wiążą się z realizacją prawa dziecka do informacji, które jest określone w przepisach Konstytucji RP oraz Konwencji o Prawach Dziecka. Art. 54 ust. 1 Konstytucji stanowi, że „Każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji”. Z kolei art. 17 Konwencji zobowiązuje państwa do zapewnienia, „aby dziecko miało dostęp do informacji oraz materiałów pochodzących z różnorodnych źródeł krajowych i międzynarodowych, szczególnie do tych, które mają na uwadze jego dobro w wymiarze społecznym, duchowym i moralnym oraz jego zdrowie fizyczne i psychiczne”. Ponadto art. 54 nakłada na państwa obowiązek szerzenia informacji o zasadach i postanowieniach Konwencji zarówno wśród dzieci, jak i dorosłych.

Od momentu powołania, Rzecznik prowadzi szeroką popularyzację praw dziecka oraz akcję informacyjną na temat działalności i realizowanych celów instytucji. Działania te polegają na kolportażu materiałów własnych (informator, ulotki, inne publikacje), przekazie informacji za pośrednictwem mediów oraz organizowaniu spotkań i udziale w konferencjach krajowych i zagranicznych.

- Podstawowym sposobem informowania o prawach dziecka oraz podejmowanych działaniach na rzecz ich ochrony jest coroczna Informacja Rzecznika Praw Dziecka o działalności wraz z uwagami o stanie przestrzegania praw dziecka w Polsce przekazywana do Sejmu i Senatu RP. Jest ona również podawana do wiadomości publicznej poprzez publikację w formie książkowej oraz umieszczenie na stronie internetowej Rzecznika Praw Dziecka.

W 2003 roku Rzecznik podejmował szczególnie intensywne działania zmierzające do jak najszerszej popularyzacji praw dziecka w społeczeństwie, a szczególnie wśród dzieci, młodzieży oraz osób pracujących z dziećmi i młodzieżą.

- Dostrzegając wagę problemów i wyzwań, jakie stoją przed Polską w najbliższych latach, aby uczynić ją krajem przyjaznym dla dzieci, w dniach 23 – 24 maja 2003 roku, Rzecznik we współpracy z Rządową Radą Ludnościową, Głównym Urzędem Statystycznym i UNICEF, zwołał Ogólnopolski Szczyt w Sprawach Dzieci oraz towarzyszące mu Ogólnopolskie Forum Organizacji Pozarządowych. Było to wydarzenie bez precedensu w dziejach Polski. Spotkali się na nim przedstawiciele najwyższych władz państwowych Rzeczypospolitej Polskiej, Rzecznika Praw Dziecka, Rzecznika Praw Obywatelskich, wymiaru sprawiedliwości, samorządów terytorialnych wszystkich szczebli, Kościoła,

ponad 120 organizacji pozarządowych, świata nauki, mediów, by po raz pierwszy tak kompleksowo dyskutować o problemach polskich dzieci oraz wspólnie wypracować propozycje konkretnych rozwiązań we wszystkich obszarach, w których podnoszenie standardów ochrony praw dziecka jest potrzebne.

Prace Szczytu oraz Forum koncentrowały się na osiągnięciu następujących celów:

- ocena sytuacji dzieci i młodzieży w Polsce w okresie transformacji 1989-2002 na tle innych krajów Europy: demografia, edukacja, zdrowie, polityka społeczna,
- ustalenie priorytetów i podjęcie stosownych zobowiązań na rzecz dzieci i młodzieży, ze szczególnym uwzględnieniem możliwie najlepszego startu w życie społeczne, harmonijnego rozwoju, bezpieczeństwa, dobrej jakościowo edukacji i umiejętności, zapewniających pełne i czynne uczestnictwo w życiu społecznym Polski, Europy i świata,
- uzgodnienie konkretnych i niezbędnych działań na lata 2003-2010 dla poprawy jakości życia dzieci i młodzieży w Polsce.

Dyskusja podczas obrad Szczytu toczyła się w czterech blokach tematycznych: legislacyjne podstawy ochrony praw dziecka, dzieci w okresie transformacji – wyzwania demograficzne i społeczno-ekonomiczne, aktualne problemy i wyzwania w zakresie edukacji młodego pokolenia, ochrona zdrowia dzieci i młodzieży. Z kolei uczestnicy Forum Organizacji Pozarządowych obradowali w pięciu grupach problemowych: dzieci marginalizowane społecznie, dzieci niepełnosprawne, wsparcie rodziny i rodzinne formy pieczy, problem bezpieczeństwa, przemocy i innych form złego traktowania, edukacja na anej.

Wyrazem zobowiązania uczestników Szczytu oraz Forum do podejmowania wysiłków w kierunku poprawy sytuacji dzieci i młodzieży w Polsce stała się Deklaracja przyjęta przed zakończeniem obrad wraz z propozycjami do Planu Działania. Dokument ten dokonuje pełnej diagnozy sytuacji dzieci i młodzieży w Polsce oraz określa szczegółowy harmonogram działań na następne lata. W opinii Rzecznika, powinien on stać się podstawą opracowania Narodowego Planu Działania na Rzecz Dzieci. Na władzach polskich spoczywa obowiązek opracowania takiego Planu, co wynika z dokumentu „Świat dla dzieci”, podpisanego przez Polskę podczas Specjalnej Sesji Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych w Sprawach Dzieci w dniach 8-10 maja 2002 r. Przewiduje on, że sygnatariusze opracują do końca 2003 r. własne plany działania, oparte na doświadczeniach minionych lat, rozpoznające istniejące problemy i wyzwania,

formułujące konkretne cele do osiągnięcia oraz zawierające zestaw określonych w czasie i wymiernych zadań, które powinny być zrealizowane.

Formułując diagnozę sytuacji dzieci i młodzieży, dokument końcowy Szczytu podkreśla, iż dostępne oceny przedsięwzięć podejmowanych w Polsce w ostatniej dekadzie XX wieku i u progu obecnego stulecia dają zróżnicowany obraz i wskazują zarówno na postęp, jak i niespełnione dotychczas nadzieje na lepsze życie wszystkich członków młodego pokolenia.

Po stronie pozytywów należy zapisać:

- wejście w życie unormowań prawnych, w szczególności: Konwencji o Prawach Dziecka, Konstytucji RP, Narodowego Programu Zdrowia, Ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka,
- poprawa stanu zdrowia młodego pokolenia mierzona konkretnymi wskaźnikami medycznymi,
- poprawa wyposażenia szkół w sprzęt komputerowy i możliwości kształtowania w szkole wiedzy i umiejętności w zakresie informatyki,
- wzrost wskaźnika scholaryzacji poprzez m.in. rozwój szkolnictwa niepublicznego,
- redukcję wskaźnika ubóstwa względnego dzieci do 15,4 proc.

Z kolei, problemy, które pozostały jeszcze do rozwiązania to:

- wysoki wskaźnik wcześniactwa i współczynniki umieralności okołoporodowej i niemowląt,
- duża liczba skutecznych zamachów samobójczych oraz zgonów w wyniku wypadków, urazów i zatruc,
- wzrost liczby dzieci niepełnosprawnych, spowodowany niepełnym wykorzystaniem istniejących możliwości w zakresie zapobiegania, wczesnego wykrywania i kompleksowego leczenia tych dzieci,
- nasilanie się wśród młodzieży postaw i zachowań antyzdrowotnych i antyspołecznych,
- narastanie zjawiska przemocy, w tym przemocy wobec dzieci i zbyt mała skuteczność podejmowanych kroków zaradczych,
- poszerzanie się sfery ubóstwa - co szóste dziecko w Polsce żyje w warunkach ubóstwa względnego, a co 12 poniżej minimum egzystencji,
- pogłębianie się zjawiska marginalizacji i wykluczenia społecznego z powodu utrudnionego dostępu do adekwatnej opieki zdrowotnej, ograniczonego dostępu do

zajęć pozaszkolnych, do aktywnego wypoczynku i do kultury oraz z powodu pozostawiania pewnej liczby dzieci i młodzieży poza systemem edukacji, ubezpieczeń i pomocy socjalnej,

- pojawienie się trudności w realizacji reformy programowej w szkolnictwie – 23 proc. szkół nie dysponuje boiskiem; 20 proc. szkół nie ma pomieszczeń do prowadzenia zajęć wychowania fizycznego; w 60 proc. szkół nie oferuje się ciepłych posiłków,
- nasilenie się zjawisk korupcyjnych w systemie oświaty i w ochronie zdrowia.

W celu poprawy sytuacji dzieci i młodzieży oraz zagwarantowania pełnej realizacji praw dziecka i rodziny dokument końcowy Szczytu zawiera Plan Działania, który postuluje przyjęcie przez państwo szeregu szczegółowych rozwiązań o charakterze systemowym, które powinny sprzyjać osiągnięciu czterech strategicznych celów:

- poprawie opieki okołoporodowej, dbałości o zdrowie i harmonijny rozwój młodego pokolenia,
- zapewnieniu odpowiedniego poziomu edukacji,
- zapewnieniu wychowania i bezpieczeństwa socjalnego w rodzinie i w systemie opieki społecznej,
- ochronie przed przemocą i demoralizacją.

Zdaniem uczestników Szczytu, wdrożenie Planu Działania powinno następować poprzez następujące działania:

- wykorzystanie istniejących oraz przyjęcie i wcielenie w życie niezbędnych aktów prawnych – ustaw, rozporządzeń wykonawczych, przepisów umożliwiających opracowanie, planowanie i odpowiednie finansowanie przedsięwzięć programowych, mających na celu zaspokojenie potrzeb, ochronę praw i dobra dzieci,
- umocnienie roli i możliwości działania Rzecznika Praw Dziecka jako instytucji będącej strażnikiem pełnego przestrzegania praw należnych dzieciom,
- opracowanie i wdrożenie ogólnopolskiego systemu monitorowania sytuacji dzieci i oceny efektywności podejmowanych na rzecz dzieci działań, z uwzględnieniem m.in. warunków życia, potrzeb, zagrożeń i problemów,
- nadanie priorytetu profilaktyce zagrożeń i problemów dotyczących dzieci i młodzieży,

- upowszechnianie w społeczeństwie polskim świadomości i rozumienia praw dziecka,
- umocnienie i rozwój wszelkich form partnerskiej współpracy i współuczestnictwa następujących podmiotów: dzieci i młodzieży, rodziców, opiekunów i rodzin, samorządów wszystkich szczebli, rządu i administracji rządowej, Prezydenta, Parlamentu, Rzecznika Praw Dziecka, Rzecznika Praw Obywatelskich, Kościoła, mediów, organizacji pozarządowych i wszystkich osób pracujących bezpośrednio z dziećmi.

Przyjęte dokumenty końcowe oraz wystąpienia uczestników zostały zebrane i wydrukowane w formie publikacji książkowej pt. „Polska dla Dzieci”.

Wypracowany przez uczestników Szczytu Plan Działania oraz Dokument sformułowany przez Ogólnopolskie Forum Organizacji Pozarządowych stały się podstawą do podjęcia przez Ministra Edukacji Narodowej i Sportu prac nad przygotowaniem Narodowego Planu Działania na Rzecz Dzieci. Rzecznik Praw Dziecka żywi nadzieję, że stanowisko uczestników Szczytu oraz Forum Organizacji Pozarządowych zostanie uwzględnione w tekście Narodowego Planu Działania na Rzecz Dzieci. Fakt ten będzie bowiem stanowił gwarancję rzeczywistego udziału szerokiego gremium ludzi zaangażowanych w pracę na rzecz dzieci w tym ważnym przedsięwzięciu.

- W Biurze Rzecznika Praw Dziecka przygotowano i zredagowano nowy, uzupełniony „Informator RPD 2003”, który został wydrukowany w liczbie 10 tys. egz. i jest przekazywany do kolejnych szkół, a także zainteresowanych osób i instytucji. Z uwagi na szczupłość środków budżetowych „Informator RPD” dotrze do szkół wszystkich typów w ciągu trzech lat.
- Rzecznik Praw Dziecka był jednym z inicjatorów programu „Likaon – przeciw bezradności młodzieży”, którego realizację rozpoczęto w 2003 roku. Celem tego programu jest redukcja zjawisk marginalizacji dzieci i młodzieży poprzez tworzenie szerokich koalicji budujących programy dla takich skupisk jak: środowiska wielkomiejskie, miasta powiatowe, małe (gminne) miasta, obszary wiejskie. Program koncentruje się na znalezieniu dróg praktycznych rozwiązań dla każdego z tych typów skupisk. Edycja 2003 była skierowana do środowisk wielkomiejskich.

Program jest realizowany przez Rzecznika i Stowarzyszenie Wspierania Inicjatyw Społecznych „Asocjacje”, przy współpracy Ministerstwa Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej oraz Ministerstwa Edukacji Narodowej i Sportu. Składa się z cyklu

lokalnych debat i konferencji, których zwieńczeniem w 2003 r. była ogólnopolska konferencja w siedzibie Parlamentu RP (1 grudnia 2003 r.). Podczas obrad z udziałem grupy młodzieży z Młodzieżowego Ośrodka Socjoterapii Nr 1 w Warszawie został zaprezentowany specjalny numer dwumiesięcznika „Dziękuję”, poświęcony problematyce marginalizowanej młodzieży.

- W 2003 r. w Biurze Rzecznika Praw Dziecka wydano publikację pt. „Dziecko w rodzinie”, stanowiącą pierwszy tom serii wydawniczej „Ochrona prawna dziecka” oraz „Ochrona praw dziecka chorego. Prawa pacjenta”, będącą II tomem serii. W 2004 r. seria zostanie wzbogacona o analizę kolejnych ważnych standardów ochrony praw dziecka. Podczas wszystkich spotkań Rzecznika oraz jego przedstawicieli uczestnikom były rozdawane ulotki zawierające podstawowe informacje o prawach dziecka i działalności Rzecznika oraz inne materiały dotyczące różnych aspektów ochrony praw dziecka.

- **Popularyzacja praw dziecka w internecie**

Niemal od chwili powołania, Rzecznik Praw Dziecka przedstawia swoją misję i bieżące działania w Internecie, na stronie www.brpd.gov.pl. Od maja 2003 roku pod patronatem Rzecznika działa również serwis www.strefamlodych.pl skierowany do dzieci i młodzieży. Strefa Młodych jest jedną z najważniejszych metod dotarcia do dzieci – internet dociera wszędzie tam, gdzie Rzecznik nie może być osobiście.

Strefa Młodych poświęcona jest w całości prawom dziecka. Są one przedstawione w przystępny i zrozumiały dla dzieci sposób. Strefa Młodych składa się z następujących działów tematycznych (tzw. Stref):

- Stref@Prawa przedstawia międzynarodowe przepisy dotyczące dzieci oraz prawa ucznia;
- Stref@Sieci zawiera rady, jak bezpiecznie korzystać z internetu;
- Stref@Pomocy to baza adresów instytucji, do których dzieci mogą zwrócić się o pomoc, gdy w ich rodzinach lub otoczeniu dzieje się coś złego;
- Stref@Wrzenia to dział, w którym są omówione wydarzenia budzące sprzeciw młodzieży, takie jak np. zjawisko korupcji w szkole;
- Stref@Szkoly zajmuje się problemami związanymi z nauką, organizacją szkoły itp.

Na konto e-mailowe Rzecznika, rpd@brpd.gov.pl, każdego dnia napływają dziesiątki skarg na przypadki łamania praw dziecka, przemocy lub złego traktowania. Rzecznik postanowił wykorzystać popularność Internetu wśród dzieci i młodzieży, i stworzył w ramach Strefy

Młodych możliwość bezpośredniego kontaktowania się z młodymi internautami poprzez forum i czat. Na forum Strefy Młodych codziennie pojawiają się skargi na przypadki łamania praw dziecka, opinie, pytania i prośby o fachowe porady. Na posty odpowiadają pracownicy Biura Rzecznika Praw Dziecka (psycholodzy, prawnicy, pedagodzy) oraz sami internauci. W 2003 r. na forum Strefy pojawiło się ok. 90 wątków i ok. 1000 postów.

20 listopada 2003 roku z okazji Światowego Dnia Dziecka, przypadającego w rocznicę uchwalenia przez Zgromadzenie Ogólne NZ Konwencji o Prawach Dziecka, na Strefie Młodych przeprowadzono czat z udziałem Rzecznika. Internauci zadawali wiele pytań na temat instytucji Rzecznika, organizacji jego pracy itp. Wirtualne spotkanie Rzecznika z młodzieżą było okazją do zaprezentowania jego misji nieograniczonej liczbie odbiorców w tym samym czasie.

Strefa Młodych jest dla Rzecznika Praw Dziecka cennym źródłem informacji o problemach dzieci i młodzieży. Na stronie głównej serwisu znajduje się ankieta, która zawiera listę tematów i zagadnień wymagających szerokiego komentarza ze strony Rzecznika. W 2003 r. swoje głosy oddało na niej ponad trzy tysiące osób.

Rzecznik planuje budowę wokół Strefy Młodych tzw. „sieciowego wolontariatu” (społeczności młodych ludzi aktywnie zaangażowanych na rzecz popularyzacji praw dzieci i sposobów ich ochrony), dzięki któremu wiedza o prawach dziecka mogłaby docierać w obszary dotychczas jej niedostępne.

- **Współpraca z mediami**

Podobnie jak w latach poprzednich, również w roku 2003 Rzecznik utrzymywał bardzo intensywne kontakty z prasą, radiem i telewizją. Zarówno media centralne, jak i lokalne, interesowały się działalnością Rzecznika. Dziennikarze często zwracali się z prośbą o informacje, komentarze czy interwencje w konkretnych sprawach naruszania praw dziecka. Serwisy informacyjne – Polska Agencja Prasowa, Katolicka Agencja Informacyjna, Informacyjna Agencja Radiowa i Telewizyjna Agencja Informacyjna otrzymywały bieżące informacje o jego działalności. Szczególnie owocna była współpraca z Polską Agencją Prasową, której dziennikarze utrzymują stały kontakt z Rzecznikiem. PAP w swoich codziennych serwisach informacyjnych kilkadziesiąt razy informowała o działaniach Rzecznika, zamieszczała także omówienia jego wystąpień do organów władzy i administracji publicznej.

Wystąpienia były przesyłane również do działu prawnego „Rzeczpospolitej”, gdzie publikowano ich omówienia. Raz w miesiącu na łamach dodatku „Prawo co dnia” Rzecznik

publikował felietony, dotyczące przestrzegania praw dziecka w Polsce i na świecie, a także podejmujące aktualną problematykę.

Rzecznik Praw Dziecka i jego przedstawiciele wielokrotnie uczestniczyli w informacyjnych i publicystycznych programach telewizyjnych, zarówno w telewizji publicznej, jak i w stacjach komercyjnych: Polsat, TVN, TV4, PULS, TRWAM. Wypowiedzi Rzecznika i jego przedstawicieli zamieszczane były m.in. w „Wiadomościach”, „Teleexpressie”, „Panoramie”, „Monitorze Wiadomości”, „Faktach” TVN i serwisach TVN24, „Informacjach” Polsatu, „Dzienniku” TV4. Rzecznik i jego przedstawiciele brali udział w takich programach, jak „Ziarno”, „Babiniec”, „5, 10, 15”, „Gość Dnia”, „Kawa czy herbata”, „Magazyn Expressu Reporterów”, „Rozmowa Dnia”, „Echa Dnia” w TVP3, „Rower Błażeja” TVP1, „Uwaga!” w TVN. Rzecznik nawiązał też współpracę z ośrodkami terenowymi Telewizji Polskiej. Programy z jego udziałem były zrealizowane w Ośrodkach TVP w Lublinie, Krakowie, Poznaniu i Gdańsku.

Rzecznik uważnie śledził programy telewizyjne o dzieciach lub z udziałem dzieci i reagował na naruszanie praw dziecka. Występował do Telewizji Polskiej w sprawie programów „Kochaj mnie” i „Stop! Reportaż! – Dlaczego?” w TVP2, „Przedszkolandia” w TVP1 oraz filmów „Jestem zły” i „Cześć Tereska” a także spotykał się z ich autorami. Zarówno Rzecznik, jak i jego przedstawiciele, uczestniczyli w wielu programach radiowych, podejmując wielokrotnie rozmowy ze słuchaczami na żywo, m.in. w „Sygnałach dnia”, „Pulsie Trójki i „Czterech Porach Roku”. Wypowiadali się także w Programie 2 Polskiego Radia, w Radiu BIS, Radiu dla Ciebie, Radiu Maryja, TOK FM, Radiu Zet, Radiu Kolor, Radiu 94, Radiostacji, a także w rozgłoszeniach lokalnych Polskiego Radia i lokalnych stacjach komercyjnych. O działalności instytucji pisała prasa ogólnopolska i lokalna.

Rzecznik i jego przedstawiciele udzielali wywiadów i komentowali aktualne wydarzenia, przekazywali dziennikarzom informacje, podejmowali interwencje w oparciu o sygnały prasowe. Artykuły o pracy instytucji Rzecznika ukazały się m.in. w „Rzeczpospolitej”, „Gazecie Wyborczej” (ogólnopolskiej i w wydaniach lokalnych), „Trybunie”, „Życiu Warszawy”, „Naszym Dzienniku”, „Wprost”, „Polityce”, „Newsweeku”, „Przeglądzie”, „Niedzieli”, „Gościu Niedzielnym”, „Integracjach”.

Publikacje o działalności Rzecznika ukazywały się także w prasie specjalistycznej, poświęconej oświacie i wychowaniu, w takich tytułach jak „Głos Nauczycielski”, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, „Remedium”. Rzecznik organizował konferencje prasowe, m.in. z okazji „Ogólnopolskiego Szczytu w Sprawach Dzieci” i konferencji „Likaon – przeciw bezradności młodzieży”, a także w związku z aktualnie podejmowanymi działaniami. Odbyło się także śniadanie prasowe z udziałem wybitnych dziennikarzy, zajmujących się problematyką społeczną i rodzinną.

Uwagi o stanie przestrzegania praw dziecka w 2003 r.

Prawo do życia i ochrony zdrowia

1. Obniżenie standardów wczesnego wspierania rozwoju dziecka – odejście od finansowania szkół rodzenia. Rzecznik Praw Dziecka z zaniepokojeniem i troską odnotował wyniki badań naukowych, prezentowane na I Kongresie Demograficznym w Polsce (2002 r.) i na Ogólnopolskim Szczycie w Sprawach Dzieci (2003 r.), wskazujące na negatywne skutki zdrowotne odejścia w ostatnich latach od wypracowanego w poprzednich dekadach, opartego na założeniach Narodowego Programu Zdrowia, skoordynowanego systemu polityki państwa w opiece nad matką i dzieckiem.

Dotychczas nie wydano rozporządzenia wykonawczego do art. 71b ust. 7 pkt 1 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. Nr 67 z 1996, poz. 329 ze zm.) Zgodnie z przywołaną normą, minister właściwy do spraw oświaty i wychowania w porozumieniu z ministrami właściwymi do spraw zdrowia oraz zabezpieczenia społecznego, powinni określić warunki organizowania wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci, w tym kwalifikacje wymagane od osób prowadzących wczesne wspomaganie, uwzględniając w szczególności przygotowanie do pracy z małymi dziećmi o zaburzonym rozwoju psychoruchowym, a także formy współpracy z rodziną dziecka. Brak wskazanego rozporządzenia utrudnia funkcjonowanie systemu rehabilitacji dzieci niepełnosprawnych.

Wzrost odsetka urodzeń dzieci o niskiej masie w roku 2001 oraz zahamowanie spadkowego trendu umieralności okołoporodowej i umieralności niemowląt w roku 2002 stanowią alarmujące sygnały, świadczące o pogorszeniu się jakości opieki okołoporodowej. Obecna sytuacja napawa tym większą troską, iż mimo znaczącego, ponad dwukrotnego obniżenia się w ostatnich 10 latach współczynnika umieralności niemowląt (z 19,3 do 7,7 ‰), jest on w Polsce nadal wyższy w porównaniu do krajów Unii Europejskiej (w 2000 r.: Szwecja 3,4 proc., Włochy 4,6 proc., Holandia 5,1 proc., Wielka Brytania 5,6 proc., Grecja 6,1 proc.). Istotny dystans dzieli nasz kraj od kilku innych państw przystępujących do UE (Czechy 4,1 proc., Słowenia 4,9 proc.). Zdaniem Rzecznika Praw Dziecka, decyzja o zaprzestaniu finansowania świadczeń w ramach szkół rodzenia dowodzi słuszności opinii o niedocenianiu działań zapobiegawczych w opiece nad matką i dzieckiem przez twórców i realizatorów polityki zdrowotnej państwa. Jest to sprzeczne z obowiązkiem zagwarantowania prawa

dziecka do ochrony zdrowia oraz zapewnienia matkom właściwej opieki zdrowotnej w okresie przed urodzeniem dziecka i po nim (art. 24 Konwencji o Prawach Dziecka).

2. Brak jednoznacznych regulacji prawnych dotyczących wykorzystywania instytucji zajmujących się opiniowaniem merytorycznej i zdrowotnej przydatności produktów dla dzieci do czynnej reklamy produktów.

Problemem jest sytuacja na rynku opiniowania i reklamowania wyrobów przeznaczonych dla dzieci. Z punktu widzenia bezpieczeństwa zdrowotnego i rozwojowego dzieci należy pozytywnie odnieść się do zabiegów producentów, aby takie opinie uzyskiwać i zamieszczać stosowne informacje na opakowaniu. Wątpliwości budzi jednak angażowanie się jednostek opiniujących w czynną reklamę produktów. Występuje sprzeczność interesów – czy jednostka opiniodawcza, zainteresowana czynną reklamą produktu określonego producenta, może wypełniać ustawowy obowiązek informowania Prezesa UOKiK o stwierdzonych zagrożeniach związanych z badanymi produktami, zarówno w momencie ich badania, jak i w toku monitorowania jakości produktu w okresie sprzedaży. Sytuacja taka może rodzić wątpliwości co do skuteczności zabezpieczenia najlepiej pojętego interesu dziecka zgodnie z zasadą zawartą w art. 3 Konwencji o Prawach Dziecka. Ustęp 3 tego artykułu zobowiązuje ponadto władze publiczne do czuwania, aby instytucje, służby oraz inne jednostki odpowiedzialne za opiekę lub ochronę dzieci dostosowały się do norm ustanowionych przez kompetentne władze, w szczególności w dziedzinie bezpieczeństwa i zdrowia.

3. Ograniczenie praw dziecka – pacjenta do kontaktu z rodziną oraz dodatkowej opieki pielęgnacyjnej sprawowanej przez osoby bliskie.

Nagminnie mają miejsce sytuacje, gdy arbitralną, często w żaden sposób nieuzasadnioną decyzją kierownika zakładu opieki zdrowotnej lub ordynatora, odmawia się lub ogranicza rodzicom lub innym członkom rodziny możliwość przebywania z chorym dzieckiem pozbawiając go przy tym prawa do dodatkowej opieki oraz kontaktu z rodziną. Naruszane jest tym samym zagwarantowane w Konstytucji prawo dziecka do szczególnej opieki zdrowotnej oraz normy wynikające z ustawy o zakładach opieki zdrowotnej, formułujące jednoznacznie prawo pacjenta do dodatkowej opieki zdrowotnej sprawowanej przez osoby bliskie oraz do kontaktu z rodziną. Z tym jest związane także zjawisko pobierania opłat za pobyt w zakładach opieki zdrowotnej bliskiej dziecku osoby. Problem ten, co jest szczególnie niepokojące, dotyczy także matek karmiących. Mimo wystąpień Rzecznika Praw Dziecka, kierowanych do

Ministra Zdrowia problem nadal pozostaje nierozwiązany. Sytuacja taka jest sprzeczna zarówno z prawem dziecka do najwyższego poziomu zdrowia i udogodnień w zakresie leczenia chorób oraz rehabilitacji zdrowotnej, gwarantowanego przez art. 24 Konwencji o Prawach Dziecka, jak również z dyspozycją art. 18 ust. 2, nakładającego na władze publiczne obowiązek okazywania odpowiedniej pomocy rodzicom i opiekunom prawnym w wykonywaniu przez nich obowiązków związanych z wychowaniem dzieci.

4. Konstytucyjne prawo dziecka do szczególnej opieki zdrowotnej jest ograniczane przez narastające zjawisko hospitalizowania dzieci na oddziałach dla dorosłych.

Zgodnie z danymi opublikowanymi przez GUS, nastąpił wzrost liczby łóżek dziecięcych z ośmiu w 1998 r. do 152 w 2002 r. na oddziałach internistycznych dla dorosłych. Liczba hospitalizacji dzieci na oddziałach chirurgii i oddziałach specjalistycznych dla dorosłych nie jest znana. Z najnowszych danych GUS wynika, że w latach 1995 - 2002 o 32 proc. zmalała liczba łóżek dla dzieci do lat 14, przy stałym wzroście liczby hospitalizowanych dzieci. W tym samym czasie o 28 proc. zmniejszyła się liczba łóżek na oddziałach chirurgii dziecięcej, a jednocześnie o 12 proc. wzrósł odsetek hospitalizacji dzieci (z 206120 do 231477). Zachodzi zatem uzasadniona wątpliwość co do sensu ograniczania liczby łóżek pediatrycznych i chirurgii dziecięcej, skoro jednocześnie narasta liczba hospitalizacji dzieci na oddziałach wewnętrznych i chirurgii dorosłych.

Fakt coraz częstszego hospitalizowania dzieci na oddziałach szpitalnych dla dorosłych pozostaje ponadto w sprzeczności z obowiązkiem zagwarantowania prawa dziecka do najwyższego poziomu zdrowia i udogodnień w zakresie leczenia chorób oraz rehabilitacji zdrowotnej, przewidzianym w art. 24 Konwencji o Prawach Dziecka.

5. Brak wystarczającej liczby ośrodków leczniczych i placówek dla dzieci z zaburzeniami zachowania. Do Rzecznika dotarło wiele spraw związanych z niemożliwością realizacji postanowień sądowych o umieszczeniu lub braku możliwości przeniesienia zdemoralizowanych wychowanków do specjalistycznych ośrodków, gdy personel tych placówek nie jest w stanie poradzić sobie z zaburzeniami zachowania niektórych wychowanków. Rzecznik po wnikliwej analizie sytuacji stwierdził brak wystarczającej liczby ośrodków leczniczych i leczniczo-resocjalizacyjnych dla dzieci z zaburzeniami zachowania. Nie sprzyja to procesowi resocjalizacji z terapii oraz reintegracji społecznej dzieci, który

powinien być wspierany przez władze publiczne zgodnie z wymogami art. 39 Konwencji o Prawach Dziecka.

6. Nieuregulowana kwestia prawa do ochrony zdrowia dzieci cudzoziemskich przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych.

Dzieci – cudzoziemcy, porzuceni przez swoich rodziców, nie mają prawa do leczenia w oparciu o dotychczasowe przepisy ustawy o Narodowym Funduszu Zdrowia. Przepisy ustawy nie obejmują sytuacji dzieci cudzoziemskich porzuconych przez rodziców oraz dzieci, których rodzice przebywają w Polsce nielegalnie. Jest to sprzeczne z obowiązkiem zapewnienia każdemu dziecku prawa dostępu do opieki zdrowotnej, przewidzianym w art. 24 ust. 1 Konwencji o Prawach Dziecka.

Prawo do życia w rodzinie

1. Nieskuteczna egzekucja administracyjno-prawnych obowiązków niektórych rodziców wobec dzieci. Do Rzecznika Praw Dziecka docierają coraz częściej interwencje, w tym drastyczne przekazy medialne, o rażących zaniedbaniach przez niektórych rodziców obowiązków wobec dzieci, m.in. w zakresie: obowiązku szkolnego, obowiązku nauki, obowiązku szczepień, badań okresowych i przesiewowych, obowiązku meldunkowego. Przypadki takie powinny spotykać się ze skutecznymi działaniami właściwych służb odpowiedzialnych za egzekwowanie tych obowiązków. Niestety wielokrotnie tak się nie dzieje. Praktyka wielu szkół oraz przekazy medialne dowodzą, że działania szkół (np. kontrola obowiązku szkolnego) oraz działania gmin (np. kontrola obowiązku nauki) są mało skuteczne, a w wielu przypadkach organy te nie podejmują stosownych działań. Podobnie nieskuteczne jest egzekwowanie obowiązków rodziców dotyczących ochrony zdrowia dzieci. Stanowi to niewywiązywanie się przez Państwo z obowiązku egzekwowania odpowiedzialności rodziców za wychowanie dziecka przewidzianego w art. 18 Konwencji o Prawach Dziecka.

2. Wzrost liczby dzieci w instytucjonalnych formach opieki sprzeczny z tendencjami obowiązującymi w Europie oraz zaleceniami instytucji międzynarodowych. Od początku obecnej dekady, pomimo ustaleń prawnych, zakładających rozwój rodzinnych form opieki zastępczej i ograniczenia form instytucjonalnych, liczba dzieci w placówkach nie uległa

zmniejszeniu. Konieczne jest zintensyfikowanie działań na rzecz likwidacji opieki instytucjonalnej oraz rozwijania form rodzinnych z jednoczesną pracą na rzecz powrotu dziecka do rodziny naturalnej. Tylko taki model opieki nad dzieckiem może zapewnić mu pełny i harmonijny rozwój, zgodny ze standardami Konwencji o Prawach Dziecka: prawem do rodziny (art. 7), prawem do wychowania się w rodzinie (art. 5, 9, 18), prawem do pieczy zastępczej oraz do adopcji (art. 20).

3. Nierespektowanie prawa dziecka do obojga rodziców w przypadku deportacji jednego z rodziców (obcokrajowca). Do Rzecznika zgłaszano przypadki, w których cudzoziemski małżonek obywatela polskiego, w związku z nieprzedłużeniem mu pobytu w Polsce (odmową wydania pozwolenia na osiedlenie się), zmuszony był na podstawie decyzji o deportacji do opuszczenia Polski, a tym samym pozostawienia rodziny i dzieci. Zdaniem Rzecznika, taka praktyka organów administracji wskazuje na naruszenie art. 8 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, gwarantującego poszanowanie stosunków rodzinnych dziecka oraz art. 18 Konwencji mówiącego o odpowiedzialności obojga rodziców za wychowanie dziecka. Ponadto nie są przestrzegane przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, z których wynika obowiązek i prawo rodziców do wychowywania dziecka pozostającego pod ich władzą rodzicielską. Obowiązek wychowywania swoich dzieci ściśle łączy się m.in. z koniecznością stałego z nimi kontaktu.

4. Brak uregulowań prawnych, dotyczących działań interwencyjnych wobec dzieci powyżej 13 roku życia, wymagających natychmiastowej opieki. Na skutek braku stosownych przepisów dyrektorzy placówek interwencyjnych odmawiają przyjmowania wychowanków powyżej 13 roku życia. Zgodnie z obowiązującymi przepisami, nie mogą ich także przyjmować policyjne izby dziecka. Istnieje zatem grupa nieletnich, do których należą głównie uciekinierzy z placówek opiekuńczo-wychowawczych typu socjalizacyjnego i resocjalizacyjnego, których funkcjonariusze policji nie mają gdzie umieścić do czasu wyjaśnienia okoliczności ich pobytu w miejscach publicznych oraz w celu objęcia ich natychmiastową opieką. Nawet w przypadku ustalenia, iż nieletni jest zbiegiem z placówki resocjalizacyjnej, a następnie powiadomienia o tym fakcie dyrektora placówki, z której nieletni zbiegł – przekazanie nieletniego osobom odpowiedzialnym za niego trwa kilka dni, a nawet tygodni i miesięcy (problemy finansowe placówek powodują niechęć w odbieraniu wychowanków, którzy stwarzają poważne problemy wychowawcze). Jest to sprzeczne z art.

40 Konwencji o Prawach Dziecka, gwarantującym dziecku, będącemu w konflikcie z prawem, jak najlepsze warunki dla jego reintegracji społecznej.

Prawo do godziwych warunków socjalnych

1. Brak zabezpieczenia materialnego należnych dzieciom świadczeń. Prawa dziecka powinny znaleźć rozwiązanie nie tylko w przepisach prawnych, uzgodnionych społecznie i właściwie stanowionych, ale także w zabezpieczeniu materialnym, gwarantującym realizację tych przepisów. Niestety w wielu dziedzinach życia dzieci podstawowym problemem jest brak zabezpieczenia środków finansowych na właściwą realizację należnych dzieciom świadczeń wynikających z przepisów prawa. Brak zabezpieczenia budżetowego szczególnie dotkliwie dotyczy realizacji należnych świadczeń w zakresie pomocy. Dotyczy to pomocy pieniężnej na dzieci umieszczone w rodzinach zastępczych, usamodzielnień wychowanków oraz świadczeń gwarantujących realizację standardów opieki w placówkach opiekuńczo-wychowawczych. Świadczenia na rzecz dzieci, wynikające z ustawy z dnia 29 listopada 1990 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 1998 r. Nr 64, poz. 414 ze zm.), mają charakter obligatoryjny. Niewypełnianie ich stanowi naruszenie prawa dziecka pozbawionego czasowo lub na stałe swojego środowiska rodzinnego do specjalnej ochrony i pomocy, gwarantowanego przez art. 20 Konwencji o Prawach Dziecka oraz pozostaje w sprzeczności ze standardem ochrony zagwarantowanym dzieciom przepisami Konstytucji RP – art. 72 ust 2.

2. Brak systemowego podejścia do problemu przeciwdziałania marginalizacji części młodzieży – zjawisko to wskutek transformacji społeczno-ekonomicznej przybiera coraz większe rozmiary. Młodzieży zagrożonej tym zjawiskiem należy udzielać wszechstronnej pomocy, rozwijać programy terapeutyczne, zapewniać właściwy poziom edukacji oraz tam, gdzie to niezbędne, oferować wsparcie materialne. Jest to związane z koniecznością zagwarantowania młodzieży defaworyzowanej praw wynikających z Konwencji o Prawach Dziecka: prawa do odpowiedniego poziomu życia (art. 27), prawa do uzyskania wykształcenia (art. 28, 29), ochrony przed przemocą i złym traktowaniem (art. 19, 36), ochrony w postępowaniu karnym (art. 37, 40), ochrony przed wyzyskiem ekonomicznym (art. 32).

3. Nierespektowanie prawa do pomocy przy usamodzielnianiu się wychowanków.

Dotyczy to w szczególności niewypłacania lub wypłacania z wielomiesięcznym opóźnieniem świadczeń należnych wychowankom z tytułu usamodzielnienia, a także rozpatrywania i wypłacania tylko jednej z trzech, przysługujących wychowankom usamodzielnianym, form pomocy (pomoc pieniężna na kontynuowanie nauki, pomoc pieniężna na usamodzielnienie, pomoc rzeczowa). Istnienie takich negatywnych zjawisk potwierdza kontrola NIK. Jest to równoznaczne z nierespektowaniem art. 27 Konwencji zobowiązującego osoby odpowiedzialne za dziecko do zabezpieczenia finansowych i innych warunków niezbędnych do jego rozwoju.

Prawo do nauki

1. Nierówność szans edukacyjnych. Występuje ona szczególnie na etapie przedszkolnym. Wskaźniki upowszechnienia w Polsce edukacji przedszkolnej dzieci w wieku 3 – 5 lat należą do najniższych w Europie. W efekcie większość dzieci w wieku od 3 do 5 lat pozostaje poza sferą wpływu oddziaływania wychowania przedszkolnego. W Polsce jest nim objętych ok. 30 proc. dzieci, podczas gdy w wielu krajach europejskich wskaźniki te wahają się pomiędzy 70 proc. a 90 proc. Co więcej, obserwuje się stałe zmniejszanie się liczby dzieci (3 – 5 lat) objętych edukacją przedszkolną oraz zmniejszanie się liczby przedszkoli. Obserwuje się duże dysproporcje w upowszechnieniu wychowania przedszkolnego pomiędzy miastem a wsią. W roku szkolnym 1999/2000 wskaźniki upowszechnienia przedszkoli dla wsi wynosiły: 8 proc. dla 3-letnich dzieci, 13 proc. dla dzieci 4-letnich, 22 proc. dla dzieci 5-letnich (dla miast wskaźniki te wynosiły odpowiednio: 23 proc.; 33 proc. i 41 proc.)¹³⁸.

Nierówność szans edukacyjnych przejawia się także m.in. w segregacji uczniów w szkole wg miejsca zamieszkania (miasto, wieś), statusu społecznego i materialnego rodziców czy dotychczasowych osiągnięć uczniów. Jest to niezgodne z zakazem dyskryminacji ustanowionym w art. 2 Konwencji o Prawach Dziecka.

2. Ramowe statuty szkół pozostawiają dużą dowolność w traktowaniu praw ucznia.

Analiza spraw napływających do Rzecznika wskazuje na dużą swobodę określania systemu

¹³⁸ Źródło: Materiały prasowe z konferencji „Sukces zaczyna się w przedszkolu. Zagrożeni na starcie. Warszawa, grudzień 2002”, Instytut Spraw Publicznych.

kar i nagród, często z naruszeniem praw ucznia. Zasadne wydaje się jednoznaczne określenie środków działania systemu dyscyplinarnego: nakazów i zakazów oraz sposobów ich egzekwowania. System dyscyplinarny powinien być zgodny ze standardami wynikającymi z praw dziecka i powinien zawierać m.in. następujące elementy: katalog zachowań stanowiących przekroczenie dyscyplinarne, rodzaj i czas trwania kary, określenie władzy właściwej do wymierzenia kary, określenie władzy właściwej do jej rozpatrzenia i odwołania, nakaz działania bez zwłoki, obowiązek protokołowania i formy pisemnej, zakaz wykraczania poza granice prawa i regulaminu, obowiązek wysłuchania ucznia, gwarancje prawa ucznia do obrony.

Brak jednoznacznego określenia procedur prawnych i możliwości stosowania przez szkoły „zawieszania w prawach ucznia” powoduje, że w większości wypadków zapis, mający sankcjonować stosowanie kary zawieszenia w prawach ucznia, umieszczony w statucie szkoły, w której dzieci realizują obowiązek szkolny, dotyczy zawieszania prawa do uczęszczania do szkoły. Zawieszanie w prawach ucznia, będące jedną z najsurowszych kar, najczęściej dotyczy uczniów mających uzasadnione problemy nie tylko z zachowaniem dyscypliny, lecz również z nauką, w tym dzieci z ADHD. Kara taka bardzo często jest nakładana zamiast podjęcia działań na rzecz rozwiązania konfliktu lub usunięcia przyczyn niewłaściwych zachowań ucznia. W przypadku, gdy obejmuje ona zawieszenie prawa uczęszczania do szkoły, stanowi także naruszenie art. 28 Konwencji o Prawach Dziecka, gwarantującego prawo do nauki.

3. Brak w przepisach prawa oświatowego jasnego określenia katalogu podstawowych praw dziecka – ucznia oraz trybu ich egzekwowania.

Jednym z ważnych zadań szkoły jest przekazanie dzieciom i młodzieży wiedzy o prawach człowieka, dziecka, ucznia. Należy rozwijać u dzieci świadomość podstawowych praw, regulujących stosunki międzyludzkie oraz uczyć je odpowiedzialności za podejmowane decyzje. Respektowanie praw ucznia i dziecka jest związane z możliwością ich egzekwowania przez uczniów, będących podmiotami tych praw. Egzekwowanie zaś jest nierealne, gdy nie istnieje katalog podstawowych praw, jednakowych dla wszystkich uczniów określonego szczebla szkoły i gdy nie ma wyodrębnionej procedury umożliwiającej sprawiedliwe rozpatrzenie sprawy (w tym procedury odwoławczej). Obowiązek popularyzowania wiedzy o prawach dziecka nakłada na władze publiczne art. 17 oraz art. 54 Konwencji o Prawach Dziecka.

4. Brak realizacji zasady podmiotowości rodziców w systemie edukacji.

W procesie wychowania ważne są wszystkie aspekty rozwoju dziecka, a więc fizyczny, intelektualny, emocjonalny i społeczny. Działalność wychowawcza jest skuteczna, jeżeli pobudza i ukierunkowuje działania na wszechstronny rozwój dziecka, uwzględniając jego możliwości. Ważne jest, by szkoła i rodzina były zgodne co do kierunku, w którym stymulują rozwój dziecka i wzajemnie się w tym wspierały. Do tego jednak niezbędne jest współdziałanie między nimi. Tylko daleko zaawansowana integracja oddziaływań domu i szkoły stanowi gwarancję prawidłowego rozwoju, zgodnego z wychowawczymi oczekiwaniami. Szkoła powinna stać się miejscem współpracy między rodzicami i nauczycielami. Rodzice posyłając dziecko do szkoły, powinni mieć prawo do współdecydowania o jej kształcie programowym i wychowawczym. Jednak, mimo wzrostu świadomości rodziców i istnienia uregulowań prawnych, autentyczna aktywność rodziców w szkole jest niewielka. Istotne jest zatem, by w systemie zarządzania oświatą, otwierało się pole do opinii rodzicielskich i konstruktywnej współpracy z nauczycielami, do ich demokratycznego samostanowienia w szkolnej społeczności oraz reprezentatywności na poszczególnych szczeblach zarządzania oświatą. Istniejące rozwiązania prawne, zawarte w przepisach ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty¹³⁹ (art. 45-54 oraz 36a ust.5 pkt) nie spełniają tego rodzaju oczekiwań. W efekcie w środowisku szkolnym nie są w pełni respektowane standardy Konwencji o Prawach Dziecka gwarantujące rodzicom decydowanie o wychowaniu dziecka (art. 5 i 18 Konwencji).

5. Istnienie barier utrudniających dostępność pomocy dziecku. Analiza aktów prawa oświatowego wskazuje na istnienie właściwych zapisów dotyczących różnorodnych możliwych form pomocy. W praktyce natomiast istnieją istotne bariery utrudniające dostępność tej pomocy. Jedną z nich jest brak zabezpieczenia materialnego. Opinia o potrzebie wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka wydana przez publiczną poradnię psychologiczno-pedagogiczną uwarunkowana jest zgodą dyrektora na potrzebną dziecku formę pomocy. Dyrektorzy szkół i poradni: „mogą organizować wczesne wspomaganie rozwoju dziecka w porozumieniu z organami prowadzącymi”.¹⁴⁰ Podobny warunek (zgoda organu prowadzącego i zabezpieczenie środków na formy pomocy psychologiczno-pedagogicznej) jest zawarty w rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 7

¹³⁹ Dz. U. z 1996 r., Nr 67, poz.329 ze zm.

¹⁴⁰ Art. 71b ust. 2b ustawy o systemie oświaty.

stycznia 2003 r. w sprawie udzielania i organizacji pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach¹⁴¹.

Dotychczas nie wydano rozporządzenia wykonawczego do art. 91 ust. 4 pkt 2 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. Nr 67 z 1996, poz. 329 ze zm.), określającego szczegółowe zasady, formy i tryb wspomaganie tworzenia warunków do sprawowania profilaktycznej opieki zdrowotnej nad uczniami, uwzględniając w szczególności tworzenie gabinetów profilaktyki zdrowotnej dla uczniów. Brak wskazanego rozporządzenia ma istotny wpływ na poziom i standardy profilaktycznej opieki zdrowotnej nad uczniami.

Każda forma pomocy dla dziecka wymaga zgody rodziców i często brak tej zgody jest barierą ograniczającą możliwość udzielenia skutecznej formy pomocy. W takim przypadku szkoła powinna podjąć wszelkie możliwe działania w celu uświadomienia rodzicom potrzeby wsparcia i pomocy dziecku. Granicą interwencji w autonomię rodziny jest przekonanie, że odmowa rodziców narusza dobro dziecka i interes społeczny¹⁴².

Konieczność udzielania dziecku wszechstronnej pomocy wiąże się z wymogiem zapewnienia przez władze publiczne prawa dziecka do poziomu życia odpowiadającego jego rozwojowi fizycznemu, psychicznemu, duchowemu, moralnemu i społecznemu, ustanowionym w art. 27 ust. 1 Konwencji o Prawach Dziecka.

Prawo do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbywaniem oraz innym złym traktowaniem

1. Brak jasnego określenia procedur postępowania nauczycieli i metod współpracy szkół z policją i innymi służbami i instytucjami w sytuacjach zagrożenia przestępczością i demoralizacją. Wobec występowania na terenie szkół przypadków agresji, w tym spowodowanej przez dzieci i młodzież, istnieje konieczność określenia takich procedur. Jednocześnie nie powinno to oznaczać zwolnienia szkoły z konieczności współpracy z lokalnym systemem przeciwdziałania przemocy, organizowanym przez lokalne służby, instytucje i organizacje. Wymaga to ścisłej współpracy szkoły ze wszystkimi instytucjami, tworzącymi lokalny system oraz znajomości ich zadań i kompetencji. Obowiązek

¹⁴¹ Dz. U. Nr 11 poz. 114.

¹⁴² Art. 95 § 3 Kodeks Rodzinny i Opiekuńczy, Dz. U. Nr 9 z 1964, poz. 59 z późn. zm.

podejmowanie właściwych działań na rzecz ochrony dziecka przed wszelkimi przejawami przemocy nakłada na władze publiczne art. 19 Konwencji o Prawach Dziecka.

2. Brak skutecznego systemu przeciwdziałania wykorzystywaniu seksualnemu dzieci i młodzieży. Dramatyczna sytuacja w tym zakresie wynika m.in. z braku pełnej ochrony przed wykorzystywaniem seksualnym małoletnich między 15 a 18 rokiem życia, niskiej efektywności działań rządu na rzecz wykonania zobowiązań wynikających z zaleceń światowych kongresów przeciwko seksualnemu komercyjnemu wykorzystywaniu dzieci zorganizowanych w Sztokholmie w 1996 r. oraz w Jokohamie w 2001 r., braku powszechnego i jednolitego w skali kraju systemu przeciwdziałania przemocy, zbyt niskich kar wymierzanych za przestępstwa przeciwko dzieciom, braku skutecznych uregulowań prawnych dotyczących zwalczania pornografii dziecięcej w internecie. Brak skutecznych działań władz publicznych wobec rozprzestrzeniania się zjawiska wykorzystywania seksualnego dzieci w Polsce stanowi pogwałcenie takich standardów Konwencji o Prawach Dziecka jak: konieczność zwalczania nielegalnego transferu dzieci oraz przeciwdziałanie uprowadzeniom, sprzedaży bądź handlowi dziećmi (art. 11, 35), ochrona dziecka przed przemocą i złym traktowaniem (art. 19), ochrona dziecka przed wyzyskiem (art. 36), ochrona dziecka przed informacjami i materiałami szkodliwymi z punktu widzenia ich dobra (art. 17 pkt e).

3. Brak skutecznego egzekwowania obowiązujących przepisów prawa karnego w zakresie eliminowania kar cielesnych wobec dzieci. Należy dążyć do tego, aby art. 217 § 1 oraz art. 207 § 1 Kodeksu karnego były powszechnie stosowane w odniesieniu do fizycznego karcenia dzieci. Przepisy te stanowią podstawę do karania osób, które stosują przemoc fizyczną wobec wszystkich, a więc także dzieci. Jednocześnie należy dążyć do zaostrzenia odpowiedzialności karnej za przestępstwo znęcania się nad dzieckiem. Realizacja wskazanych postulatów będzie stanowiła implementację standardu zawartego w Konwencji o Prawach Dziecka w zakresie ochrony dziecka przed przemocą, krzywdą, zaniedbaniem bądź złym traktowaniem lub wyzyskiem (art. 19, 36).

4. Wzrost zagrożenia bezpieczeństwa dzieci – konsumentów szczególnie narażonych na negatywne zjawiska rynkowe. Do Rzecznika Praw Dziecka coraz częściej docierają sygnały dotyczące prowadzenia różnego rodzaju działań reklamowych na terenie przedszkoli i szkół.

Reklamodawcy właśnie w dzieciach i młodzieży mają bardzo dobrego odbiorcę swoich działań. Twórcy reklam zauważyli, iż do niepoddających się namowom dorosłych, mogą dotrzeć poprzez działania wobec dzieci. Pełnią one rolę pośredników, którzy znają skuteczne sposoby nacisku na rodziców. Metody twórców reklam nie zawsze jednak w należyty sposób chronią dobro osób niepełnoletnich i dlatego tak ważne są uregulowania prawne w tym zakresie. Zdaniem Rzecznika Praw Dziecka, zarówno przedszkole, jak i szkoła to nie miejsca do prowadzenia tego typu działalności. Dzieci są szczególnymi odbiorcami działań reklamowych. Dziecko zwykle nie potrafi racjonalnie ocenić informacji, które do niego docierają. Z tego względu kształtujący się w ich świadomości obraz świata zewnętrznego jest, w gruncie rzeczy, pozbawiony własnych krytycznych ocen. Działania takie noszą znamiona wyzysku, przed którym dzieci powinny być chronione zgodnie z dyspozycją art. 36 Konwencji o Prawach Dziecka.

5. Konieczność ochrony dziecka przed przemocą w mediach i programach komputerowych. Istnieje pilna potrzeba wprowadzenia przepisów regulujących zasady klasyfikowania programów telewizyjnych, filmów i gier komputerowych ze względu na negatywny wpływ, jaki mogą one wywierać na proces rozwoju emocjonalnego dziecka. W obecnej chwili wśród nadawców telewizyjnych oraz producentów i dystrybutorów filmów oraz gier komputerowych istnieje duża dowolność w tym zakresie, co powoduje, iż interes i dobro dziecka nie są należycie zabezpieczone tak, jak wymagają tego: art. 17 oraz art. 19 ust. 1 Konwencji o Prawach Dziecka. Pierwszy z nich gwarantuje dziecku dostęp do informacji oraz materiałów mających na uwadze jego dobro w wymiarze społecznym, duchowym, moralnym oraz jego zdrowie fizyczne i psychiczne. Drugi zobowiązuje władze publiczne do podejmowania wszelkich właściwych kroków w dziedzinie ustawodawczej, administracyjnej, społecznej oraz wychowawczej dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy, krzywdy, zaniedbania bądź złego traktowania lub wyzysku.

6. Brak spójnego systemu przeciwdziałania przemocy. Aktualne pozostają uwagi do stanu przestrzegania praw dziecka poczynione w latach ubiegłych, dotyczące wprowadzenia systemu przeciwdziałania przemocy opartego o struktury samorządowe powiatu – powiatowe centra pomocy rodzinie.

Prawa dzieci niepełnosprawnych

1. Ograniczenie prawa do nauki dzieci niepełnosprawnych, szczególnie w kształceniu ponadgimnazjalnym. Istnieje potrzeba rozwiązań prawnych, szczególnie dla edukacji ponadgimnazjalnej. W perspektywie dokonujących się zmian gospodarczych szczególnie ważne jest przygotowanie młodzieży niepełnosprawnej dla rynku pracy. Z danych statystycznych wynika, że osoby niepełnosprawne są gorzej wykształcone od ogółu ludności w Polsce, w tej grupie występuje niski poziom aktywności zawodowej i wysoki procent bezrobocia. Za niekorzystne dla dzieci niepełnosprawnych zjawiska należy uznać: pogorszenie sytuacji w zaopatrzeniu dzieci w podręczniki, w dostępie do nowoczesnych technik i programów komputerowych – np. „komputer dla Homera”, w wyposażeniu stanowisk dla uczniów niepełnosprawnych, ograniczone możliwości korzystania przez dzieci i młodzież niepełnosprawną z równego dostępu do edukacji, niezależnego i aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym (bariery architektoniczne, problemy dowozu do szkół – głównie w przypadku uczniów szkół ponadgimnazjalnych, problem przygotowania i aktywizacji zawodowej). Przewyciężenie tych barier jest konieczne w celu pełnej realizacji postanowień art. 23 i 28 Konwencji o Prawach Dziecka, gwarantujących prawa dzieci niepełnosprawnych, w tym prawo do nauki.

2. Utrudnienia w dostępie do usług specjalistycznych, długotrwałej rehabilitacji przez osoby z niej korzystające, zwłaszcza jeśli chodzi o rehabilitację. Narodowy Fundusz Zdrowia zakłada, że postępowanie rehabilitacyjne powinno być przyznawane wówczas, gdy pacjent rokuje odzyskanie sprawności. W tej sytuacji rehabilitacja dla osób trwale niepełnosprawnych oraz w chorobach postępujących jest w zasadzie niedostępna.

Niepokój budzi praktyka większości samorządów, polegająca na zatwierdzaniu organizacji pracy szkół i ośrodków szkolno-wychowawczych z minimalną liczbą godzin przeznaczonych na zajęcia rewalidacyjne, korekcyjno-wychowawcze, logopedyczne i inne. Z powodu braków finansowych, a także małego zrozumienia potrzeb, ograniczane jest przez organy prowadzące prawo dzieci niepełnosprawnych do przedłużonej drogi kształcenia: klasy wstępne, wydłużona o rok edukacja na poszczególnych etapach kształcenia. Sytuacja taka stanowi naruszenie art. 23 i 24 Konwencji o Prawach Dziecka, gwarantujących prawo do ochrony zdrowia oraz prawo do rehabilitacji wszystkich dzieci, w tym przede wszystkim dzieci niepełnosprawnych.

3. Brak przygotowania niektórych powiatów, w tym powiatowych centrów pomocy rodzinie, do realizacji nowych zadań w zakresie: orzecznictwa o niepełnosprawności, dysponowania funduszami Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, ustalania kryteriów kwalifikacji na turnusy rehabilitacyjne, uwzględniania problematyki niepełnosprawnych w powiatowych strategiach rozwoju. Powiaty wymagają wsparcia merytorycznego oraz określania zasad finansowania zadań własnych z uwzględnieniem ich rzeczywistych kosztów. Jest to konieczne w celu pełnej realizacji praw dzieci niepełnosprawnych gwarantowanych przez art. 23 i 24 Konwencji o Prawach Dziecka.

Popularyzacja praw dziecka

1. Lepsze zabezpieczenie praw nieletnich wiąże się z pogłębieniem świadomości prawnej rodziców. Regulacje prawne zawarte w ustawie o postępowaniu w sprawach nieletnich są mało znane rodzicom. Rodzice nie wiedzą, jak zachować się w sytuacji zatrzymania czy przesłuchiwania ich dziecka przez funkcjonariuszy policji. Sytuacja zaskoczenia i mała znajomość wskazanych przepisów prawnych przez rodziców przyczynia się do nierespektowania praw nieletnich i ich rodziców w kontaktach z przedstawicielami policji czy wymiaru sprawiedliwości. Należy zatem podejmować działania na rzecz jak najszerszej popularyzacji praw dziecka wśród rodziców – także praw gwarantowanych przez Konwencję o Prawach Dziecka zgodnie z jej art. 54.

Inne

1. Brak wielu niezbędnych przepisów wykonawczych. Przepisy rangi ustawy upoważniają właściwych ministrów do wydania wynikających z nich aktów prawnych, które w jasny i wyczerpujący sposób powinny regulować poszczególne obszary funkcjonowania dziecka. Niestety wiele przepisów wykonawczych ukazuje się z dużym opóźnieniem, wiele koniecznych przepisów nie zostało wydanych. Problemy te dotyczą m.in. aktów wykonawczych do ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty i dotyczą m.in. problematyki dzieci niepełnosprawnych oraz niezbędnych działań wspierających prawidłowy rozwój dziecka. Brak jest m.in. przepisów dotyczących:

- warunków organizowania wczesnego wspomaganie rozwoju dzieci, z uwzględnieniem w szczególności form współpracy z rodziną dziecka;
- ośrodków szkolno-wychowawczych dla dzieci i młodzieży z zaburzonym zachowaniem, młodzieżowych ośrodków wychowawczych dla młodzieży niedostosowanej społecznie oraz szkolnych ośrodków socjoterapii).

Podobne braki dotyczą przepisów wykonawczych w innych dziedzinach życia publicznego, np. ochrony zdrowia. Zdarzające się przypadki utraty zdrowia, przy okazji udziału dzieci w zajęciach wychowania fizycznego, zajęciach rekreacyjnych i zawodach sportowych świadczą o niewywiązywaniu się władz publicznych z roli organizatora i nadzorcy tego typu aktywności. Imprezy sportowe, z uwagi na swoją specyfikę, niosą ze sobą ryzyko utraty zdrowia a nawet życia. Stwierdzono, iż należy bezwzględnie wyeliminować te zagrożenia, tak by wszystkie przedsięwzięcia sportowe posiadały stosowne do potrzeb zabezpieczenie medyczne. Tolerowanie takiego stanu rzeczy wiąże się z poważnymi negatywnymi konsekwencjami dla zdrowia i życia dzieci. Brak stosownych rozporządzeń wykonawczych sprawia, że przepisy ustawowe dotyczące opieki medycznej nad osobami uczestniczącymi w imprezach sportowych oraz warunków sanitarno-higienicznych obiektów sportowych, nie mogą być praktycznie realizowane.

Jest to problem szczególnie palący, ponieważ istnienie aktów wykonawczych częstokroć decyduje o możliwości realizacji praw dzieci wynikających z Konstytucji i ustaw. Rozwiązanie tego problemu jest także związane z obowiązkiem najlepszego zabezpieczenia interesów dziecka przez władze publiczne, zawartym w art. 3 Konwencji o Prawach Dziecka, a także koniecznością podejmowania wszelkich właściwych działań ustawodawczo-administracyjnych oraz innych dla realizacji praw uznanych w Konwencji (art. 4).

2. Nie jest respektowane prawo do wysłuchania dziecka w toczącym się postępowaniu sądowym. Unormowania zawarte w art. 72 ust. 2 Konstytucji oraz w art. 12 Konwencji o Prawach Dziecka zapewniają dzieciom możliwość wypowiedzania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym dotyczącym dziecka. Wiele spraw kierowanych do Rzecznika dotyczyło niewłaściwego wysłuchiwanie małoletnich przez sądy. Podkreślić należy fakt, że akty prawne o podstawowym znaczeniu stawiają sędziom nowe wymagania co do udziału dziecka w postępowaniu dotyczącym jego spraw. W polskim prawie nie ma przepisów jednoznacznie regulujących sposób przesłuchania małoletnich świadków, a przecież dziecko winno być traktowane w sposób wyjątkowy, zwłaszcza gdy ma się wypowiadać w sprawach dotyczących najbliższych mu osób. Dlatego trzeba zapewnić mu odpowiednie warunki przesłuchania. Prawo nie precyzuje, gdzie powinno być przesłuchane

dziecko. Większość sądów, prokuratur i komisariatów nie ma przyjaznych dla dzieci pokoi przesłuchań, brak też jest oddzielnych wejść dla ofiar i sprawców przestępstw.

Z korespondencji przesyłanej do Rzecznika wynika również, że sądy w przyjętej praktyce często rezygnują z wysłuchiwanie dzieci.

3. Brak spójnego systemu gromadzenia danych i wskaźników umożliwiających w statystykach uzyskanie pełnego obrazu dziecka do lat 18, w celu formułowania, monitorowania i prowadzenia spójnej polityki wobec wszystkich dzieci, a w szczególności wobec grup dzieci wymagających szczególnej pomocy i troski.

W Polsce nie prowadzi się kompleksowych badań statystycznych dotyczących dzieci, rozumianych jako osoby poniżej osiemnastego roku życia. Analiza statystyk publikowanych przez Główny Urząd Statystyczny oraz statystyk poszczególnych resortów wskazuje na duże braki systemowe. Dziecko ujmowane jest najczęściej „w roli” lub „w celu”, np.: w roli ucznia, w celu orzekania o niepełnosprawności. Różne są też cezury wiekowe w poszczególnych kategoriach danych statystycznych dotyczących dzieci. Brak jest aktualnych danych dotyczących istotnych grup dzieci, np.: dane dotyczące dzieci niepełnosprawnych są danymi z badań ankietowych przeprowadzonych w 1996 roku. Brakuje pełnej informacji o nakładach budżetowych na dzieci. Nie sprzyja to prowadzeniu spójnej polityki społecznej wobec dzieci, utrudnia też wszelkie badania i analizy porównawcze. Potwierdza to Komitet Praw Dziecka ONZ, dzieląc uwagi polskiego Rzecznika Praw Dziecka, w raporcie¹⁴³ poświęconym ocenie realizacji przez Polskę zobowiązań z zakresu ochrony praw dziecka. W związku z tym, Komitet zaleca stworzenie takiego systemu gromadzenia danych statystycznych, który obejmowałby wszystkie dzieci do lat 18 oraz odzwierciedlałby sytuację poszczególnych grup dzieci (pkt 19 i 20 raportu). Będzie to zgodne z dyspozycją art. 4 Konwencji o Prawach Dziecka zobowiązującego Państwa-Strony do podejmowania wszelkich działań ustawodawczych i administracyjnych oraz innych, w celu efektywnej realizacji praw zawartych w Konwencji.

4. Brak koordynacji działań instytucji publicznych na rzecz dzieci. Brak jest jednego ośrodka koordynacji działań i programów na rzecz dzieci realizowanych przez administrację rządową oraz inne instytucje publiczne na różnych szczeblach. Powoduje to niejednokrotnie, iż podejmowane działania są fragmentaryczne i mało efektywne. Analiza aktualnej sytuacji

¹⁴³ Raport Komitetu Praw Dziecka z 4 października 2002 (CRC/C/15/Add.194)

rozdzielenia działań i kompetencji dotyczących dziecka i rodziny pomiędzy poszczególne resorty wskazuje na brak koordynacji działań na rzecz dziecka i rodziny, brak spójnego systemu gromadzenia danych i wskaźników, trudności w opracowywaniu programów ponadresortowych dotyczących m.in. problematyki przemocy, wczesnego, wielospecjalistycznego wspierania rozwoju dziecka i rodziny, przeciwdziałania rozwarstwieniu regionalnemu i poszerzaniu się obszarów ubóstwa, upowszechniania przestrzegania i realizacji praw dziecka. Zmianę tego stanu rzeczy postuluje Komitet Praw Dziecka w swoich Wnioskach końcowych do raportu przedstawionego przez Rząd RP, powołując się przede wszystkim na konieczność podejmowania przez władze publiczne wszelkich działań ustawodawczo-administracyjnych oraz innych dla realizacji praw uznanych w Konwencji o Prawach Dziecka (art. 4 Konwencji).

Aneks

Tabela 1.

Zestawienia statystyczne

L.p.	Nr sprawy	Data	Adresat	Przedmiot wystąpienia
1	RPD/BA-30-67/03/PK	6.01.2003 r.	Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów	Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka w sprawie określenia systemu klasyfikacji gier komputerowych
2	RPD/ZBA-500-1/03/MK	27.01.2003 r.	Prezes Rady Ministrów	Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka w sprawie utworzenia w strukturach rządu jednego, silnego ośrodka koordynacji i realizacji polityki społecznej dotyczącej dziecka i rodziny
3	RPD/BA/500-5/03/KB	11.02.2003 r.	Wojewodowie: Dolnośląski, Kujawsko-Pomorski, Lubelski, Lubuski, Łódzki, Małopolski, Mazowiecki, Opolski, Podkarpacki, Podlaski, Pomorski, Śląski, Świętokrzyski, Warmińsko-Mazurski, Wielkopolski, Zachodniopomorski	Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka w sprawie ewidencji spełniania obowiązku szkolnego
4	ZBA-500-4/03/MK	13.02.2003 r.	Minister Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej	Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka w sprawie poprawy bezpieczeństwa dzieci i młodzieży objętych rodzinnymi formami opieki oraz umieszczonych w placówkach opiekuńczo-wychowawczych
5	GR/500-3/03/PJ	14.02.2003 r.	Minister Zdrowia	Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka w sprawie funkcjonowania systemu zapobiegania i leczenia noworodków chorych na retinopatię
6	ZBA-061-	6.03.2003 r.	Podsekretarz Stanu w	Wystąpienie w sprawie

	3(2)/03/MKr		Ministerstwie Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej	sprawozdania z wykonywania przez Polskę postanowień Europejskiej Karty Społecznej
7	ZBA-060- 8/03/KB	10.03.2003 r.	Przewodniczący Sejmowej Komisji Edukacji, Nauki i Młodzieży	Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka w sprawie edukacji seksualnej jako elementu zajęć „Wychowanie do życia w rodzinie”
8	RPD/BA/500- 7/03/KB-TW	17.03.2003 r.	Minister Edukacji Narodowej i Sportu	Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka z wnioskiem o zmianę przepisu § 2 pkt 4 rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 29 stycznia 2003 r. w sprawie sposobu i trybu organizowania indywidualnego nauczania dzieci i młodzieży
9	RPD/BA/500- 8/03/PK	18.03.2003 r.	Przewodniczący Komisji Kultury i Środków Przekazu Senatu RP	Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka w sprawie nowelizacji ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi
10	RPD/BA/500- 8/03/PK	18.03.2003 r.	Przewodniczący Sejmowej Komisji Polityki Społecznej i Zdrowia	Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka w sprawie nowelizacji ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi
11	ZBA-060- 15/03/MKr	2.04.2003 r.	Przewodniczący Sejmowej Komisji Edukacji, Nauki i Młodzieży	Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka w sprawie ochrony dzieci przed seksualnym wykorzystywaniem, także dla celów komercyjnych
12	RPD/BA/500- 9/03/PK	2.04.2003 r.	Prezydent RP	Prośba Rzecznika Praw Dziecka o skorzystanie z prawa weta wobec nowelizacji Ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi przyjętej przez Sejm 28.03.2003 r.

13	RPD/ZBA/500-10/03/LB	2.04.2003 r.	Minister Edukacji Narodowej i Sportu	Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka w sprawie wstrzymywania przez dyrekcje szkół wydawania niektórym uczniom i absolwentom należnym im świadectw
14	RPD/GR-500-4/02/MD	4.04.2003 r.	Minister Zdrowia	Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka w sprawie utrudnionego dostępu do kompleksowej opieki zdrowotnej dzieci chorych na mukopolisacharydozę
15	RPD/GR-500-5/02/MD	4.04.2003 r.	Minister Zdrowia	Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka w sprawie respektowania praw dzieci przebywających w zakładach opieki zdrowotnej do dodatkowej opieki pielęgnacyjnej, sprawowanej przez osoby bliskie oraz do kontaktu z rodziną
16	RPD-BA/430-15/03/KB	17.04.2003 r.	Ministra Edukacji Narodowej i Sportu	Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka w sprawie podjęcia stosownych działań, w zakresie nadzoru pedagogicznego, umożliwiających realizację prawa dzieci do równych szans edukacyjnych
17	ZBA/060-19/03/KB	16.04.2003 r.	Z-ca Przewodniczącego Podkomisji Stałej ds. Młodzieży Sejmowej Komisji Edukacji, Nauki i Młodzieży	Wystąpienie Rzecznika Praw Dziecka w sprawie finansowania programów realizowanych przez organizacje działające na rzecz dzieci i młodzieży
18	RPD/ZBA/430-15/03/KB	17.04.2003 r.	Minister Edukacji Narodowej i Sportu	Wystąpienie w sprawie korzystania przez przystępujących do egzaminu dojrzałości z tablic matematycznych
19	RPD-ZBA/500-11/03/TW	22.04.2003 r.	Minister Edukacji Narodowej i Sportu	Wystąpienie w sprawie podjęcia stosownych działań zapewniających możliwość kontynuowania nauki w szkołach integracyjnych dzieciom niepełnosprawnym

20	RPD/ZBA/500-12/03/PK	25.04.2003 r.	Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów	Wystąpienie w sprawie prowadzenia działań reklamowych w przedszkolach i szkołach
21	RPD/ZII-430-68/03/DJ	5.06.2003 r.	Minister Edukacji Narodowej i Sportu	Wystąpienie w sprawie podjęcia działań umożliwiających uczniom zdającym egzamin gimnazjalny w terminie dodatkowym równy dostęp do szkół ponadgimnazjalnych
22	RPD/ZII-45-21/03/MH	13.06.2003 r.	Minister Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej	Wystąpienie w sprawie przyjęcia jednakowych standardów postępowania w sprawie orzekania o niepełnosprawności dzieci cierpiących na fenyloketonurię zaliczając tą chorobę do wymienionych w rozp. wrodzonych lub nabytych ciężkich chorób układu pokarmowego
23	ZBA-500-13/03/MKr	5.06.2003 r.	Minister Danuta Hübner oraz pozostali członkowie Konwentu Europejskiego z ramienia Polski	Wystąpienie w sprawie podjęcia stosownych działań zmierzających do umieszczenia w zasadniczym tekście projektu Konstytucji Unii Europejskiej przepisów chroniących prawa dziecka
24	ZBA-060-36/03/MKr	4.07.2003 r.	Przewodniczący Sejmowej Podkomisji Stałej ds. Młodzieży	Wystąpienie w sprawie oceny skali działań podejmowanych przez władze publiczne w celu przeciwdziałania zjawisku przemocy seksualnej oraz pomocy ofiarom przemocy
25	ZBA-500-16/03/KB	4.07.2003 r.	Minister Edukacji Narodowej i Sportu	Wystąpienie w sprawie nieprawidłowości w dotowaniu przez odpowiednie jednostki samorządu terytorialnego placówek dla dzieci i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim oraz z

				upośledzeniem umysłowym i niepełnosprawnościami sprzężonymi, spełniających obowiązek szkolny i obowiązek nauki w ośrodkach rehabilitacyjno-wychowawczych
26	RPD/BA/500-18/03/PK	7.07.2003 r.	Minister Nauki Przewodniczący Komitetu Badań Naukowych	Wystąpienie w sprawie zagrożeń, jakie niesie dla dzieci Internet
27	RPD/ZBA/500-17/03/PK	7.07.2003 r.	Przewodnicząca Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji	Wystąpienie w sprawie podjęcia działań, mających na celu eliminację telewizyjnych obrazów przemocy i destrukcji, które stanowią przypadki naruszenia prawa dziecka do ochrony przed przemocą i demoralizacją
28	RPD/ZBA-500-19/03/MK	14.07.2003 r.	Prezes Najwyższej Izby Kontroli	Wystąpienie w sprawie uznania zjawiska nierealizacji obowiązku szkolnego za priorytetowy przedmiot badań kontrolnych NIK w 2004 roku
29	ZBA-061-19/03/MKr	16.07.2003 r.	Minister Spraw Zagranicznych	Wystąpienie w sprawie działań podjętych przez Rzecznika Praw Dziecka w związku z koniecznością opracowania przez Polskę do końca 2003 roku Narodowego Planu Działania na Rzecz Dzieci
30	ZBA-061-19/03/MKr	16.07.2003 r.	Minister Spraw Zagranicznych	Wystąpienie w sprawie działań RPD związanych z promocją praw dziecka w Polsce
31	GR-500-8/03/MD	18.07.2003 r.	Minister Zdrowia	Wystąpienie w sprawie hospitalizowania dzieci na oddziałach szpitalnych przeznaczonych dla osób dorosłych
32	GR-500-7/03/MD	18.07.2003 r.	Minister Zdrowia	Wystąpienie w sprawie problemów z ustaleniem

				zasad finansowania leczenia u dzieci głuchoty metodą wszczepiania implantów ślimakowych
33	ZBA-061-21/03/MKr	13.08.2003 r.	Podsekretarz Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości	Wystąpienie dotyczące realizacji przez Polskę postanowień Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych
34	GR-500-9/03/MD	13.08.2003 r.	Minister Zdrowia	Wystąpienie w sprawie zachorowań dzieci i młodzieży na choroby weneryczne
35	ZBA-500-24/03/MK	22.09.2003 r.	Minister Edukacji Narodowej i Sportu	Wystąpienie w sprawie zawiesznień w prawach ucznia
36	ZBA-061-37/03/MKr	3.10.2003 r.	Sekretarz Komitetu Badań Naukowych	Wystąpienie w sprawie sytuacji w zakresie przeciwdziałania szkodliwym treściom pochodzącym z mediów elektronicznych
38	ZBA-061-35/03/MKr	7.10.2003 r.	Minister Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej	Wystąpienie w sprawie wykonywania przez Polskę ratyfikowanych postanowień Europejskiej Karty Społecznej
39	ZBA-500-25/03/KB	8.10. 2003 r.	Minister Edukacji Narodowej i Sportu	Wystąpienie w sprawie wprowadzenia regulacji prawnych zezwalających na zatrudnianie w ponadpodstawowych szkołach i oddziałach integracyjnych tzw. nauczycieli wspomagających
40	ZBA-500-26/03/KB	9.10.2003 r.	Minister Edukacji Narodowej i Sportu	Wystąpienie w sprawie braku zgodności przepisów regulujących naliczanie punktów za świadectwo z wyróżnieniem z systemem osiągnięć ucznia podczas rekrutacji do szkół średnich
41	ZBA/500-27/03/PK	24.10.2003 r.	Minister Finansów	Wystąpienie w sprawie nowelizacji ustawy o grach losowych, zakładach wzajemnych i grach na

				automatach oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 84, poz. 774)
42	ZBA-500-28/03/MK	30.10.2003 r.	Dyrektor Programu II TVP	Wystąpienie w sprawie programu „Stop-Reportaż” pt. : „Dlaczego” i ukazywania twarzy dzieci – ofiar przemocy w mediach
43	ZBA-500-30/03/MK	12.11.2003 r.	Marszałek Sejmu	Wystąpienie w sprawie likwidacji funduszu alimentacyjnego
44	RPD/ZBA-500-29/03/PK	12.11.2003 r.	Przewodnicząca Podkomisji Nadzwyczajnej do rozpatrzenia obywatelskiego projektu ustawy o zakazie promowania przemocy w środkach masowego przekazu	Stanowisko Rzecznika Praw Obywatelskich i Rzecznika Praw Dziecka w sprawie obywatelskiego projektu ustawy o zakazie promowania przemocy w środkach masowego przekazu
45	ZBA-500-31/03/KB	17.11.2003 r.	Minister Edukacji Narodowej i Sportu	Wystąpienie w sprawie podjęcia działań umożliwiających rozwiązanie problemu przeciążenia uczniów tornistrami szkolnymi
46	GR-500-11/03/MD	18.11. 2003 r.	Minister Zdrowia	Wystąpienie w sprawie trudności w uzyskaniu przez zakłady opieki zdrowotnej refundacji kosztów udzielanych przez nie świadczeń zdrowotnych dzieciom do 18. roku życia
47	GR-060-13/03/PJ	19.11.2003 r.	Marszałek Senatu	Wystąpienie w sprawie likwidacji funduszu alimentacyjnego
48	ZBA-060-54/03/KB	25.11.2003 r.	Przewodnicząca Podkomisji nadzwyczajnej do przeglądu prawa oświatowego pod kątem przeciwdziałania zjawiskom patologicznym w szkole i opracowania	Wystąpienie w sprawie przeciwdziałania zjawiskom patologicznym w szkole i opracowania propozycji zmian w tym zakresie

			propozycji zmian w tym zakresie	
49	ZBA-061-32/03/MKr	26.11.2003 r.	Minister Spraw Zagranicznych	Stanowisko Rzecznika Praw Dziecka w sprawie stosowania kar cielesnych wobec dzieci, przekazane na posiedzenie Komitetu Ministrów Rady Europy
50	GR-500-12/03/MD	26.11.2003 r.	Prezes Rady Ministrów	Wystąpienie w sprawie podjęcia działań mających na celu polepszenie systemu zabezpieczeń imprez sportowych i rekreacyjnych z udziałem dzieci
51	ZBA-500-32/03/PK	2.12.2003 r.	Minister Sprawiedliwości	Wystąpienie w sprawie podjęcia działań mających na celu dostosowanie polskiego ustawodawstwa do standardów międzynarodowych w zakresie zwalczania pornografii dziecięcej w Internecie
52	ZBA-500-33/03/MK	4.12.2003 r.	Prezydent RP	Prośba o skorzystanie z prawa weta wobec Ustawy o świadczeniach rodzinnych przyjętej przez Sejm 28.11.2003 r.
53	ZBA-500-34/03/MKr	8.12. 2003 r.	Minister Edukacji Narodowej i Sportu	Wystąpienie w sprawie realizacji przez Polskę międzynarodowych standardów dotyczących ochrony dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym
54	ZBA-500-35/03/PK	8.12.2003 r.	Minister Kultury	Wystąpienie w sprawie podjęcia działań umożliwiających rozwiązanie problemu właściwej klasyfikacji wiekowej filmów kinowych oraz problemu nadawania reklam przed filmami adresowanymi do dzieci
55	ZBA-500-36/03/KB-TW	14.12. 2003 r.	Minister Edukacji Narodowej i Sportu	Wystąpienie w sprawie podjęcia stosownych

				działań umożliwiających zmianę kryteriów oceniania zadań humanistycznych podczas przeprowadzania egzaminu gimnazjalnego dla uczniów ze specyficznymi trudnościami w czytaniu i pisaniu
56	ZBA-500-39/03/JS	19.12.2003 r.	Minister Zdrowia	Wystąpienie w sprawie opieki stomatologicznej nad dziećmi
57	ZBA-500-38/03/JS	19.12.2003 r.	Prezes Rady Ministrów	Wystąpienie w sprawie opieki nad matką i dzieckiem
58	ZBA-500-44/03/JS	19.12.2003 r.	Minister Zdrowia	Wystąpienie w sprawie obniżenia dopłat do insuliny wykorzystywanej w leczeniu dzieci
59	ZBA-500-41/03/JS	19.12.2003 r.	Minister Zdrowia	Wystąpienie w sprawie zaprzestania finansowania przez NFZ świadczeń udzielanych w ramach tzw. szkół rodzenia
60	ZBA-061-14/03MKr	22.12.2003 r.	Minister Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej	Opinia Rzecznika Praw Dziecka w sprawie propozycji powołania Komitetu Ekspertów na Rzec Dzieci i Rodzin Rady Europy
61	GR-500-13/03/DJ	22.12.2003 r.	Minister Sprawiedliwości	Wystąpienie w sprawie długiego okresu oczekiwania na przeprowadzenie badań psychologiczno-pedagogicznych w sprawach rodzinnych przez biegłych sądowych
62	ZBA-500-43/03/JS	23.12.2003 r.	Główny Inspektor Sanitarny	Prośba o zajęcie stanowiska w sprawie budzących niepokój zjawisk w zakresie opiniowania i reklamowania produktów przeznaczonych dla dzieci
63	ZBA-500-	23.12.2003 r.	Prezes Urzędu	Prośba o udzielenie

	42/03/JS		Ochrony Konkurencji i Konsumentów	informacji na temat zapewnienia bezpieczeństwa zdrowotnego polskich dzieci jako konsumentów oraz o zajęcie stanowiska w sprawie wykorzystywania instytucji zajmujących się merytorycznym opiniowaniem produktów przeznaczonych dla dzieci
64	ZBA-500-37/03/MK	24.12.2003 r.	Minister Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej	Wystąpienie w sprawie zapewnienia w programach badań statystycznych pełnego obrazu dziecka (odrębnej kategorii statystycznej „dziecko”) w ujęciu definiowanym przez Ustawę o Rzeczniku Praw Dziecka
65	ZBA-500-40/03/MK	31.12.2003 r.	Minister Edukacji Narodowej i Sportu	Wystąpienie w sprawie określenia zasad działania ośrodków szkolno-wychowawczych
66	GR-500-14/03/MD	31.12.2003 r.	Minister Zdrowia	Wystąpienie w sprawie ułatwienia dzieciom dostępu do bezpłatnych świadczeń zdrowotnych ze środków publicznych
67	GR-500-15/03/AJ	31.12.2003 r.	Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji	Wystąpienie w sprawie dzieci wykorzystywanych do żebrania na ulicach polskich miast

Telefon informacyjno-interwencyjny

Telefon w roku sprawozdawczym 2003 spełniał następujące funkcje: informacyjną, interwencyjną, wspierająco-terapeutyczną, sygnalizująco-inicjującą (w sytuacjach, gdy przedstawione problemy miały wymiar ogólny do podjęcia odpowiedniej inicjatywy ustawodawczej, bądź do przedstawienia organizacjom i instytucjom wniosków zmierzających do zapewnienia skutecznej ochrony praw i dobra dziecka).

Posiadając bazę danych, co rok aktualizowaną i uzupełnianą o instytucje i organizacje mogące nieść pomoc dziecku i rodzinie, specjaliści pracujący przy telefonie poprzez znajomość prawa, psychologii i wiedzy nt. kompetencji poszczególnych podmiotów na szczeblu centralnym i samorządowym, mogli szybko zdefiniować problem i podjąć odpowiednie działania w zakresie:

- Wysłuchania i udzielenia doraźnej porady (61 proc.)
- Podjęcia szybkiej interwencji tj. poinformowanie kompetentnych organów (policja, sąd, szkoła, powiatowe centrum pomocy rodzinie itp.) w sytuacjach kryzysowych (11 proc.)
- Skierowania sprawy do odpowiedniej instytucji czy organizacji (13,5 proc.)
- Poinformowanie o podjętych czynnościach w sprawach zgłoszonych na piśmie do BRPD (8 proc.)
- Udzielenia informacji o działalności Rzecznika Praw Dziecka (2,5 proc.)

W 2003 r. zarejestrowano 3 476 rozmów telefonicznych w indywidualnych sprawach dzieci.

Odbierane telefony były ewidencjonowane z uwzględnieniem: daty zgłoszenia, opisu problemu, z jakim się zwróciła osoba dzwoniąca, rodzaju udzielonej pomocy. Jeżeli osoba udostępniła swoje dane osobowe i stopień pokrewieństwa, powyższe informacje zostały również zaewidencjonowane.

Interesanci najczęściej korzystający z telefonu informacyjno-interwencyjnego w Biurze RPD w 2003 r. to:

- Rodzice – dzieci: (47,46 proc.)
 - chcący uzyskać lub zmienić obecne formy kontaktowania się z dziećmi;
 - z trudnościami finansowymi;
 - żyjący w bardzo trudnych warunkach lokalowych;

- bezrobotni;
- samotnie wychowujący dzieci;
- płacący alimenty lub chcący je uzyskać;
- wnioskujący o zmiany przepisów, rozporządzeń, utrudniających adopcję dziecka;
- dzieci niepełnosprawnych, chorych;
- Instytucje (14,06 proc.)
 - pracownicy instytucji rządowych i pozarządowych – policja, przedstawiciele sądów i prokuratur;
 - Ośrodki Pomocy Społecznej, Centrum Pomocy Rodzinie;
 - samorządy lokalne;
 - pracownicy ambasad;
 - związki zawodowe;
 - organizacje pozarządowe i stowarzyszenia, zajmujące się dziećmi;
 - osoby profesjonalnie zajmujące się dziećmi – psycholodzy, lekarze, pedagodzy szkolni, nauczyciele, wychowawcy placówek opiekuńczych, resocjalizacyjnych;
- Rodzina – krewni (11,99 proc.)
 - (głównie dziadkowie): w sprawie wnuków, np. kontakty z dziećmi, przejęcie władzy rodzicielskiej z powodu przemocy, zaniedbania, śmierci rodziców;
 - krewni informujący o trudnej sytuacji materialnej rodziny;
- Dzieci (13,03 proc.)
 - problemy szkolne, problemy w porozumieniu się z rodzicami, przemoc w domu w szkole, prośba o informację;
- Media - radio, TV, prasa (7,45 proc.)
- Inni obywatele (5,98 proc.)
 - osoby pracujące bezpośrednio z dziećmi;
 - obserwujący problemy w rodzinie sąsiadów;
 - informujący o problemach dzieci, którymi Rzecznik Praw Dziecka powinien się zająć, np. zebranie dzieci;
 - zapytania o porady prawne, adresy bezpłatnych porad prawnych, ośrodków terapeutycznych, adresy instytucji podejmujących prace z dzieckiem i rodziną

Tabela 2.**Zestawienie liczby spraw podjętych w wyniku rozmów telefonicznych**

Interesanci	Liczba	proc.
Prawo do życia i ochrony zdrowia	344	6,98
Prawo do życia w rodzinie	1840	36,82
Prawo do godziwych warunków socjalnych	526	10,52
Prawo do nauki	682	13,64
Prawo do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbywaniem oraz innymi złymi traktowaniem	1022	20,46
Razem	4 997	100

W 3479 rozmowach telefonicznych podjęto 4 997 szczegółowych problemów, które można pogrupować w następujących obszarach tematycznych:

- Największa grupa problemów, bo aż 25,51 proc., dotyczyła relacji między rodzicami a dziećmi, a więc problemu władzy rodzicielskiej (zawieszenie, powierzenie, przywrócenie); wyegzekwowania prawa do kontaktów z dzieckiem (sądowe ustalenie kontaktów z dzieckiem, sądowe zmiany form kontaktów; egzekwowanie orzeczeń sądu). W tej grupie były także problemy odnoszące się do dochodzenia roszczeń alimentacyjnych, jak również przysposobienia dzieci.
- Następnym obszarem problemów (20,46 proc. spraw), była przemoc fizyczna, psychiczna czy seksualna w rodzinach lub w środowisku społecznym. Z tym też wiązało się zaniedbanie emocjonalne, fizyczne i intelektualne dzieci. Około 0,3 proc. spraw dotyczyło przemocy w mediach.
- Osobnym obszarem problemów (13,65 proc.) poruszanych w interwencjach były sprawy związane z oświatą; dotyczyły one likwidacji szkół lub przedszkoli bądź tworzenia nowych placówek oświatowych. Domagano się też interwencji w sprawach dowozu uczniów do szkół, jak również zwracano uwagę na problemy wychowawcze w placówkach oświatowych, na relacje nauczyciel – uczeń i odwrotnie oraz sygnalizowano problemy przemocy rówieśniczej.
- 6,88 proc. spraw dotyczyło obszaru problemów związanych z opieką zdrowotną, w których można wyszczególnić uzyskanie prawa do ubezpieczenia i opieki zdrowotnej, zwrotu kosztów leczenia dzieci bądź uzyskania odszkodowania za błędy lekarskie.

Domagano się także interwencji w sprawach związanych z organizacją i warunkami socjalno-bytowymi placówek służby zdrowia.

- 6,12 proc. problemów sygnalizowanych w interwencjach, stanowiły sprawy z obszaru zagadnień związanych z zastępczymi formami opieki nad dzieckiem – a więc: udzielanie pomocy pieniężnej dla dziecka w rodzinie zastępczej lub braku środków finansowych w poszczególnych powiatach i miastach na realizację świadczeń dla rodzin zastępczych. Domagano się interwencji w prawach dotyczących funkcjonowania placówek opiekuńczo-wychowawczych.
- Inny obszar problemów zgłaszanych do BRPD (6,16 proc.) dotyczył uzyskania świadczeń z pomocy społecznej dla dzieci i młodzieży oraz ich rodzin
- W 4,36 proc. spraw wymagających interwencji dotyczyło problemów mieszkaniowych, a więc uzyskania mieszkań zastępczych lub socjalnych.
- Osobnym obszarem problemów, z którymi zwracano się do telefonu interwencyjnego (1,8 proc.) dotyczyło spraw uprowadzenia dziecka poza granice kraju przez jednego z opiekunów, bądź spraw związanych ze statusem dzieci cudzoziemców w Polsce.
- Grupą problemów (ok. 11,66 proc.), określonych jako inne, były sprawy dotyczące pokierowania zainteresowanych do instytucji rządowych lub pozarządowych, udzielenia informacji o pracy BRPD, kontaktów z mediami czy interpretacji przepisów prawa.

Tabela 3.

Zestawienie spraw skierowanych do Biura Rzecznika Praw Dziecka w rozmowach telefonicznych (telefon informacyjno-interwencyjny).

Kategoria	Podkategoria	Zagadnienia szczegółowe	Spraw	proc.	proc.
Prawo do życia i ochrony zdrowia		prawo do ubezpieczenia i opieki zdrowotnej	177	3,54	6,89
		koszty leczenia	81	1,63	
		błędy lekarskie i uzyskiwanie odszkodowań	38	0,76	
		placówki służby zdrowia (organizacja likwidacja, warunki socjalno-bytowe)	48	0,96	
		Ogółem		344	6,89

Prawo do nauki	organizacja, tworzenie i likwidacja placówek oświatowych (np. dowóz dzieci do szkoły, realizacja obowiązku szkolnego, różne formy nauczania, skreślenie i przenoszenie uczniów	186	3,72	13,65
	Problemy wychowawcze w placówkach oświatowych (przemoc rówieśnicza, problemy w kontaktach uczeń-nauczyciel, nauczyciel-uczeń)	335	6,70	
	wypadki na terenie szkoły	53	1,07	
	szkolnictwo specjalne (dzieci niepełnosprawne i upośledzone umysłowo w szkole)	52	1,04	
	Pomoc dzieciom uzdolnionym	21	0,42	
	wypoczynek dzieci	35	0,70	
	Ogółem	682	13,64	
Prawo do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbywaniem oraz innym złym traktowaniem	przemoc fizyczna, seksualna, psychiczna	648	12,96	20,46
	zaniedbania (intelektualne, emocjonalne, fizyczne)	297	5,95	
	uzależnienia	47	0,95	
	żebractwo	9	0,18	
	sekty	4	0,08	
	przemoc w mediach	17	0,34	
	Ogółem	1022	20,46	

Promocja praw dziecka		udzielenie informacji o pracy RPD, kontakt z innymi instytucjami, kontakt z mediami; itp.	583	11,66
Łącznie spraw:			4 997	100

W związku z koniecznymi interwencjami, zespół informacyjno-interwencyjny Biura Rzecznika Praw Dziecka wykonał 1789 rozmów wychodzących skierowanych do: instytucji, organizacji rządowych i pozarządowych, jak i samych zainteresowanych.

Rozmowy indywidualne w zespole informacyjno-interwencyjnym

- Rozmowy przeprowadzone w Biurze RPD podczas indywidualnych spotkań
W roku sprawozdawczym przeprowadzono 460 rozmowy.

Tabela 4.

Zestawienie pism zarejestrowanych oraz spraw indywidualnych zgłoszonych pisemnie.

Kategoria	Podkategoria	Zagadnienia szczegółowe	Liczba pism	Liczba spraw zgłoszonych
Prawo do życia i ochrony zdrowia	Opieka zdrowotna	prawo do ubezpieczenia i opieki zdrowotnej	47	62
		koszty leczenia	16	38
		błędy lekarskie i uzyskiwanie odszkodowań	5	5
		placówki służby zdrowia (organizacja likwidacja, warunki socjalno-bytowe)	13	13
	Ogółem		81	118
Prawo do życia w rodzinie	Stosunki między rodzicami a dziećmi:	władza rodzicielska i kontakty	341	648
		przysposobienie	8	8
		alimenty	159	249
	Zastępcze formy opieki nad dzieckiem	rodziny zastępcze	54	54
		placówki opiekuńczo-wychowawcze	35	35
		pomoc w usamodzielnieniu wychowanków	6	11

	Nieletni	postępowanie w sprawach nieletnich np. przesłuchania, zatrzymanie nieletniego	48	48
		placówki resocjalizacyjne, zakłady poprawcze i schroniska dla nieletnich	5	5
	Sprawy z elementem obcym	uprowadzenie dziecka poza granicę kraju	12	12
		status prawny dzieci cudzoziemców	12	12
	Ogółem		680	1082
Prawo do godziwych warunków socjalnych	Pomoc Społeczna	sprawy dotyczące pomocy w uzyskaniu świadczeń z pomocy społecznej	155	296
	Sprawy mieszkaniowe	eksmisja	21	36
		mieszkania zastępcze i lokale socjalne	63	92
		inne (spadek, podwyższenie standardu problemy z meldunkiem)	10	10
	Ogółem		249	434
Prawo do nauki		organizacja, tworzenie i likwidacja placówek oświatowych (np. dowóz dzieci do szkoły, realizacja obowiązku szkolnego, różne formy nauczania, skreślenie i przenoszenie uczniów)	141	141
		problemy wychowawcze w placówkach oświatowych (przemoc rówieśnicza, problemy w kontaktach uczeń-nauczyciel, nauczyciel-uczeń)	71	71
		wypadki na terenie szkoły	12	12
		szkolnictwo specjalne (dzieci niepełnosprawne i upośledzone umysłowo w szkole)	23	23
		pomoc dzieciom uzdolnionym	6	6
		wypoczynek dzieci	32	32
		inne	6	6

	Ogółem		291	291
Prawo do ochrony przed przemocą		przemoc fizyczna, seksualna, psychiczna	170	170
		zaniedbania (intelektualne, emocjonalne, fizyczne)	30	127
		uzależnienia	12	12
		żebractwo	2	2
		sekty	0	0
		przemoc w mediach	59	99
	Ogółem		273	410
Realizacja praw dzieci niepełnosprawnych			69	101
Promocja praw dziecka		Udzielenie informacji o pracy BRPD, kontakty z innymi instytucjami, kontakty z mediami; itp.	67	67
Łącznie pism/spraw:			1710	2503

Osoby zgłaszające się na rozmowy do Biura Rzecznika Praw Dziecka w 2003 to:

- matki - 3,83 proc.;
- ojcowie - 25,44 proc.;
- matka i ojciec - 4,56 proc.;
- rodzina/krewni - 11,3 proc.;
- dziecko - 16,74 proc.;
- pozostałe osoby oraz urzędy - 6,96 proc.

Celem i efektem rozmów przeprowadzonych w Biurze RPD było:

- wysłuchanie i przyjęcie dokumentów;
- udzielenie porad prawno-psychologicznych;
- skierowanie do odpowiednich instytucji;
- udzielenie informacji o biegu sprawy złożonej w Biurze RPD i przyjęcie brakujących dokumentów;
- podjęcie interwencji w związku ze zgłoszoną sprawą.

W 442 rozmowach indywidualnych podjęto 726 szczegółowych problemów, które można pogrupować w następujących obszarach tematycznych:

Tabela 5.
Zestawienie spraw podjętych po wizytach interesantów w Biurze RPD

Kategoria	Podkategoria	Zagadnienia szczegółowe	Sprawy	proc.
Prawo do życia i ochrony zdrowia	Opieka zdrowotna	prawo do ubezpieczenia i opieki zdrowotnej	24	3,30
		koszty leczenia	8	1,10
		błędy lekarskie i uzyskiwanie odszkodowań	4	0,55
		placówki służby zdrowia (organizacja likwidacja, warunki socjalno-bytowe)	9	1,23
	Ogółem		45	6,18

Prawo do życia w rodzinie	Stosunki między rodzicami a dziećmi:	władza rodzicielska i kontakty	167	23,00
		Przysposobienie	11	1,51
		Alimenty	38	5,23
	Zastępcze formy opieki nad dzieckiem	rodziny zastępcze	20	2,75
	placówki opiekuńczo-wychowawcze	26	3,58	

		pomoc w usamodzielnieniu wychowanków	5	0,68
	Nieletni	postępowanie w sprawach nieletnich np. przesłuchania, zatrzymanie nieletniego	18	2,47
		placówki resocjalizacyjne, zakłady poprawcze i schroniska dla nieletnich	4	0,55
	Sprawy z elementem obcym	uprowadzenie dziecka poza granicę kraju	13	1,79
		status prawny dzieci cudzoziemców	4	0,55
	Ogółem		306	42,11
Prawo do godziwych warunków socjalnych	Pomoc Społeczna	sprawy dotyczące pomocy w uzyskaniu świadczeń z pomocy społecznej	41	5,83
	Sprawy mieszkaniowe	eksmisja	30	4,13
		mieszkania zastępcze i lokale socjalne	53	7,30
		inne (spadek, podwyższenie standardu problemy z meldunkiem)	9	1,23
Ogółem		133	18,49	
Prawo do nauki		organizacja, tworzenie i likwidacja placówek oświatowych (np. dowóz dzieci do szkoły, realizacja obowiązku szkolnego, różne formy nauczania, skreślenie i przenoszenie uczniów)	15	2,06
		problemy wychowawcze w placówkach oświatowych (przemoc rówieśnicza, problemy w kontaktach uczeń-nauczyciel, nauczyciel-uczeń)	48	6,61
		wypadki na terenie szkoły	5	0,68

		szkolnictwo specjalne (dzieci niepełnosprawne i upośledzone umysłowo w szkole)	8	1,10
		pomoc dzieciom uzdolnionym	3	0,41
		wypoczynek dzieci	7	0,96
	Ogółem		86	11,82
Prawo do ochrony przed przemocą		przemoc fizyczna, seksualna, psychiczna	71	9,77
		zaniedbania (intelektualne, emocjonalne, fizyczne)	46	6,33
		uzależnienia	5	0,68
		żebractwo	0	0
		sekty	0	0
		przemoc w mediach	2	0,28
	Ogółem		124	17,06
Promocja praw dziecka		Udzielenie informacji o pracy RPD, kontakty z innymi instytucjami, kontakty z mediami; itp.	32	4,39
Łącznie spraw:			726	100

Problemami najczęściej podejmowanymi w rozmowach były sprawy dotyczące relacji między rodzicami a dziećmi, a więc sprawowanie władzy rodzicielskiej, bądź uregulowanie praw do kontaktu z dzieckiem w sytuacji rozbicia rodziny.

Innym obszarem zagadnień poruszanych najczęściej w trakcie rozmów były problemy dotyczące przemocy fizycznej, psychicznej i seksualnej oraz zaniedbań w rodzinie.

Tabela 6.
Statystyka spraw skierowanych do Rzecznika w formie pisemnej, w ramach współpracy dotyczącej działań systemowych z krajowymi jednostkami organizacyjnymi oraz z zagranicą.

Współpraca z:	Ilość pism, które wpłynęły do BRPD
----------------------	---

Krajowymi jednostkami organizacyjnymi, w tym:	675
Sejmem i Senatem	57
Administracją państwową szczebla centralnego	92
Organami władzy i administracji terenowej	13
Organizacjami społecznymi i pozarządowymi	394
Rzecznikiem Praw Obywatelskich	8
Innymi urzędami i instytucjami	57
Zagranicą	44
Ogółem	719

Tabela 7.

Promocja praw dziecka – ważniejsze konferencje i spotkania organizowane lub współorganizowane przez RPD.

Lp.	Data /miejsce	Temat/ Współorganizator
1	24-25.05.2003 Warszawa	Ogólnopolski Szczyt na Rzecz Dzieci
2	4.06.2003 Warszawa	Szkoła równych szans-rodzicom/Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno - Pedagogicznej
3	1.12.2003 Warszawa	LIKAON – Przeciw bezradności młodzieży/Stow. ASOCJACJE

Tabela 8.**Promocja praw dziecka – udział Rzecznika Praw Dziecka i jego przedstawicieli w konferencjach i spotkaniach.**

Lp.	Data /miejsce	Organizator	Temat
1	9.01.2003 r. Warszawa	Krajowy Komitet Wychowania Resocjalizującego im. K. Lisieckiego	Posiedzenie Rady Programowej Krajowego Komitetu Wychowania Resocjalizującego
2	13.01.2003 r. Kutno	Samorząd Powiatu Kutnowskiego	Spotkanie noworoczne z samorządowcami i dziećmi z powiatu kutnowskiego
3	22.01.2003 r. Warszawa	Stow. Rodzin i Opiekunów Osób z Zespołem Downa „Bardziej kochani”	Konferencja „Wieczne dzieci czy dorośli? - problem seksualności z niepełnosprawnością intelektualną”
4	24.01.2003 r. Olsztyn	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie	Debata pt. „Reforma opieki nad dzieckiem i rodziną w powiatach woj. Warmińsko-Mazurskiego”
5	07.02.2003 r. Kutno	Urząd Miejski	Debata nt. bezrobocia w regionie i sytuacji dzieci z rodzin dotkniętych tym problemem
6	14.02.2003 r. Warszawa	Sejm RP	Spotkanie z delegacją czeską w spr. funkcjonowania instytucji Rzecznika Praw Dziecka w Polsce
7	17.02.2003 r. Kutno	Urząd Miejski	Konferencja nt. biedy w regionie i sytuacji dzieci z rodzin najuboższych
8	19.02.2003 r. Warszawa	MENiS	Konferencja dot. realizacji zaleceń Sesji Specjalnej ONZ na rzecz dzieci „Świat przyjazny dzieciom”
9	22.02.2003 r. Warszawa	Polska Federacja Ruchów Obrony Życia	Zjazd Polskiej Federacji Ruchów Obrony Życia
10	8.03.2003 r. Płock	Rada Klubów „Polska – Europa – Polonia”	Konferencja pt. „Czy społeczeństwo informacyjne pobudzi inicjatywy lokalne?”
11	21.03.2003 r. Warszawa	Fundacja „Porozumienie bez barier”	Występ Chińskiego Zespołu Artystów Niepełnosprawnych w ramach obchodów Europejskiego Roku Niepełnosprawnych
12	29.03.2003 r.	Fundacja Kultury Fizycznej i Turystyki WOLA	V Turniej Ambasad, Ministerstw i Urzędów w halowej

	Warszawa		pięcioosobowej piłce nożnej – spotkanie z młodzieżą
13	29.03.2003 r. Kutno	ZHP Chorągiew Łódzka	Apel Kończący Harcerską Terenową Grę Kamykową
14	5.04.2003 r. Warszawa	Zarząd Krajowego Komitetu Pomocy Dzieciom i Młodzieży Niepełnosprawnej Ruchowo	Seminarium integracyjne pt. „Niepełnosprawni i pełnosprawni – normalnie i naturalnie” z okazji 20-lecia istnienia Krajowego Komitetu pomocy Dzieciom Niepełnosprawnym Ruchowo
15	8.04.2003 r. Warszawa	Trybunał Konstytucyjny	Zgromadzenie Ogólne Sędziów TK poświęcone omówieniu działalności Trybunału w 2002 r.
16	9.04.2003 r. Lublin	Programy Regionalne TVP	Spotkanie dot. akcji pomocy szpitalom dziecięcym w woj. lubelskim
17	28.04.2003 r. Warszawa	Polskie Centrum Mediacji, Sejmowa Komisja Sprawiedliwości i Praw Człowieka	Konferencja pt. „Mediacja w krajach Unii Europejskiej i w Polsce”
18	5-9.05.2003 r. Zakopane	Stowarzyszenie Sędziów Sądów Rodzinnych	V Kongres Stowarzyszenia Sędziów Rodzinnych pt. „Zsynchronizowanie prawa polskiego w sprawach nieletnich z Unormowaniami Europejskimi”
19	13.05.2003 r. Łódź	Centrum Służby Rodzinie	Konferencja pt.: „Sytuacja dzieci regionu łódzkiego w dobie przemian”
20	14.05.2003 r. Lublin	Samodzielny Publiczny Szpital Wojewódzki im. J. Bożego	Objęcie patronatem Oddziału Chorób Dziecięcych Zakaźnych
21	17.05.2003 r. Warszawa	Towarzystwo Przyjaciół Dzieci	Zjazd delegatów Towarzystwa
22	19.05.2003 r. Waplewo	Towarzystwo „Nasz Dom”	Konferencja nt. reformy systemu pomocy dziecku i rodzinie „Z Domu dziecka do domu”

23	26.05.2003 r. Warszawa	Sejm RP Komisja Sprawiedliwości	Konferencja pt.: „Czy w polskiej szkole jest bezpiecznie?”
24	28.05.2003 r. Rabka	Międzynarodowa Kapituła Orderu Uśmiechu	Otwarcie Muzeum Orderu Uśmiechu
25	29-30. 05.2003 r. Świnoujście	MENiS	Ogólnopolska konferencja pt. „Prewencja przemocy seksualnej i komercji seksualnej z wykorzystaniem dzieci i młodzieży”
26	29-31. 05.2003 r. Spała	Uniwersytet Łódzki Katedra Prawa Konstytucyjnego	XLV Ogólnopolska Konferencja katedr i zakładów prawa konstytucyjnego pt.: „Wolność słowa w mediach”
27	3.06.2003 r. Warszawa	Polski Instytut Spraw Międzynarodowych	III Forum Polityki Zagranicznej
28	2-3.06.2003 r. Warszawa	Fundacja dla Polski	Konferencja pt. „Dzieci ulicy- dzieci bez przyszłości”
29	3.06.2003 r. Przemyśl	NSZZ „Solidarność” Pracowników Oświaty	Konferencja pt. „Problemy wychowawcze w gimnazjum”
30	5-6.06.2003 r. Warszawa	Pełnomocnik Rządu ds. Równego Statusu Kobiet i Mężczyzn	Konferencja pt. „Równość kobiet i mężczyzn w Norwegii i w Polsce”
31	6.06.2003 r. Tczew	Stowarzyszenie na Rzecz Szkolnictwa Specjalnego, Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy	Objęcie patronatem i udział w Międzynarodowym Przeglądzie Teatrów Wspaniałych
32	6.06.2003 r. Połczyn-Zdrój	Burmistrz Połczyna Zdroju, TPD w Połczynie, Centrum Kultury	Festyn z okazji Europejskiego Roku Osób Niepełnosprawnych „Radość bez granic – Razem będzie nam rażniej”
33	11.06.2003 r. Zełwagi	Stowarzyszenie Kulturalno- Oświatowe	Spotkanie nt. zrealizowanych w 2002 r. przez gminę przedsięwzięć na rzecz dzieci i młodzieży
34	13.06.2003 r. Warszawa	Marszałek Województwa Mazowieckiego	Inauguracja przedsięwzięcia samorządu „Kodeks młodego rowerzysty”
35	14.- 15.06.2003 r. Słubice	Samorząd Słubic	Polsko-Niemiecka konferencja mediacji szkolnych – „COOLtura konfliktu po obu stronach Odry”
36	16.06.2003 r. Warszawa	Stowarzyszenie Rodziców i Przyjaciół Dzieci Niewidomych i	Konferencja pt. „Zaburzenia widzenia u dzieci – ocena i terapia”

		Słabowidzących „Tęcza”	
37	16.06.2003 r. Warszawa	ZHP	Konferencja – „Pod namiotem praw: bezpieczne wakacje”
38	26.06.2003 r. Łódź	Regionalne Centrum Polityki Społecznej przy Urzędzie Marszałkowskim	Konferencja pt. „Leczenie osób uzależnionych w województwie łódzkim w świetle aktualnych problemów społeczno-prawnych narkomanii”
39	8.07.2003 r. Warszawa	Instytut Spraw Publicznych	Konferencja prasowa pt. „Dziecko we współczesnej kulturze medialnej”
40	12-14.07.2003 r. Kraków	Fundacja „Dziecięce Listy do Świata”	Krajowa Kampania „O świat Przyjazny Dziecku”, festyn dla dzieci i młodzieży
41	10-13.07.2003 r. Polanica Zdrój	Stowarzyszenie Ars Nobile	Komitet Honorowy VI Międzynarodowego Festiwalu Muzyki Uzdrawiskowej „Muzyka Świata”
42	25-27.07.2003 r. Mrągowo	Burmistrz Miasta Mrągowo	Udział w kampanii „Alkohol – nieletnim dostęp wzbroniony”
43	19.07.2003 r. Warszawa	Sejm RP	I Walne Zgromadzenie Stowarzyszenia Parlamentarzystów Polskich
44	31.07.2003 r. Kutno	Prezes klubu sportowego MKS Kutno	Odbiór odznaki jubileuszowej MKS Kutno
45	9.08.2003 r. Mrągowo	Urząd Miejski Burmistrz Miasta Mrągowo	IX Festiwal Kultury Kresowej-Mrągowo 2003
46	26-30.08.2003 r. Warszawa	Instytut Statystyki i Demografii	Europejska Konferencja Ludnościowa
47	27.08.2003 r. Warszawa	Towarzystwo Przyjaciół Dzieci	Narada krajowej rady działaczy TPD oraz Krajowego Komitetu Wychowania Resocjalizacyjnego
48	29.08.2003 r. Warszawa	UNICEF, UNDP	IX Regionalna Europejska Konferencja ISPCAN nt. dzieci wykorzystywanych seksualnie
49	1.09.2003 r.	Fundacja Przyjaciółka	Objęcie patronatu nad

	Warszawa		programem – „Przywrócić dzieciństwo”
50	1.09.2003 r. Głogów	Prezydent Miasta Głogowa	Zaproszenie na inaugurację roku szkolnego 2003/2004
51	4.09.2003 r. Kutno	Kutnowski Komitet Obrony Bezrobotnych	Podsumowanie akcji „Zeszyt dla Jasia i Małgosi”
52	6.09.2003 r. Warszawa	Zarząd Spółki Totalizator Sportowy	Spotkanie z rodzinami policjantów, którzy zginęli podczas pełnienia obowiązków służbowych
53	13-14. 09.2003 r. Miastko	Burmistrz Miasta	V Ogólnopolski Festiwal Integracyjny Stowarzyszeń Osób i Dzieci Niepełnosprawnych
54	19.09.2003 r. Warszawa	Fundacja „Szalom”, Stowarzyszenie im. J. Korczaka	Wmurowanie kamienia węgielnego pod pomnik im. J. Korczaka
55	3-5.10.2003 r. Świdnica	Międzynarodowa Kapituła Orderu Uśmiechu	Uroczyste posiedzenie kapituły
56	1.10.2003 r. Białogard	Starostwo Powiatowe	Debata powiatowa nt. Lokalnego Systemu Wsparcia dla Ofiar Przemocy
57	3.10.2003 r. Warszawa	Rektor Akademii Pedagogiki Społecznej	Uroczysta Inauguracja Roku Akademickiego
58	3.10.2003 r. Skierniewice	Fundacja Dziecięcy Uśmiech	Udział w konferencji pt.: „Czy Korczak może być przydatny dla współczesnych wychowawców?”
59	11.10.2003 r. Warszawa	Salezjańska Organizacja Sportowa RP	Konferencja – sympozjum pt.: „Społeczny wymiar sportu”
60	24.10.2003 r. Warszawa	Minister Sprawiedliwości	Zaproszenie na obchody Dni Edukacji Narodowej
61	24-26. 10.2003 r. Warszawa	Klinika Psychiatrii Wieku Rozwojowego AM	Konferencja pt.: „Nadpobudliwe dziecko wyzwaniem dla oświaty i medycyny”
62	27-29. 10.2003 r. Konstancin	Minister Edukacji Narodowej i Sportu	Konferencja pt.: „Rodzice, Nauczyciele, Uczniowie - partnerzy w procesie wychowania”

	Jeziorna		
63	7.11.2003 r. Zgierz	Towarzystwo Rozwijania Aktywności Dzieci „Szansa”, Federacja na rzecz Reintegracji Społecznej	Konferencja pt.: „Dzieci bez przyszłości”
64	10.11.2003 r. Kraków	Rzecznik Praw Obywatelskich, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, Związek Powiatów Polskich	III Konwencja Ruchów Przeciw Bezradności Społecznej
65	12.11.2003 r. Warszawa	Rzecznik Praw Obywatelskich	Konferencja pt.: „Poprawa stanu bezpieczeństwa dzieci i młodzieży szkolnej”
66	12.11.2003 r. Warszawa	PARPA	Konferencja pt.: „Procedury interwencyjno-profilaktyczne w sytuacjach kryzysowych w szkole”
67	14.11.2003 r. Warszawa	Fundacja Dla Dzieci Niepełnosprawnych	Spotkanie pt.: „W jedności z niepełnosprawnymi”
68	17.11.2003 r. Warszawa	Ośrodek Pomocy Społecznej Dzielnicy Praga Południe	Objęcie patronatu nad Przeglądem małych form teatralnych
69	19.11.2003 r. Warszawa	Burmistrz Dzielnicy Wola	Udział w konferencji pt.: „Prawa i obowiązki dziecka: podstawy teoretyczne w rzeczywistości szkolnej”
70	19.11.2003 r. Kutno	Rada Powiatu Miasta Kutna	Prezentacja Informacji RPD o przestrzeganiu praw dziecka w Polsce
71	19.11.2003 r. Warszawa	Fundacja „Promocja Zdrowia”	Wręczenie nagrody „Biały Kruk” osobom zaangażowanym w walkę z nałogiem palenia papierosów
72	22.11.2003 r. Warszawa	Marszałek Sejmu, Naczelnik ZHP	Konferencji: „Harcistrz A. Kamiński - wizja społeczeństwa obywatelskiego”
73	25.11.2003 r. Warszawa	Polska Fundacja Pomocy Humanitarnej „Res Humanae”	Uroczysta inauguracja X Międzynarodowej Konferencji „Człowiek żyjący z HIV w

			rodzynie i społeczeństwie”
74	24-26. 11.2003 r. Warszawa	Fund. Pomocy Dzieciom i Osobom Uzależnionym - KARAN	Konferencja pt.: „STOP przemocy w szkole i na ulicy”
75	27.11.2003 r. Łódź	Uniwersytet Medyczny, Klinika Propedeutyki	Udział w Komitecie Honorowym III Sympozjum Naukowego z cyklu „Dziecko Łódzkie. Stan zdrowia dzieci i młodzieży w zmieniających się warunkach środowiskowych”
76	28.11.2003 r. Warszawa	Ośrodek Szkolno- Wychowawczy nr 5	Konferencja pt.: „Prawa w świecie prawa”
77	3.12.2003 r. Warszawa	PARPA, Niebieska Linia, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej	Konferencja pt.: „Przemoc domowa w labiryntach Temidy”
78	3.12.2003 r. Warszawa	Minister Edukacji Narodowej i Sportu, Tow. Szkół Twórczych	Konferencja pt. „Uczeń zdolny”
79	6.12.2003 r. Rabka Zdrój	Burmistrz Miasta	Powołanie Fundacji Św. Mikołaja
80	9-10. 12.2003 r. Warszawa	Centrum Pomocy Psychologiczno- Pedagogicznej	Udział w forum organizacji pozarządowych nt. „Przeciwdziałanie agresji i przemocy wśród dzieci i młodzieży”
81	16.12.2003 r. Warszawa	Stow. Ochrony Zdrowia Konsumentów	Konferencja pt.: „Zdrowy Polak, czyli zdrowie z gór”
82	16.12.2003 r. Kutno	Prezes Miejskiego Klubu Sportowego	Udział w spotkaniu kutnowskiego środowiska sportowego
83	17.12.2003 r. Łódź	Stow. Polska 2010 – Europa dla Polski, Centrum Informacji Ratownictwa Drogowego	Konferencja pt.: „Poprawa warunków bezpieczeństwa dzieci i młodzieży w ruchu drogowym”
84	17.12.2003 r. Warszawa	Minister Sprawiedliwości	Spotkanie z okazji 25-lecia sądownictwa rodzinnego w Polsce
85	22.12.2003 r. Katowice	Fundacja „Człowiek dla Człowieka”	Udział w wieczerzy wigilijnej z udziałem osób bezdomnych

Tabela 9.**Promocja i ochrona praw dziecka – ważniejsze wizyty i spotkania Rzecznika Praw Dziecka oraz jego pracowników z dziećmi, młodzieżą i organizacjami zajmującymi się ochroną ich praw**

Lp.	Data, miejsce	Organizator	Temat
1	15 i 22.01.2003 r. Kutno	Specjalny Ośrodek Szkolno Wychowawczy nr 1; Prezydent Miasta Kutna	III Wojewódzki Konkurs Przyrodniczo-Ekologiczny; Miejski pokaz prac laureatów szkolnej edycji konkursu plastycznego pt. „Moja niezwykła podróż po Europie”
2	3.03.2003 r. Nieporęt	Liceum Ogólnokształcące im. H. Dąbrowskiego	Koncert charytatywny na rzecz operacji Michała Majtczaka – ucznia LO im. Dąbrowskiego w Kutnie
3	4.03.2003 r. Małkinia Górna	Szkoła Podstawowa nr 1 Nieporęt	Prelekcja RPD „Prawa i obowiązki rodziców”
4	12.03.2003 r. Sieradz	Stow. Pomocy Poszkodowanym w Wypadkach i Kolizjach Drogowych – „Alter Ego”	Inauguracja akcji pt. „Odblaskowa gmina” mającej na celu przeciwdziałanie wypadkom z udziałem dzieci
5	14.03.2003 r. Krośniewice	Specjalny Ośrodek Szkolno-Wychowawczy	Spotkanie z młodzieżą nt. Konwencji o Prawach Dziecka
6	29.03.2003 r. Warszawa	Burmistrz Gminy Krośniewice	Spotkanie z młodzieżą gimnazjalną i licealną, debata o prawach dziecka i systemie ich ochrony w Polsce i na świecie
7	30.03.2003 r. Kutno	Fundacja Kultury Fizycznej i Turystyki „Wola”	V Turniej Ambasad, Ministerstw i Urzędów w halowej pięcioosobowej piłce nożnej – spotkanie z młodzieżą
8	12.05.2003 r. Dąbrowice	Tow. Promocji Sportu i Rekreacji TOPSIR	III edycja „Biegu z Forestem” – biegu propagującego zdrowy styl życia wśród dzieci i młodzieży
9	16.05.2003 r. Łęczycza	Gimnazjum w Dąbrowicach	Spotkanie z młodzieżą, nauczycielami oraz rodzicami, debata nt. praw gwarantowanych dzieciom przez umowy międzynarodowe oraz ustawodawstwo polskie

10	20.05.2003 r. Warszawa	Dyrektor Gimnazjum w Łęczycy	Podsumowanie tygodnia europejskiego w Gimnazjum
11	26.05.2003 r. Kielce	Stowarzyszenie Pomocy Dzieciom „Gniazdo”	Spotkanie z dziećmi z „Gniazda” przy ul. Palisadowej
12	27.05.2003 r. Warszawa	Szkoła Podstawowa nr 18 w Kielcach	Udział w Tygodniu Europejskim, spotkanie z młodzieżą szkolną
13	27.05.2003 r. Warszawa	Polski Związek Niewidomych	Udział w koncercie niewidomych dzieci – „Niewidomi widzącym”
14	1.06.2003 r. Warszawa	Siedziba RPD	Spotkanie z uczniami Publicznego Gimnazjum nr 6 z Wałbrzycha
15	1.06.2003 r. Płock	Sejm RP	Udział w posiedzeniu Sejmu Dzieci i Młodzieży
16	1.06.2003 r. Łęczycy	Stowarzyszenie Na Rzecz Dzieci Niepełnosprawnych „Pomoc Dzieciom”	II Krajowy Festyn dla Dzieci „Nadzieja”
17	3.06.2003 r. Warszawa	Rada Miejska w Łęczycy	Dzień Dziecka z Unią Europejską – spotkanie z młodzieżą i debata na temat praw dziecka
18	3.06.2003 r. Łódź	Zespół Szkół Specjalnych nr 9	Festyn Integracyjny – spotkanie z dziećmi i młodzieżą
19	7.06.2003 r. Warszawa	Ogólnopolskie Porozumienie Bezrobotnych	Spotkanie z najbiedniejszymi dziećmi Łodzi
20	12.06.2003 r. Warszawa	Stowarzyszenie Rodziców i Przyjaciół Dzieci Niewidomych i Słabowidzących „Tęcza”	Festyn Integracyjny z okazji 10-lecia ośrodka dla dzieci i młodzieży niewidomej i słabowidzącej; spotkanie z dziećmi i młodzieżą oraz dyskusja nt. praw dzieci niepełnosprawnych
21	12.06.2003 r. Kutno	Fundacja Synapsis	Wystawa prac malarskich autorstwa osób dorosłych i dzieci z autyzmem
22	12.06.2003 r. Warszawa	Środkowoeuropejskie Stowarzyszenie Społeczno- Kulturalne „Środek”	„Koncert dla Marcina” – koncert charytatywny na rzecz Marcina, ucznia kutnowskiego LO chorującego na dystrofię mięśni
23	18.06.2003 r. Lubliniec	Ognisko Pracy Pozaszkolnej „Żoliborz”	Spotkanie z dziećmi i wychowawcami placówki nt. praw dziecka w szkole

24	19.07.2003 r. Kielce	Terenowy Komitet Ochrony Praw Dziecka	Koncert charytatywny w Miejskim Domu Kultury
25	21.07.2003 r. K/Piwnicznej	Naczelnik ZHP	XXX Jubileuszowy Harcerski Festiwal Kultury Młodzieży Szkolnej KIELCE 2003
26	30.07.2003 r. Gorzewo k/Gostynina	Parafialny Klub Sportowy „Markus”	Spotkanie z dziećmi uczestniczącymi w koloniach letnich k/Piwnicznej
27	3.08.2003 r. Żelazko	Urząd Marszałkowski Woj. Mazowieckie	Spotkanie z dziećmi z rodzin niewydolnych wychowawczo i dotkniętych alkoholizmem „Pogodne lato 2003”
28	4.09.2003 r. Kutno	Stowarzyszenie Harcerstwa Katolickiego „Zawisza”	Udział w zlocie skautowym
29	5-7.09.2003 r. Łódź	Kutnowski Komitet Obrony Bezrobotnych	Podsumowanie akcji „Zeszyt dla Jasia i Małgosi”, spotkanie z dziećmi z rodzin najuboższych w regionie
30	7.09.2003 r. Łąck	Stowarzyszenie Lokalne „Salos”	Udział w otwarciu Igrzysk Młodzieży Salezjańskiej
31	11.09.2003 r. Słupsk	Zespół Szkół	Otwarcie pracowni komputerowej w programie „Internet w Szkołach”; spotkanie z młodzieżą
32	30.09.2003 r. Opole	Marszałek Województwa Mazowieckiego	Inauguracja akcji pt. „Bezpiecznie do szkoły”
33	7.11.2003 r. Kutno	Dyrekcja Szkoły Podstawowej oraz Gimnazjum nr 3	Udział w obchodach „Dnia Gimnazjalisty”, debata z młodzieżą nt. praw dziecka i ich ochrony
34	5.11.2003 r. Warszawa	Dyrektor i Rada Pedagogiczna Gimnazjum nr 2	Udział w uroczystości nadania szkole imienia Marszałka J. Piłsudskiego
35	14.11.2003 r. Warszawa	Stowarzyszenie Pomocy Dzieciom „Gniazdo”	Uroczyste otwarcie Gniazda nr 9 spotkanie z dziećmi - prelekcja RPD na temat praw dziecka

36	27.11.2003 r. Warszawa	Fundacja Dla Dzieci Niepełnosprawnych	Spotkanie pt.: „W jedności z niepełnosprawnymi”; debata na temat praw dzieci niepełnosprawnych
37	1.12.2003 r. Warszawa	Dyrektor Szkoły Podstawowej nr 343	Udział w obchodach 10-lecia szkoły
38	2.12.2003 r. Warszawa	WRZOS	Udział w spotkaniu zespołu ds. dzieci i młodzieży
39	4.12.2003 r. Warszawa	Prezydent RP	Wręczenie nagrody Prezydenta „Sztuka Młodym” za twórczość dla dzieci i młodzieży
40	5.12.2003 r. Niekłań Wlk.	Szkoła Integracyjna	Spotkanie z dziećmi, debata nt. praw dziecka
41	10.12.2003 r. Łódź	Zespół Szkół Publicznych	Spotkanie z młodzieżą i wychowawcami, Prelekcja RPD na temat funkcjonowania instytucji Rzecznika w Polsce
42	10.12.2003 r. Żychlin	Szkoła Podstawowa nr 44	Udział w podsumowaniu II Redkińskich Obchodów Światowego Dnia Człowieka
43	16.12.2003 r. Działoszyn	Zespół Szkół	Spotkanie z dziećmi i młodzieżą, debata nt. praw dziecka w szkole
44	20.12.2003 r. Kurdwanów	Szkoła Podstawowa nr 2	Spotkanie ze społecznością uczniowską oraz z gronem pedagogicznym poświęcone prawom dziecka i mechanizmom ich ochrony
45	22.12.2003 r. Warszawa	Parafia Rzymsko-Katolicka w Kurdwanowie	Spotkanie z dziećmi z rejonu parafii, dyskusja na temat przestrzegania praw dziecka w Polsce
46		Fundacja Krzewienia Kultury Artystycznej Osób Niepełnosprawnych	Widowisko muzyczne „List do Św. Mikołaja”

Tabela 10.

Spotkania w ramach współpracy międzynarodowej

Lp.	data	osoby/ instytucja	temat
1	18-22.02. 2003 r.	Grażyna Imbrasiene, Rzecznik Praw Dziecka Litwy	Kontynuacja współpracy Rzeczników, omówienie stanu przestrzegania praw dziecka w

	Warszawa		Polsce i na Litwie
2	25.02. 2003 r. Warszawa	Eduardo Rodrigez, UNICEF	Omówienie dokumentu końcowego Sesji Specjalnej ONZ na Rzecz Dzieci
3	20.03. 2003 r. Bruksela	Spotkanie ENOC	Powołanie stałego Sekretariatu ENOC oraz ustalenie zasad jego funkcjonowania
4	25-26.03. 2003 r. Strasburg	Rada Europy	Piąte spotkanie Forum na Rzecz Dzieci i Rodzin
5	4-6.05. 2003r. Bruksela	ENOC	Nadzwyczajne posiedzenie ENOC
6	15-16.05. 2003 r. Sztokholm	Departament Pracy Socjalnej Uniwersytetu Sztokholmskiego, Szwedzki Komitet Narodowy UNICEF, Szwedzki Komitet Narodowy Międzynarodowej Rady ds. Opieki Społecznej	Druga Międzynarodowa Konferencja „Dzieci i opieka instytucjonalna” (Children and Residential Care)
7	23-24.05. 2003 r. Warszawa	Stephen Woodhouse, Dyr. Regionalnego UNICEF, Kjell Gustafsson, ENOC	Wyzwania w ochronie praw dziecka we współczesnym świecie; Udział w Szczycie w Sprawach Dzieci – konferencji zorganizowanej przez RPD
8	16-20.06. 2003 r. Veneto, Włochy	Władze samorządowe, fundacje charytatywne regionu	Omówienie zasad funkcjonowania opieki społecznej i zdrowotnej nad dziećmi we Włoszech i w Polsce

9	28.07. 2003 r. Warszawa	Christianem Jacob, Minister Delegowany do spraw Rodziny rządu francuskiego, Patrick Gautrat, ambasador Francji w Polsce	Walka ze złym traktowaniem dzieci, z prostytucją oraz cyberterroryzmem w Polsce i Francji, nawiązanie współpracy
10	28.07. 2003 r. Warszawa	Barbara Rawińska-Pietras, specjalista do spraw politycznych w Ambasadzie USA, Jessica Szczygieł, członek zespołu przygotowującego raport na temat sytuacji dzieci w Europie i na świecie	Omówienie problemu pracy dzieci, wypadków przy pracy wykonywanej przez dzieci w Polsce i w USA
11	28.08. 2003 r. Warszawa	Tessa Schmidburg, Child Focus	Omówienie problematyki seksualnego wykorzystywania dzieci w Polsce
12	29.08. 2003 r. Warszawa	Peter Nowell,	Omówienie problematyki przeciwdziałania karom cielesnym wobec dzieci
13	29-30. 08.2003 r. Warszawa	8 Regionalna Europejska Konferencja ISPCAN	Interdyscyplinarna pomoc dzieciom krzywdzonym
14	4.09.2003 r. Warszawa	Olivier Hiller, Attache ds. Spraw Społecznych i Zdrowia	Omówienie systemu opieki społecznej w Polsce
15	14-17.10. 2003 r. Sztokholm	Lena Nyberg, szwedzki Rzecznik Praw Dziecka	Omówienie problematyki przestrzegania i ochrony praw dziecka w Polsce i Szwecji
16	4.12.2003 r. Warszawa	David Ford, Dyrektor Departamentu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Wielkiej Brytanii	Spotkanie dotyczące zwalczania przestępczości w tym pedofilii

Tabela 11. Problemy poruszane na Forum internetowym strony [Stref@Młodych](#)

Kategoria	Podkategoria	Zagadnienia szczegółowe	Postów
Prawo do życia w rodzinie	Stosunki między rodzicami a dziećmi	władza rodzicielska	58
		przysposobienie	12
	Zastępcze formy opieki nad dzieckiem	rodziny zastępcze	7
	Ogółem		77
Prawo do nauki		problemy wychowawcze (przemoc rówieśnicza, problemy w kontaktach uczeń-nauczyciel, nauczyciel-uczeń)	612
		wypoczynek dzieci	52
		wypadki na terenie szkoły	7
	Ogółem		671
Prawo do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbywaniem oraz innym złym traktowaniem		przemoc fizyczna	117
		przemoc seksualna	14
		przemoc psychiczna	23
	Ogółem		154
Łącznie postów			902

Tabela 12.**Zestawienie spraw kierowanych do Rzecznika Praw Dziecka – porównanie ilościowe.**

Kategoria spraw	Liczba spraw w poszczególnych latach		
	2001	2002	2003
Prawo do życia i ochrony zdrowia	92	287	535
Prawo do życia w rodzinie	847	1494	3348
Prawo do godziwych warunków socjalnych	372	530	1193
Prawo do nauki	237	690	1124
Prawa dzieci niepełnosprawnych	51	123	268
Prawo do ochrony przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem, demoralizacją, zaniedbywaniem oraz innym złym traktowaniem	241	634	1752
Promocja praw dziecka	49	826	841
Razem	1889	4584	9061